

Jenni Stolt

SELKOLUKIJAT SELKOUUTISTEN TESTAAJINA
Laadullinen tutkimus Selkosanomien uutistekstien
ymmärrettävyydestä

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Pro gradu

suomen kieli

Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Jenni Stolt: Selkolukijat selkouutisten testajina. Laadullinen tutkimus Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyydestä.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kielten tutkinto-ohjelma

Huhtikuu 2021

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan selkokielen ajankohtaislehti Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä. Tutkimus keskittyy tarkastelemaan vastaanottaja- ja kohderyhmälähtöisesti, millaiset tekijät yhtäältä vaikeuttavat ja toisaalta tukevat selkokielisten uutistekstien ymmärrettävyyttä. Fennistiikan alaa edustavassa tutkimuksessa ymmärrettävyyttä vaikeuttavia ja tukevia tekijöitä peilataan Wiion (1997) teoriaan ymmärrettävyyden osatekijöistä, selkokielen periaatteisiin sekä aiempaan selkotekstien ymmärrettävyyden tutkimukseen.

Tutkimuksen aineisto koostuu haastatteluaineistosta, joka on kerätty viittä selkokielen kohderyhmiin kuuluvaa henkilöä haastattelemalla. Henkilöt edustavat kahta eri selkokielen kohderyhmää. Haastattelutilanteessa informantit lukivat kaksi Selkosanomien uutistekstiä, minkä jälkeen heille esitettiin uutisten ymmärrettävyyttä mittaavia kysymyksiä. Haastatteluaineistoa analysoidaan tutkimuksessa laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Laadullisen sisällönanalyysin avulla aineistosta tehdyt havainnot luokitellaan ymmärrettävyyttä vaikeuttaviin ja tukeviin tekijöihin ja alaluokkiin näiden sisällä.

Viiteen laadullisesti analysoituun haastatteluun nojaava tutkimus osoittaa, että Selkosanomien uutistekstien keskeisimmät ymmärrettävyyden pulmat liittyvät uutisten sanastoon ja sisällön abstraktisuuteen. Ymmärrettävyyttä tutkimuksen mukaan tukevat puolestaan lukijan mahdollisuus samastua uutiseen, uutisen kiinnostavuus sekä uutisen ulkoasu erityisesti silloin, kun aiheen abstraktiotaso on korkea.

Tutkimus antaa osviittaa siitä, että selkokielisten uutistekstien ymmärrettävyys on uutiskohtaista, mutta selkouutisten ymmärrettävyyttä voidaan tukea suosimalla helppoa sanastoa, käsittelemällä aihetta konkreettisesti sekä tarjoamalla lukijalle mahdollisuutta samastua uutiseen ja motivoitua lukemaan se. Tutkimus myös tukee aiempaa tutkimustietoa, jossa on osoitettu, että uutisen kuvalla voidaan ohjata lukijan tulkintaa tekstistä. Lisäksi tässä asetelmassa saadut tutkimustulokset viittaavat siihen, että ymmärrettävyyden pulmat ovat usein riippuvaisia siitä, mistä henkilön selkokielen tarve johtuu.

Avainsanat: selkokieli, ymmärrettävyys, uutistekstit

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1 JOHDANTO	4
2 AINEISTO JA MENETELMÄT	6
2.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset	6
2.2 Tutkimuksen informantit	7
2.3 Haastattelutilanteessa esitetyt uutistekstit	9
2.4 Aineistonkeruu	12
2.4.1 Aineistonkeruun pilotointi ja suunnittelu	12
2.4.2 Haastattelut	13
2.4.3 Tutkijan positioni ja eettiset periaatteet	16
2.5 Aineiston käsittely ja analyysimenetelmät	17
3 SELKOKIELEN JA YMMÄRRETTÄVYYDEN TUTKIMUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ	19
3.1. Ymmärrettävyys ja sen lähikäsitteet	19
3.2 Ymmärrettävyyden tutkimus ja mittaaminen	20
3.2.1 Ymmärrettävyyden osatekijät ja selkokielen periaatteet	20
3.2.2 Ymmärrettävyyden mittaaminen	24
3.3. Selkokielen viestinnän määrittelystä	26
3.3.1 Selkokielen uutiset Suomessa	27
3.3.2 Selkokielisten uutisten erityispiirteet	27
3.3.3 Selkotekstien ymmärrettävyys	28
4 YMMÄRRETTÄVYYTTÄ VAIKEUTTAVAT TEKIJÄT SELKOSANOMIEN UUTISTEKSTEISSÄ	30
4.1 Sanasto	30
4.1.1 Sanaston ymmärrettävyydpulmat koulu-uutisissa	30
4.1.2 Sanaston ymmärrettävyydpulmat sote-uutisissa	33
4.2 Sisältö	36
4.2.1 Sisällön ymmärrettävyydpulmat koulu-uutisissa	37
4.2.2 Sisällön ymmärrettävyydpulmat sote-uutisissa	38
4.3 Ulkoasu	43
4.3.1 Ulkoasun ymmärrettävyydpulmat koulu-uutisissa	43
4.3.2 Ulkoasun ymmärrettävyydpulmat sote-uutisissa	47

5 YMMÄRRETTÄVYYTTÄ TUKEVAT TEKIJÄT SELKOSANOMIEN UUTISTEKSTEISSÄ	49
5.1 Samastuminen	49
5.1.1 Samastuminen koulu-uutisessa	49
5.1.2 Samastuminen sote-uutisessa	50
5.2 Motivaatio	51
5.2.1 Motivaatio koulu-uutisessa	51
5.2.2 Motivaatio sote-uutisessa	52
5.3 Ulkoasu	53
5.3.1 Ulkoasu koulu-uutisessa	53
5.3.2 Ulkoasu sote-uutisessa	54
6 TULOSTEN KOONTIA JA POHDINTAA	56
LÄHTEET	61
LIITTEET	64
Liite 1: Koulu-uutinen	64
Liite 2: Sote-uutinen	65
Liite 3: Haastattelurunko	66

1 JOHDANTO

Tasa-arvoisessa yhteiskunnassa jokaisella ihmisellä on oikeus saada tietoa itselleen ymmärrettävällä tavalla. Kielellistä syrjäytymistä ja eriarvoisuutta voidaan purkaa selkokielen avulla (ks. esim. Callus & Cauchi 2019: 124). Selkokeskuksen määritelmän mukaan selkokieli on sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä helpompaa suomea (Selkokeskus 2020a). Selkokieltä tarkastellaan yhtenä suomen kielen muotona, ei omana kielenään. Selkokielen kohderyhmiä ovat esimerkiksi kehitysvammaiset henkilöt, maahanmuuttajat, muistisairaat sekä vanhukset, eli se on suunnattu ihmisille, joilla on eri syistä johtuvia kielellisiä vaikeuksia. (Selkokeskus 2020b) Toisaalta selkokielestä voi elämän varrella olla hyötyä meistä jokaiselle. Viimeisen vuoden aikana selkoviesticinnän merkitys on korostunut entisestään maailmanlaajuisen koronapandemian riehussa. Uutisoinnin ulkopuolelle ei ole voitu jättää ketään, sillä ymmärrettävät ohjeet ovat olleet ihmisten terveyden kannalta elintärkeitä. Toisaalta saavutettavuusdirektiivin myötä kognitiivisen ja erityisesti kielellisen saavutettavuuden merkitys on tunnustettu ja tunnistettu yhä paremmin (Onikki-Rantajääskö 2020). Siksi selkoviesticintää on kehitettävä nyt ja tulevaisuudessa.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin selkokielisen ajankohtaislehti Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä. Lähestyn aihetta vastaanottajalähtöisesti, sillä vastaanottajalähtöistä selkotekstien testaamista on tehty toistaiseksi vähän. Lisäksi vastaanottajalähtöisellä testaamisella voidaan saada sellaista tietoa, mitä ei muilla tavoin saada. Tiedon tuottaminen selkouutisten ymmärrettävyydestä on tärkeää, sillä selkoviesticinnällä on vahva yhteiskunnallinen ulottuvuus: sitä kehittämällä voidaan lisätä tasa-arvoa ja kansalaisten yhdenvertaista oikeutta osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Selkokeskuksen arvion mukaan tänä päivänä selkokieltä tarvitsee jopa 650 000–750 000 suomalaista eli 11–14 % koko väestöstä. Tämä on noin 100 000 ihmistä enemmän kuin edellisessä arvioissa vuonna 2014 eli selkokielen tarpeen määrä on kasvussa. Kasvun taustalla on muun muassa maahanmuuttajien ja yli 65-vuotiaiden suomalaisten lisääntynyt määrä sekä suomalaisnuorten heikentynyt lukutaito. (Juusola 2019.) Korona-aikana selkokielisen uutisoinnin tarve on näkynyt kasvaneina kävijämäärinä selkokielisissä palveluissa (Stolt 2020). Esimerkiksi Selkosanomien verkkosivujen yksittäisten vierailujen määrä nousi vuonna 2020 48 prosenttia ja istuntojen määrä peräti 67 prosenttia edellisvuoteen verrattuna (Juusola 5.2.2021).

Selkotekstien vastaanottajalähtöisestä testaamisesta on toistaiseksi vasta vähän tietoa. Selkotekstejä on testattu Suomessa hajanaisesti jo pitkään, mutta yhteneviä käytänteitä eri toimijoiden välille ei ole syntynyt. (Leskelä 2011: 2.) Valtakunnallisessa selkokielen asiantuntijakeskus

Selkokeskuksessa vakiintuneeksi käytänteeksi on muodostunut selkotekstien luetuttaminen toisella selkokielen asiantuntijalla. Sen avulla pyritään purkamaan oman tekstin vaikeita ilmauksia, epäloogisuuksia ja muita ymmärrettävyyttä heikentäviä tekijöitä, joita tekstin kirjoittajan on itse vaikea havaita. Varsinaisten lukijoiden, selkokielen kohderyhmien, mielipidettä sen sijaan on kysytty huomattavasti harvemmin. (Leskelä 2011: 2.) Tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa sellaista selkouutisten ymmärrettävyyteen liittyvää tietoa, jota voidaan hyödyntää käytännössä selkouutisia kirjoitettaessa ja mahdollisesti myös muita selkotekstejä suunniteltaessa. Esittelen tarkemmat tutkimuskysymykseni luvussa 2.1.

2 AINEISTO JA MENETELMÄT

Seuraavassa tarkastelen tutkimukseni aineistoa ja aineiston keruun ja käsittelyn menetelmiä. Aluksi teen katsauksen tutkimuksen asetelmaan ja tarkennan edellä esillä ollutta tutkimustavoitetta esittelemällä yksityiskohtaisemmat tutkimuskysymykseni (luku 2.1). Luvussa 2.2 keskityn kuvaamaan tutkimukseni informantteja ja syitä heidän selkokielen tarpeelleen. Tämän jälkeen esittelen ne Selkosanomien uutistekstit, joita informantit tarkastelivat haastattelutilanteissa. Aineistonkeruuta tarkemmin käsitellessäni (luku 2.5) teen aluksi katsauksen pilottitutkimukseen, jonka toteutin ennen varsinaisen tutkimuksen aineistonkeruun aloittamista. Sen jälkeen kuvaan, kuinka haastattelutilanteet etenivät ja tarkastelen myös haastattelua tutkimusmenetelmänä. Haastatteluiden käsittelyn jälkeen pohdin vielä tutkijan positiotani sekä tutkimuksen eettisiä periaatteita (luku 2.4.3). Ennen teoriaosaan siirtymistä esittelen vielä aineiston analyysimenetelmiä eli sitä, millaisin käytäntein olen käsitellyt haastattelumenetelmän avulla keräämääni aineistoa (luku 2.5).

2.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni aineisto koostuu siis selkokielen kohderyhmiä edustavien informanttien haastatteluista. Haastatteluissa informantit lukivat vuorollaan kaksi Selkosanomien uutistekstiä, minkä jälkeen keskustelin niistä informantin kanssa haastattelurungon (liite 3) mukaisesti. Haastattelut ja niissä käytettävä elisitaatiomateriaali oli suunniteltu sen selvittämiseksi, kuinka ymmärrettäviksi haastateltavat kokivat uutistekstit lukemansa perusteella. Leskelän (2011: 6) mukaan tarkennettua tietoa tietyistä teksteistä saadaan parhaiten lukijoita haastatteleamalla ja havainnoimalla, mistä syystä valitsin tämän tutkimusmenetelmän.

Viiteen haastatteluun pohjaavan analyysin avulla pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini, jotka ovat:

1. Millaisten tekijöiden informantit havaitsevat vaikeuttavan Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä?
2. Millaisten tekijöiden informantit havaitsevat tukevan Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä?
3. Millaisia päätelmiä voidaan tehdä tutkimukseen osallistuneiden kahden selkokielen kohderyhmän välisistä yhtäläisyyksistä ja eroista uutisten lukijoina?

Analysoin haastatteluaineistoa laadullisen sisällönanalyysin keinoin ja nostan sen avulla aineistosta esiin sellaisia tekijöitä, joiden informantit raportoivat vaikeuttaneen tai tukeneen Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä.

2.2 Tutkimuksen informantit

Tutkimukseni informantteina toimi viisi selkokielen kohderyhmiä edustavaa henkilöä. Kaikki informanteista olivat 35–49-vuotiaita aikuisia, jotka haastattelujen aikaan kävivät töissä tai opiskelivat. Leskelän ja Lindholmin (2012) mukaan selkokielen kohderyhmät jaotellaan tavallisesti kolmeen alaryhmään heidän selkokielen tarpeensa perusteella:

1. henkilöt, joilla on pysyviä tai synnynnäisiä neurobiologisia syitä selkokielen tarpeelle
2. henkilöt, joiden selkokielen tarve on syntynyt elämän aikana vamman tai sairauden vuoksi
3. henkilöt, joiden selkokielen tarve on todennäköisesti väliaikainen ja jotka voivat hyödyntää jotakin muuta kieltä tai kommunikointijärjestelmää viestinnässään.

Tutkimuksessani haastattelemistani viidestä henkilöstä kaksi edustaa ensimmäistä kohderyhmää, joiden selkokielen tarpeen taustalla on pysyvä ja synnynnäinen neurobiologinen syy. Kutsun tätä ryhmää jatkossa *ryhmäksi 1*. Tähän ryhmään kuuluvista henkilöistä käytän nimiä ”Matti” ja ”Pekka”. Ryhmään 1 kuuluvat henkilöt ovat luku- ja kirjoitustaitoisia, mutta heidän taitotasonsa vaihtelee yksilöllisesti. Matti ja Pekka lukevat yleensä lehtiä, sosiaalista mediaa, nettisivuja ja tekstiviestejä. Mattin korkein koulutus on ammatillinen tutkinto ja Pekan kehitysvammaisten valmentava koulutus. Leskelä (2019: 97–99) toteaa, että synnynnäinen ja pysyvä selkokielen tarve johtuu tyypillisesti sikiöaikaisista kehityshäiriöistä, synnytyksenaikaisesta hapenpuutteesta tai varhaislapsuuden sairauksista tai tapaturmista, jotka ovat vaikuttaneet aivojen kielenkäsittelyn alueisiin. Neurobiologisista syistä johtuva selkokielen tarve voi näyttäytyä esimerkiksi kehitysvammana, puhevammana, kielellisenä erityisvaikeutena tai ADHD:nä. Mitä laajalaisemmasta haasteesta on kyse, sitä enemmän selkokielen ja muiden tukitoimien tarve korostuu. (Leskelä 2019: 97–99.)

Tutkimukseni kohderyhmän 1 kohdalla synnynnäinen ja pysyvä selkokielen tarve johtuu kehitysvammasta. Kehitysvamma näkyy vaikeutena oppia ja ymmärtää uusia asioita (Leskelä 2019: 98). Leskelä (mp.) esittää, että kehitysvamman asteella ei voida kuitenkaan täysin selittää henkilön kielellisiä taitoja, sillä niihin on havaittu vaikuttavan myös varhaislapsuuden kokemukset, koulutus,

mahdollinen kuntoutus sekä ympäristö. Koska kehitysvamma rajoittaa henkilön älyllistä kapasiteettia ja oppimista, suurten asiakokonaisuuksien hallitseminen ja omaksuminen on todennäköisesti kehitysvammaiselle henkilölle hidasta ja vaikeaa. Leskelä (mp.) muistuttaa, että kehitysvamma ei aina tarkoita kielihäiriödiagnoosia, mutta siihen liittyy tyypillisesti eri asteisia kielellisiä vaikeuksia. Kehitysvammaisella henkilöllä voi olla esimerkiksi vaikeuksia puheen tuottamisessa ja ymmärtämisessä, ja abstraktin kielen ymmärtäminen on usein vaikeaa lievästikin kehitysvammaiselle henkilölle (Leskelä 2019: 98). León ja León-López (2019: 148) ovat kuitenkin havainneet kehitysvammaisten aikuisten pystyvän parantamaan luetun ymmärtämisessä suoriutumista, kun heille annetaan riittävästi aikaa ja tukea. Leskelän (mp.) mukaan selkokielen periaatteissa kielelliset vaikeudet huomioidaan esimerkiksi yleisen ja konkreettisen sanaston suosimisella, lause- ja virkepituuksilla, asiasisältöjen karsimisella sekä ydinkäsitteiden toistamisella. Kuten Leskelä (mp.) on todennut, kielelliset vaikeudet eivät useinkaan tee henkilön kommunikointia mahdottomaksi, vaan vaikeastikin kehitysvammaisen henkilö voi kommunikoida lähi-ihmistensä kanssa erilaisten kommunikoinnin keinojen avulla.

Tutkimukseni toisen ryhmän muodostavat kolme maahanmuuttajataustaista henkilöä, joiden selkokielen tarve on todennäköisesti väliaikainen ja jotka voivat hyödyntää viestinnässään omaa äidinkieltään, joka on muu kuin suomi. Tästä ryhmästä käytän jatkossa nimitystä *ryhmä 2*, ja kutsun ryhmään kuuluvia henkilöitä nimillä ”Vera”, ”Mila” ja ”Zora”. Heidän suomen kielen taitonsa on verrattain matala, eurooppalaisen viitekehyksen taitotasolla A2–B1 (ks. eurooppalaisesta viitekehyksestä esim. Opetushallitus 2021). Vera, Mila ja Zora kuitenkin lukevat monipuolisesti erilaisia tekstejä. Kolmikosta Mila ja Zora ovat suorittaneet maisterin tutkinnon tai sitä vastaavan tutkinnon. Vera on suorittanut toisen asteen tutkinnon. Haastateltavien alueellinen tausta ei ollut tutkimustilanteessa eksplisiittisesti esillä, mutta käsitykseni mukaan he kaikki ovat kotoisin Itä-Euroopan alueelta.

Leskelän (2019: 101) mukaan tätä kohderyhmää edustavien henkilöiden selkokielen tarpeen kesto riippuu siitä, kuinka nopeasti he omaksuvat suomen kieltä. Osa maahanmuuttajista voi oppia vieraan kielen nopeastikin: Esimerkiksi korkeasti koulutetut kielenoppijat voivat jo muutamassa vuodessa oppia sujuvan ja monipuolisen suomen kielen käytön arjessa ja työelämässä. Silloin selkokielliset aineistot toimivat lähinnä väliaikaisena kielenoppimisen tukimateriaalina. Toisille uuden kielen oppiminen voi Leskelän (mp.) mukaan olla haastavampaa. Leskelä (mp.) esittää, että hitaampia kielenoppijoita ovat tyypillisesti heikommin koulutetut henkilöt sekä sellaiset maahanmuuttajat, joiden luku- ja kirjoitustaito on heikko tai olematon omalla äidinkielelläänkin. Selkokielen periaatteissa suomen kielen oppijat otetaan huomioon esimerkiksi rajoitetulla sanaston käytöllä, sanojen selittämällä sekä tavallisimpien taivutusmuotojen suosimisella. Sisällön

yksinkertaisuuden merkitys korostuu erityisesti silloin, kun henkilön oma kulttuuritausta eroaa merkittävästi suomalaisesta kulttuurista. (Leskelä 2019: 101.)

Selkokielen tarvitsijat ovat siis varsin laaja ja heterogeeninen ryhmä erilaisia ihmisiä, joiden selkokielen tarpeen taustalla on monenlaisia tekijöitä. Koska jokaisen ihmisen lähtökohta on erilainen, on jokaisella myös erilaisia tarpeita sen suhteen, millä tavalla selkotekstin täytyy olla helpotettu. Erilaisten ihmisten yksilölliset tarpeet nousevat osiin myös omassa tutkimuksessani, ja käsittelen niitä tarkemmin luvuissa 4 ja 5. Selkokielen eri kohderyhmiä ja heidän viestinnällisiä tarpeitaan on tutkittu vasta vähän. Kulkki-Nieminen (2010: 228) toteaaakin, että selkokielen kehittämistä hyödyttäisi tutkimus, joka huomioisi eri kohderyhmiin kuuluvien vastaanottajien näkökulman selkotekstien ymmärrettävyydestä. Kuten aiemmin esittämistäni tutkimuskysymyksistä (luku 2.1) käy ilmi, tutkimukseni tarkoituksena on tuottaa tietoa paitsi selkokielisten uutistekstien ymmärrettävyydestä myös selkokielen kohderyhmien välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä lukijoina.

2.3 Haastattelutilanteessa esitetyt uutistekstit

Tekstit, joita haastatteleman informantit haastattelutilanteessa arvioivat, olivat selkokielisten ajankohtaislehti Selkosanomien uutistekstejä (ks. Selkosanomista luvusta 3.3.1). Haastateltavat saivat luettavikseen kaksi kotimaata käsittelevää pääuutista Selkosanomien peräkkäisistä numeroista lokakuulta 2020. Valitsin testaustilanteessa tarkasteltavat uutistekstit sillä perusteella, että ne olisivat keskenään vertailukelpoisia. Ensinnäkin kotimaan uutisten voidaan ajatella sisältävän sellaista tietoa, jonka täytyy olla jokaisen kansalaisen saavutettavissa. Toiseksi valitsin uutiset, jotka ovat verrattain ajankohtaisia. Ensimmäinen uutinen Koulujen turvallisuus huolettaa (Selkosanomat 15/2020) käsittelee kouluväkivaltaa ja Vantaan Kytöpuiston koulussa syksyllä 2020 tapahtunutta väkivaltatilannetta, jossa neljä koulun oppilasta pahoinpiteli toista oppilasta. Käytän jatkossa tästä uutisesta tutkielmassani nimeä *koulu-uutinen*. Toinen uutinen Sote parantaa terveystalveluja (Selkosanomat 16/2020) käsittelee puolestaan sote-uudistusta, ja nimitän uutista tutkielmassani jatkossa *sote-uutiseksi*.

Ensimmäisen uutisen keskiössä oleva koulu ympäristönä on monelle tuttu, mikä voi helpottaa uutisessa kerrotun tapahtuman ymmärtämistä. Kuvassa 1 esitän koulu-uutisen kuvakaappauksena Selkosanomien taittoversiosta. Kuvakaappauksesta on nähtävissä koulu-uutisen typografia sekä uutisen kuva. Luvussa 4.3.1 analysoin informanttien raportoimia uutisen ymmärrettävyydellä koulu-uutisen ulkoasuun liittyen.

Kuvassa on Kytöpuiston koulu Vantaalla. Koulussa tapahtui syyskuussa vakava pahoinpitely välitunnilla. Yksi koulun oppilas loukkaantui, kun häntä lyötiin ja potkittiin. Pahoinpitelyjä on sattunut tänä syksynä myös muissa kouluissa.

Koulujen turvallisuus huolettua

Suomen kouluissa on henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Kouluväkivalta nousi syksyn puheenaiheeksi.

Neljä oppilasta pahoinpiteli koulutoveriaan koulun pihalla Vantaalla. Pahoinpitely tapahtui Vantaalla Kytöpuiston koulun pihalla syyskuun puolivälissä. Neljä koulun oppilasta löi ja potki koulutoveriaan.

Viime viikolla uutisoitiin toisesta väkivaltatilanteesta koulussa. Vantaan Havukosken koulun pihalla sattui 11. syyskuuta tilanne, jossa 14-vuotias oppilas menetti tajuntansa. Epäilty tekijä on toisen koulun

oppilas. Hän löi ja potki uhriaan.

Kytöpuiston koulun pahoinpitelijät eivät saa tuomiota, koska he ovat alle 15-vuotiaita. Itä-Uudenmaan poliisin mukaan Havukosken pahoinpitelijä on yli 15-vuotias, joten hän voi saada syytteen.

Oppi tulee kotoa

Opetusministeri **Li Anderssonin** mukaan hallituksella on suunnitelma kiusaamisen vähentämiseksi. Kouluihin tulee lisää psykologeja ja kuraattoreita. He auttavat oppilaita ja opettajia.

Myös presidentti **Sauli Niinistö** on otti kantaa kouluväkivaltaan.

Niinistö painottaa, että koulu ei ole yksinään vastuussa kasvattamisesta tai kiusaamisen estämisestä. Vanhempien ja kotien on otettava vastuuta lasten kasvattamisesta.

Lapsiasiavaltuutettu **Elina Pekkarinen** sanoo, että lapsille täytyy opettaa jo kotona väkivallaton asenne. Pekkarisen mukaan lapsille pitää painottaa, että väkivallan käyttö ei ole hyväksyttävää missään muodossa eikä ketään kohtaan.

Ruotsissa koulujen täytyy raportoida julkisesti pahoinpitelyistä. Se on ehkäissyt väkivaltaa kouluissa. ■

*Teksti Petri Kiuttu, Markku Juusola
Lähteet Yle, HS, IS*

Kuva 1. Kuvakaappaus koulu-uutisen taittoversiosta.

Toinen uutinen eli sote-uutinen käsittelee sote-uudistusta, sen vaikutusta hoitoon pääsyyn ja palveluita tarjoavia hyvinvointialueita (ks. kuvaa 2). Kuvakaappauksesta on nähtävissä sote-uutisen typografia sekä uutisen kuva. Informanttien raportoimia ymmärrettävyysepulmia sote-uutisen typografiaan ja kuvaan liittyen analysoin luvussa 4.3.2.

Kuvassa potilas on lääkärin vastaanotolla.

Sote parantaa terveyspalveluja

Ihminen saa nopeasti oikeaa apua vaivoihinsa. Se on hallituksen uuden sote-esityksen tavoite.

Hallitus esitteli viime viikolla suunnitelman, joka uudistaa sosiaali- ja terveydenhuollon Suomessa. Sitä kutsutaan lyhyesti sote-uudistukseksi. Sotea on suunniteltu jo 15 vuotta.

Sosiaalipalvelut ja terveyspalvelut saa pian sote-keskuksista. Kun ihminen voi huonosti, hän ottaa yhteyttä sote-keskukseen. Siellä hänet ohjataan juuri sellaiseen palveluun,

mitä hän tarvitsee.

Palvelu voi olla lääkäri tai sairaanhoitaja. Se voi olla myös sosiaalityöntekijä, terapeutti tai fysioterapeutti. Enää ei tarvitse odottaa hoitoon pääsyä. Näin ihmiset pysyvät terveempinä. Rahaakin ehkä säästyy.

Hyvinvointialueet järjestävät palvelut

Tähän asti kunnat ovat huolehtineet sote-palveluista. Sote-uudistuksessa Suomeen perustetaan 21 hyvinvointialuetta, jotka huolehtivat sote-palveluista.

Suomen väestö vanhenee vauhdikkaasti. Siksi vanhusten hoitoon kuluu yhä enemmän rahaa. Isot hyvinvointialueet selviävät tästä paremmin kuin pienet kunnat.

Hyvinvointialueet aloittavat vuoden 2023 alussa, jos hallituksen esitys toteutuu. Suomeen tulee myös uudet vaalit vuonna 2022. Silloin valitaan edustajat hyvinvointialueiden valtuustoihin. Myöhemmin hyvinvointialueiden nimet muuttuvat maakunniksi.■

*Teksti Markku Juusola
Lähteet Yle, soteuudistus.fi*

Kuva 2. Kuvakaappaus sote-uutisen taittoversiosta.

Kuvat on otettu kuvakaappauksina Selkosanomien taittoversiosta, ja kuvissa uutiset ovat samassa muodossa kuin ne olivat printtilehdessä informanttien lukiessa uutisia. Lehden taittoversiot olen saanut Selkosanomien toimittajalta. Auki kirjoitettuna ja kuvailtuna uutiset ovat liitteinä 1 ja 2.

2.4 Aineistonkeruu

2.4.1 Aineistonkeruun pilotointi ja suunnittelu

Ennen tutkimukseni varsinaisen aineiston keruuta toteutin niihin valmistautuakseni pilottitutkimuksen S2-opiskelijoiden parissa syksyllä 2020 erään helsinkiläisen opistotasaisen koulun ryhmässä. Pilotointiin osallistui 20 aikuisopiskelijaa, jotka edellä kuvatun kohderyhmäerittelyn näkökulmasta edustavat selkokielen kohderyhmää 3 eli henkilöitä, joiden selkokielen tarve on todennäköisesti väliaikainen ja jotka voivat hyödyntää jotakin muuta kieltä tai kommunikointijärjestelmää viestinnässään (ks. kohderyhmistä Leskelä & Lindholm 2012). Pilotin tarkoituksena oli testata haastattelukysymysten ymmärrettävyyttä ja sitä, pystytäänkö haastattelukysymyksillä selvittämään selkouutisten ymmärrettävyyttä vaikeuttavia ja tukevia tekijöitä selkokielen kohderyhmiä haastatteleamalla. Ensin opiskelijat lukivat valitsemani Selkosanomien uutiset ja sen jälkeen vastasivat tulevia haastatteluista silmällä pitäen luonnostelemiini kysymyksiin kirjallisesti. Heidän vastaustensa ja pilotoinnin aikana tekemiäni havaintojen perusteella muokkasinkin vielä haastattelurunkoa (liite 3). Muokkasinkin suljettuja kysymyksiä siten, että lisäsin niihin tarkentavia avoimia kysymyksiä, jolloin esimerkiksi vastaus kysymykseen *kiinnostiko tämä uutinen sinua* täytyi perustella. Kun kävin pilottitutkimukseni vastauksia läpi, huomasin, että moni kysymyksistä oli käsitetty koskevan uutisia yleisesti eikä juuri tarkastelun kohteena olevaa uutista. Tämän vuoksi muokkasinkin esimerkiksi kysymyksen *oliko uutinen helppo ymmärtää* muotoon *oliko tämä uutinen helppo ymmärtää*.

Varsinaista aineistonkeruuta eli tutkimushaastatteluja varten tein erilliset kysymyspaperit itselleni ja informanteille. Omassa paperissani oli tarkennuksia siitä, mitä kysymyksellä halutaan saada selville sekä joitakin tarkentavia lisäkysymyksiä. Informanteille antamani kysymyspaperi noudatti haastattelurungon järjestystä, mutta kysymykset olivat selkokielistä ja aseteltu visuaalisesti siten, että niitä on helpompi lukea ja seurata. Pilotoinnin perusteella tiesin valmistautua myös selittämään tarkemmin, mitä jokin kysymys tarkoittaa. S2-opiskelijoiden keskuudessa ongelmalliseksi nousi esimerkiksi kysymys *oliko uutisesta hyötyä sinulle*, sillä sana *hyötyä* täytyi selittää monelle. En kuitenkaan halunnut muuttaa kysymystä merkittävästi, sillä koin sen mittaavan uutisten ymmärrettävyyttä hyvin ja siten olevan tutkimuksessani relevantti kysymys.

Varsinaista aineistoa kerätessäni tein haastattelukierroksia kaksi aineiston laajuuden lisäämiseksi. Tarkasteltavia uutisia oli kummallakin haastattelukierroksella yksi. Ensimmäisen haastattelukierroksen kahden ensimmäisen haastattelun jälkeen muokkasinkin haastattelukysymyksiä vielä hieman, minkä vuoksi lopuissa haastatteluissa esitin joitakin tarkentavia lisäkysymyksiä liitteen 3 haastattelurungosta poiketen. Lisäsin esimerkiksi haastattelurungon ensimmäiseksi kysymyksiä kysymyksen *mistä uutinen kertoi*, jotta voisin varmistua siitä, että informantti on ymmärtänyt uutisen ja vastaa kysymykseen sen mukaisesti. Lisäsin runkoon joitakin kysymyksiä, joiden avulla pyrin saamaan entistä paremmin selville, mikä uutisissa toimi ja mitä täytyisi vielä parantaa. Lisäksi lisäsin haastattelurunkoon sellaisia kysymyksiä, joiden avulla pyrin mittaamaan uutisen onnistumista tekstilajissaan sekä uutisen taiton vaikutusta ymmärrettävyyteen. Tällaisia kysymyksiä ovat esimerkiksi *mistä tunnistat tämän tekstin uutiseksi sekä näytä, mikä on tämän uutisen väliotsikko*.

Haastattelurunkoa suunnitellessani käytin apunani Leskelän (2011) raporttia¹ selkotekstien testaamisesta sekä Wiion teoriaa ymmärrettävyyden osatekijöistä. Wiio (1997) on määritellyt ymmärrettävyyden osatekijöiksi seuraavat: havainnollisuus, samastuminen, kieliäsu, ideatiheys, ulkoasu ja motivaatio (ks. luku 3.2.1). Wiion teoria on vanha, mutta arvioni mukaan edelleen varsin pätevä. Wiion teoria on Leskelän (2019: 87) mukaan vaikuttanut myös merkittävästi selkokielen varhaisiin vaiheisiin ja osa teoriasta toimii yhä pohjana selkokielen periaatteissa, minkä vuoksi teoria sopii mielestäni erityisen hyvin sovellettavaksi tutkielmassani. Liitteessä 3 esitetyn haastattelurungon kysymykset olen jakanut kategorioihin sen mukaan, mitä asioita milläkin kysymyksellä on ollut tarkoitus mitata. Olen erottanut kategoriat muusta tekstistä lihavoimalla. Varsinaisten kysymysten perässä on kursivilla täydentäviä kysymyksiä, joiden avulla pyrin saamaan informanttia syventämään vastaustaan. Esimerkiksi informantin vastatessa myönteisesti kysymykseen *puuttuiko uutisesta jotain*, esitän tälle tarkentavan kysymyksen *mitä*.

2.4.2 Haastattelut

Keräsin tutkimukseni lopullisen aineiston eli haastatteluaineiston selkokielen kohderyhmien parissa marraskuun 2020 ja tammikuun 2021 välisenä aikana. Toteutin haastattelut yksilöhaastatteluina, sillä uskoin yksilöhaastattelujen olevan tässä tapauksessa ryhmähaastattelua hedelmällisempi menetelmä erityisesti siksi, että vastauksia ei ohjaa esimerkiksi paine samaistua ryhmään tai vastaamatta jättäminen sen vuoksi, että pelkää muun ryhmän reaktioita (ks. ryhmä- ja yksilöhaastattelusta esim. Pietilä 2017: luku 4). Haastattelut kestivät kunkin haastateltavan kanssa puolesta tunnista tuntiin. Varsinaisen haastattelun lisäksi kysyin haastateltavilta muutamia taustatietoja, kuten ikää,

¹ Raportti ei ole tieteellinen julkaisu, vaan siihen on koottu eri hankkeissa ja maissa käytettyjä, osittain vakiintumattomia, selkotekstien testausmenetelmiä.

lukemistottumuksia, ja koulutusta. Kysyin taustatietoja tulosten tulkintaa silmällä pitäen siksi, että kyseiset tekijät voivat vaikuttaa siihen, kuinka ymmärrettäviksi kukakin tekstin kokee.

Aineiston laajuutta lisätakseni tein haastattelukierroksia kaksi, eli jokainen haastateltava osallistui haastatteluun kahdesti. Molemmat haastattelukierrokset etenivät samalla tavalla: ensin informantti tutustui uutiseen itse, minkä jälkeen keskustelimme siitä yhdessä haastattelurungon (liite 3) mukaisesti. Tein haastattelut pääasiassa kasvotusten haastateltavien kanssa, mutta koronarajoitusten kiristyessä loppuvuodesta 2020 ryhmän 2 toinen haastattelukierros jouduttiin kuitenkin aluksi perumaan. Se toteutettiin myöhemmin etähaastatteluina tammikuussa 2021. Etähaastattelut toteutin videotapaamispalvelu Zoomin välityksellä. Etähaastatteluissa ryhmän 2 informantit lukivat tarkasteltavan uutisen tietokoneensa tai kännykkänsä näytöltä sellaisena kuin se näkyy sivulla 11. Informanteilla oli käytävissään koko uutissivu, mutta he eivät nähneet sitä kokonaisuudessaan kerralla, vaan heidän täytyi vierittää sivua nähdäkseen koko uutissivun. Etähaastatteluissa informanteilla ei myöskään ollut mahdollisuutta selata kyseistä lehteä, minkä vuoksi jätin kaksi lehteä kokonaisuutena koskevaa kysymystä pois etähaastatteluista. Kaikkien haastatteluiden tallentamisessa hyödynsin sekä äänitystä että videointia.

Eräs Selkokeskuksen työntekijöistä oli mukana pilotissa sekä ryhmän 1 ensimmäisellä haastattelukierroksella ja yhden informantin toiveesta toisen haastattelukierroksen toisessa haastattelussa. Ensimmäisen haastattelukierroksen jälkeen pyrimme kuitenkin siihen, että teen haastattelut yksin, jotta informanttien mahdollinen tieto haastattelijan kytköksestä Selkokeskukseen ja Selkosanomiiin ei korostuisi haastattelutilanteessa. Tarkoituksena oli myös minimoida kontaktit koronatilanteen huonontuessa.

Haastattelut etenivät siten, että haastateltavat lukivat valitsemani uutisen ensin itsenäisesti. Tarkasteltavia uutisia oli siis kummallakin haastattelukierroksella yksi. Uutiset luettiin pääasiassa Selkosanomien printtilehdestä, mutta kuten todettua, etähaastatteluissa haastateltavat lukivat uutisen tietokoneensa tai kännykkänsä näytöltä. Uutistekstien esittelyn yhteydessä luvussa 2.3 esitetyt uutiset ovat visuaalisesti samat kuin ne, jotka informantit saivat luettavikseen. Kun haastateltava oli lukenut uutisen, esitin hänelle ennalta suunnittelemani kysymyksiä (ks. liite 3) uutiseen liittyen. Lisäksi haastateltava sai halutessaan seurata kysymyksiä itse paperilta. Luetusta uutisesta keskusteltiin heti lukemisen jälkeen, jotta sisällön mieleen palauttaminen olisi mahdollisimman sujuvaa. Tämä on huomionarvoista, sillä kuten Leskelä (2019: 89) on todennut, heikosti lukevien henkilöiden työmuistin on havaittu olevan tavanomaista rajoittuneempi, mikä vaikuttaa siihen, että hänen on vaikeaa pitää mielessään esimerkiksi pitkiä lauseita. Heikosti lukevalla henkilöllä voi olla haasteita myös pitkäkestoisissa muistissa, mikä puolestaan näkyy vaikeuksina tunnistaa sanastoa, hahmottaa kontekstia ja yhdistää lukemaansa aiempiin tietoihinsa (mp.).

Laatimieni kysymysten avulla (ks. liite 3) pyrin saamaan selville, kuinka hyvin edellä mainitsemani ymmärrettävyyden osatekijät toteutuvat tarkastelun kohteena olevissa selkokielisissä uutisteksteissä. Pyrin laatimaan kysymykset siten, etteivät ne mittaisi informanttien luetun ymmärtämistä, vaan uutistekstien ominaisuuksia, mutta toisinaan nämä seikat kietoutuvat toisiinsa: Molemmilla testauskierroksilla pyysin haastateltavia kertomaan aluksi omin sanoin, mistä uutinen kertoi, jotta pystyin varmistumaan siitä, että haastateltava on ymmärtänyt lukemansa ja vastaa myöhempiin kysymyksiin sen mukaisesti. Mikäli haastateltava ei ollut täysin ymmärtänyt uutista, siitä keskusteltiin yhdessä. Samalla pyrin selvittämään, mitkä asiat uutisessa on vaikeita ymmärtää. Ensimmäinen kysymys mittaa uutisen ymmärrettävyyden lisäksi myös haastateltavien luetun ymmärtämistä, jota tutkimuksessa ei ollut tarkoitus mitata. Tämän vuoksi koin mahdolliseksi keskustella haastateltavan kanssa uutisesta, mikäli tämä ei ollut ymmärtänyt sitä. Loput kysymyksistä koskivat ainoastaan haastateltavien näkemyksiä uutisen ymmärrettävyydestä eikä niillä mitattu haastateltavien osaamista.

Tutkimukseni haastattelutilanteet olivat niin sanottuja epäsymmetrisiä keskusteluja, joissa keskustelijoiden kieli- ja vuorovaikutustaidot ovat eri tasoilla. Epäsymmetriaa keskustelijoiden välille voi aiheuttaa esimerkiksi vamma, sairaus tai se, että toisen henkilön äidinkieli on muu kuin suomi (ks. epäsymmetrisistä keskusteluista esim. Leskelä 2009: 25–45; Leskelä & Lindholm 2012). Leskelän (2011: 6) mukaan tämän vuoksi haastattelutilanteessa on tärkeää esimerkiksi selkokieltä tarvitsevan tutkimushenkilön kielelliset vaikeudet sekä mahdollinen taipumus myöntyvyyteen. Jos nämä seikat jättää huomiotta, on mahdollista, että haastatteleamalla saadut tiedot ovat puutteellisia tai virheellisiä (mp.). Huomioin informanttien selkokielen tarpeen läpi aineistonkeruutilanteen. Kerroin haastateltaville tutkimuksesta selkokielellä sekä kirjallisesti että suullisesti. Haastateltavien täyttämä tutkimuslupalomake oli myös selkokielinen. Lisäksi suosin haastatteluissa puhuttua selkokieltä tarpeen mukaan. Pyrin luomaan haastattelutilanteesta mahdollisimman rennon ja hyväksyvän, jotta haastateltavat uskaltaisivat ilmaista mielipiteensä, eikä heille syntyisi vaikutelmaa siitä, että heidän kykyjään arvioitaisiin.

Tutkimushaastattelun kentällä oma tutkimusmenetelmäni sijoittuu puolistrukturoituihin haastatteluihin. Tiittulan ja Ruusuvuoren (2005: johdanto) mukaan puolistrukturoitu haastattelumenetelmä sijoittuu strukturoitujen ja strukturoimattomien haastatteluiden välimaastoon. Puolistrukturoiduille haastatteluille on tyypillistä, että jokin haastattelun näkökulmista on lyöty lukkoon, mutta osa niistä on jätetty ennalta avoimiksi (mp.). Tiittula ja Ruusuvuori (mp.) esittävät, että tunnetuin puolistrukturoitu haastattelumuoto on teemahaastattelu, jota suosin omassa tutkimuksessanikin. Teemahaastatteluiden tarkoituksena on käydä läpi samat teemat, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys voivat vaihdella (mp.). Koin oman tutkimukseni kannalta

ideaaliseksi, että informantit saivat kertoa vapaasti ja avoimesti kokemuksistaan minun esittäessä haastattelurungon mukaisia kysymyksiä sekä muita tarkentavia kysymyksiä. Pyrin haastatteluissa reagoimaan informanttien vastauksiin joustavasti, jotta aineistonkeruu olisi mahdollisimman onnistunut ja haastatteluiden ilmapiiri myönteinen.

2.4.3 Tutkijan positioni ja eettiset periaatteet

Pro gradu -tutkielmani aihe sai alkunsa Selkokeskuksesta, jossa olin korkeakouluharjoittelussa kesällä 2020. Kun aloitin tutkielman tekemisen syksyllä 2020, työsuhde oli päättynyt. Helmikuussa 2021 aloitin kuitenkin jälleen työt Selkokeskuksessa. Selkokeskuksessa työskenteleminen on tarjonnut mahdollisuuden perehtyä tutkielmani aihepiiriin Selkokeskuksen toiminnan kautta sekä tarjonnut sille myös kontekstin. Tutkimukseni tuloksiin suhteeni tähän toimijaan ei luonnollisesti vaikuta. Perustan kaikki tekemäni havainnot haastatteluaineistooni ja raportoin haastatteluissa esiin nousseista seikoista hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti (ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019). Olen myös jättänyt esimerkiksi harjoitteluni aikana Selkosanomiiin kirjoittamani lehtiartikkelit tarkastelun ulkopuolelle.

Olen huolehtinut siitä, että ketään tutkimuksen informanteista ei voida tunnistaa. Tuon informanteilta keräämiäni taustatietoja tutkielmassani esiin ainoastaan silloin, jos se on analyysin kannalta oleellista, enkä paljasta informanteista niin yksilöiviä tietoja, että ne voisivat uhata heidän yksityisyydensuojaansa. Luomasen ja Nikanderin (2005: luku 13) mukaan tutkimuksen haavoittuviksi ryhmiksi luetaan esimerkiksi kehitysvammaiset henkilöt. Luomanen ja Nikander (mp.) muistuttavat, että haavoittuvia ryhmiä tutkittaessa on tärkeää korostaa entisestään yleisiä eettisiä ohjeita, kuten tutkija–tutkittava-valtasuhdetta, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta sekä luottamusta koskevia periaatteita. On ensisijaisen tärkeää, että haastateltavat tiedostavat oikeutensa ja tulevat kuulluiksi ja tietävät, miten, ketkä ja milloin käsittelevät heitä koskevaa aineistoa. Omassa tutkimuksessani ensimmäisen haastattelukierroksen aluksi informoin informantteja tutkimuksen toteutuksesta ja tarkoituksesta sekä puhuttua että kirjoitettua selkokieltä hyödyntäen. Pyrin antamaan informanteille riittävän ajan tutkimukseen perehtymiseen sekä rohkaisemaan heitä ilmaisemaan epävarmuutensa tai -tietoisuutensa keskustelemalla heidän kanssaan tutkimuksesta ja heidän oikeuksistaan sen aikana. Tämän lisäksi informantit ovat nähneet tutkimuksen tietosuojailmoituksen sekä allekirjoittaneet tutkimus- ja tallennusluvut. Näiden dokumenttien keskeisimmän sisällön kirjoitin selkokielelle, jotta niiden tarkoitus palvelisi tutkimukseni informantteja parhaiten.

2.5 Aineiston käsittely ja analyysimenetelmät

Haastatteluaineiston litteroin karkeasti ja pseudonymisoin aineistossa esiintyvät henkilöt heidän yksityisyytensä turvaamiseksi. Lisäksi olen häivyttänyt tai jättänyt pois aineistoesimerkeistä sellaiset tiedot, jotka voisivat uhata informanttien yksityisyydensuojaa (ks. myös edellistä lukua). Tutkimuksen analyysiosassa havainnollistan analyysiani aineistoesimerkein, jotka esitän seuraavien merkintätapojen mukaisesti:

(1) ei pitkia lause pitkia sana (Zora, R2)

Rivin alussa sulkeissa mainitsen esimerkin juoksevan numeron ja esimerkin lopuksi esimerkin tuottaneen informantin pseudonymisointuna sekä ryhmän, jota informantti edustaa. Analyysin kannalta olennaiset tarkennukset merkitsen hakasulkeisiin.

Haastatteluaineiston analyysissä olen hyödyntänyt laadullista sisällönanalyysia nojaten erityisesti Tuomen ja Sarajärven (2018) kuvaamiin analyyttisiin periaatteisiin. Tuomen ja Sarajärven (2018: luku 4) mukaan laadullisen tutkimuksen analyysi rakennetaan tyypillisesti siten, että valitaan ennalta, mikä aineistossa on kiinnostavaa. Tarkasteltava ilmiö on syytä rajata tarkasti ja kapeasti. Tämän jälkeen analyysissä edetään Tuomen ja Sarajärven (mp.) mukaan seuraavasti: Aineistosta poimitaan ne asiat, jotka on ennalta määritetty kiinnostaviksi. Kaikki muu aineisto jätetään tutkimuksen ulkopuolelle. Aineistosta poimitut esimerkit kootaan yhteen ja erotellaan muusta aineistosta. Lopuksi esimerkit luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään, jonka jälkeen langat vedetään yhteen. Tässä tutkimuksessa olen noudattanut vastaavaa analyysimallia. Aluksi olen valinnut tarkastella aineistosta selkouutisten ymmärrettävyyttä vaikeuttavia ja tukevia tekijöitä. Luokiteltuani aineiston näiden jäsennysten mukaisesti olen poiminut aineistosta näitä edustavia esimerkkejä analyysini havainnollistamista varten. Lopuksi olen luokitellut ymmärrettävyyttä vaikeuttavat tekijät edelleen sanaston, sisällön ja ulkoasun pulmiin ja tukevat tekijät samastumiseen, motivaatioon ja ulkoasuun.

Haastatteluaineiston luokitteluni on siis perustunut ennalta määrittelemääni jaotteluun, jonka mukaisesti olen kirjannut aineistosta havainnot, jotka liittyvät uutistekstien ymmärrettävyyttä vaikeuttaviin että ymmärrettävyyttä tukeviin näkemyksiin. Luokittelun tarkoituksena on ollut jakaa aineistossa esiintyvät ymmärrettävyydepulmat kategorioihin siten, että keskenään saman tyyppiset ongelmat muodostavat oman luokkansa. Näin ollen olen päättänyt jakamaan haastatteluaineistosta nousevat, ymmärrettävyyttä vaikeuttavat havainnot kolmeen pääluokkaan: *sanasto*, *sisältö* ja *typografia*. Ymmärrettävyyttä tukevat tekijät olen puolestaan jakanut samastumiseen, motivaatioon sekä typografiaan ja uutiskuvaan. Luokittelussa olen hyödyntänyt sekä laadullisen että määrällisen

analyysin tapoja voidakseni tarkastella myös tekijöiden välisiä määrällisiä suhteita eli aineistoesiintymien määriä kuhunkin esiin nousseeseen pulmaan liittyen. Tuomi ja Sarajärvi (2018: luku 4) esittävätkin, että luokittelua pidetään yksinkertaisimpana tapana järjestellä aineistoa, ja se voidaan tässäkin tapauksessa nähdä sisällön teemojen mukaisesti toteutettuna kvantitatiivisena analyysinä.

3 SELKOKIELEN JA YMMÄRRETTÄVYYDEN TUTKIMUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

Aloitan tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen tarkastelun ottamalla tarkasteluun ymmärrettävyyden käsitteeseen ja niihin ymmärrettävyyden lähikäsitteisiin, jotka ovat tutkimukseni kannalta kiinnostavia (luku 3.1). Luvussa 3.2 perehdyn aiempaan ymmärrettävyyden tutkimukseen sekä ymmärrettävyyden mittaamiseen. Kuten jo aiemmin kävi ilmi, tutkimukseni näkökulmasta olennaisimmaksi ymmärrettävyyden teoriaksi nousi Osmo A. Wiion (1997) ymmärrettävyyden osatekijät, joita avaam tarkemmin luvussa 3.2.1. Sen jälkeen tarkastelen, miten ymmärrettävyyttä voidaan mitata, ja luvussa 3.2.2 paneudun niihin ymmärrettävyyden mittareihin, joiden katson olevan selkonäkökulmasta relevanteimpia.

Kulkki-Niemisen (2020: 386) mukaan selkokielistä viestintää on alettu kehittämään viestinnällisen tasa-arvon edistämiseksi sekä siksi, että erityisryhmiin kuuluvilla henkilöillä olisi paremmat mahdollisuudet osallistua yhteiskuntaan ja sen toimintaan. Lopuksi tarkastelenkin selkokielistä viestintää selkokielisten uutistekstien näkökulmasta (luku 3.3.1), selkokielisten uutisten erityispiirteitä (luku 3.3.2) sekä aiempaa tutkimusta selkotekstien ymmärrettävyydestä (luku 3.3.3), sillä ne ovat tutkimukseni kannalta olennaisimmat lähestymistavat selkokieliseen viestintään.

3.1. Ymmärrettävyys ja sen lähikäsitteet

Wiio (1992: 137) määrittelee **ymmärrettävyyden** ”vastaanottajan kyvyksi toistaa ja selittää näkemäänsä tai kuulemaansa ja toimia sanoman edellyttämällä tavalla”. Selkokielen määritelmässä taas saattaa törmätä myös **luettavuuden** käsitteeseen, joka on tärkeää erottaa ymmärrettävyydestä: luettavuudella viitataan sanojen ja lauseiden pituuksiin, mutta myös tekstin rakenteeseen ja siihen, kuinka nämä vaikuttavat tekstin ymmärrettävyyteen. Heikkisen (2012) mukaan luettavuusindeksien ongelma on kuitenkin se, että ne mittaavat ainoastaan joitakin tekstin piirteitä ja jättävät lukijat sekä sanojen ja lauseiden merkitykset täysin huomiotta. Tiivistettynä voidaankin sanoa, että kaikki luettavuuden tutkimuksessa tarkasteltavat piirteet ovat olennaisia myös ymmärrettävyydetutkimuksessa, mutta ymmärrettävyys on nähtävä luettavuutta huomattavasti laajempaan käsitteenä. (Heikkinen 2012.)

Viime vuosina ymmärrettävyyden ja luettavuuden käsitteiden rinnalle on noussut **saavutettavuuden** käsite. Leskelän (2019: 48) mukaan saavutettavuuden taustalla on ajatus siitä, että kaikilla olisi yhdenvertainen mahdollisuus elää, toimia ja osallistua yhteiskunnassa rajoitteistaan

huolimatta. Kulkki-Nieminen (2020: 385) huomauttaa, että viestinnän saavutettavuudesta puhuttaessa keskeiseksi näkökulmaksi nousee usein tekninen saavutettavuus kuten verkkosivujen käytettävyys. Kulkki-Niemisen (mp.) mukaan yhtä tärkeäksi näkökulmaksi olisi syytä nostaa myös tiedollinen ja kognitiivinen saavutettavuus eli tekstien ymmärrettävyys. Kognitiivisella saavutettavuudella Leskelän (2019: 49) mukaan puolestaan tarkoitetaan ”tiedon ja tiedonkäsittelyn saavutettavuutta ja ratkaisuja, jotka helpottavat ymmärtämistä, hahmottamista ja muistamista sekä uuden tiedon oppimista tai omaksumista”. Selkokielen näkökulmasta olennaiseksi nousee se, että saavutettavassa yhteiskunnassa julkisen informaation on oltava kaikkien kansalaisten käytettävissä ja ymmärrettävissä. (Mts. 48–49.) Kuten Kulkki-Nieminen (2020: 358) on todennut, selkokieltä onkin suosittu mediassa ja tiedottamisessa, yhteiskunnan palveluja järjestettäessä sekä muissa julkaisuissa viime vuosina yhä enemmän.

Toisaalta tekstejä voidaan tarkastella myös **käytettävyyden** näkökulmasta. Suojanen, Koskinen ja Tuominen (2012: 8) viittaavat käytettävyydellä siihen, kuinka sujuvasti käyttäjä tuotetta käyttämällä voi päästä haluamaansa lopputulokseen. Mitä käytettävämpi tuote on, sitä nopeammin käyttäjä pääsee haluttuihin tehtäviin käsiksi (mp.). Vaikka käytettävyyden käsite ei ole tutkimuksessani läsnä, on lähestymistapani silti vastaanottajalähtöinen, kuten käytettävyydetutkimuksessakin. Käytettävyyden tutkimuksella ja omalla tutkimuksellani voidaankin nähdä olevan vahvasti samankaltainen tavoite: tuottaa tietoa siitä, kuinka tuotteella tai tekstillä voidaan mahdollisimman hyvin palvella sen vastaanottajaa.

3.2 Ymmärrettävyyden tutkimus ja mittaaminen

3.2.1 Ymmärrettävyyden osatekijät ja selkokielen periaatteet

Wiio on tutkinut ymmärrettävyyden osatekijöitä, joiksi hän on määritellyt havainnollisuuden, samastumisen, kieliäsun, ideatiheyden, ulkoasun ja motivaation (ks. esim. Wiio 1997: 122–125). Kuten todettua, Wiion teoria on vaikuttanut merkittävästi myös selkokielen varhaisiin vaiheisiin, ja osa Wiion sanatekijöistä toimii edelleen ohjenuorana selkokielen periaatteissa sekä selkokielen mittarissa. Vaikka osa Wiion esiin nostamista kielen piirteistä on edelleen perusteltavissa selkokielessä, ne eivät Leskelän (2019: 87) mukaan yksinään riitä enää selittämään kaikkea sitä, mikä tekstissä on vaikeaa tai helppoa. Hyödynnän Wiion ymmärrettävyysteoriaa tutkielmassani soveltuvien osien. Seuraavaksi tarkastelen osatekijöitä lähemmin ja avaan niiden suhdetta selkokielen periaatteisiin sekä aineistooni nähden.

Havainnollisuus. Havainnollisuudella Wiio (1997: 123) tarkoittaa sanomassa esitetyn asian mahdollisuutta kytkeytyä havaittavissa olevaan ympäristöön. Havainnollisuuden yhteydessä voidaan täten puhua myös sanoman konkreettisuudesta. Voiko sanomaa esimerkiksi nähdä, kuulla, koskea tai aistia muilla tavoin? Wiio (1997: 123) esittää, että sanoma ymmärretään sitä paremmin, mitä havainnollisempi se on. Lisäksi sanoman havainnollisuudella on sitä suurempi merkitys, mitä vähemmän sen vastaanottajalla on koulutusta, sillä koulutus näyttäisi totuttavan abstraktimpaan ajatteluun (mp.) Tämä onkin tutkimukseni kannalta kiinnostavaa, sillä tutkimukseni informanteilla on varsin erilaiset koulutustaustat. Niin selkoteokset kuin muutkin tekstit ovat havainnollisia, kun niissä käytetään havainnollista kieltä, kuten esineellisiä ilmaisuja ja kerrotaan jokapäiväiseen elämään liittyvistä asioista (ks. esim. Wiio 1997: 123). Selkokielen mittari (2018: 7) ohjeistaa havainnollisuuteen liittyen esimerkiksi seuraavaa: aihetta käsitellään konkreettisella, havainnollisella tavalla, esimerkiksi kiinnittämällä asia aikaan ja paikkaan tai muuten konkretisoimalla. Leskelän (2019: 131) mukaan selkokielen tekstin havainnollisuutta voidaan lisätä myös käyttämällä tuttua ja yleistä sanastoa. Tutkimuksessani tarkastelen havainnollisuutta osana uutistekstien sisällön ymmärrettävyyttä (luku 4.2).

Samastuminen. Samastuminen merkitsee Wiion (1997: 123–124) mukaan sanoman vastaanottajan mahdollisuutta samastaa itsensä ja ympäristönsä sanomassa esitettyihin asioihin. Selkojulkaisun aiheen tulisikin olla sellainen, että sitä voidaan pitää kohderyhmälle mielekkäänä ja sitä käsitellään lukijan kannalta mielekkästä näkökulmasta (Leskelä 2019: 117; Selkomittari 2018: 7). Wiion (1997: 123–124) samastumista voidaan lisätä esimerkiksi suosimalla tuttuja käsitteitä, sillä tuttujen henkilöiden, asioiden ja ilmiöiden ymmärtäminen on usein helpompaa kuin outojen ihmisten ja asioiden. Ihmistä kiinnostaa tyypillisesti sellaiset tapahtumat, joissa he voivat itse kuvitella olevansa (mp.). Käsitelen samastumista erityisesti uutistekstien ymmärrettävyyttä tukevana tekijänä luvussa 5.1, mutta sivuan sitä myös ymmärrettävyyttä vaikeuttavia tekijöitä analysoidessani luvussa 4.2.

Ideatiheys. Wiio (1997: 125) esittää, että julkaisun sanoma on sitä vaikeampi ymmärtää mitä useampia asioita lukijalle aikayksikössä tarjotaan eli mitä suurempi sen ideatiheys on. Lukija tarvitsee aikaa sanoman sulattamiseen, eikä uusia ja tärkeitä asioita voi esittää peräkkäin ilman, että niiden välissä selitetään sitä tai kerrataan aiemmin tiedettyä. (Wiio 1997: 125.) Myös selkotekestissä informaatiota tulee olla lukijan kannalta sopivasti, ja yleiskieliseen tekstiin verrattuna sitä on yleensä huomattavasti vähemmän. Selittävän ja taustoittavan informaation lisääminen sen sijaan on suositeltavaa. Selkotekesti ei saa olla liian tiivistä, ja yhdessä lauseessa ilmaistaan vain yksi asia. (Leskelä 2019: 118–119; Selkomittari 2018: 7) Ideatiheys lukeutuu tutkimuksessani osaksi uutistekstien sisällön ymmärrettävyyttä (luku 4.2).

Motivaatio. Wiio (1997: 122–125) esittää, että myös lukijan motivaatiolla on merkittävä vaikutus siihen, kuinka ymmärrettäväksi julkaisu koetaan. Wiion (mp.) mukaan mielenkiintoinen aihe houkuttaa ottamaan selvää vaikeastakin asiasta ja sen ymmärtämiseksi saatetaan nähdä paljonkin vaivaa. Kiinnostavaksi koetut lehtijutut luetaan useammin loppuun kuin vähemmän kiinnostavat (mp.). Selkomittarissa (2018: 7) selkotekstin lukijaa puolestaan kehoitetaan motivoimaan esimerkiksi valitsemalla sellainen aihe, että sitä voidaan pitää kohderyhmälle mielekkäänä ja käsittelemällä aihetta lukijan kannalta mielekkästä näkökulmasta. Tutkimuksessani motivaatio, havainnollisuus, samastuminen ja ideatiheys muodostavat yhdessä tarkastelemani uutistekstien sisällön ymmärrettävyyden (luku 4.2), mutta motivaatio nousee esiin myös ymmärrettävyyttä tukevana tekijänä luvussa 5.2.

Kieliasu. Tutkimukseni sanaston ymmärrettävyydellä (luku 4.1) viitataan Wiion (1997) ymmärrettävyyden osatekijöiden kieliasuun. Wiio jakaa kieliasun sanatekijöihin ja rakennetekijöihin (mts. 122–124). Hänen (mp.) mukaansa tärkein kielellinen ymmärrettävyystekijä on sanatekijä eli sanojen valinta. Tuttujen, tavallisten ja lyhyiden sanojen käyttäminen tukee ymmärrettävyyttä (mp.). Selkokielen periaatteiden mukaisesti selkoteksteissä tulisi käyttää sanastoa, joka arvioidaan kohderyhmälle tutuksi. Sanastossa suositaan yleisiä, lyhyitä ja konkreettisia sanoja. Jos joidenkin sanojen oletetaan olevan kohderyhmälle vieraita, ne selitetään kohderyhmälle ymmärrettävällä tavalla ja siinä kohdassa, missä sanat esiintyvät ensimmäistä kertaa. (Selkomittari 2018: 9–10.) Selkotekstejä tarkastellessani pääpaino on erityisesti sanojen tuttuudessa, pituudessa, konkreettisuudessa ja vaikeiden tai vieraiden sanojen selittämisessä. Wiion (1997: 122) mukaan rakennetekijöihin lukeutuvat pitkät ja monimutkaiset lauserakenteet puolestaan estävät ajatuskokonaisuuksien syntymistä niiden kuormittaessa työmuistia liikaa. Lauserakenteista Selkomittari (2018: 9–12) ohjeistaa esimerkiksi seuraavaa: lauseet ovat lyhyitä ja predikaatti sijaitsee pääosin lauseen alkupuolella.

Ulkoasu. Ulkoasulla Wiio (1997: 125) viittaa tekstin havaintopsykologiseen vaikutukseen eli siihen, kuinka tekstin ulkoasu vaikuttaa sen ymmärrettävyyteen. Silmien liike kiinnittyy eri tavoin havaintopinnan eri osiin. Ulkoasu voi tukea tai vaikeuttaa sanoman ymmärrettävyyttä. (Mp.) Selkojulkaisussa tekstin hierarkian ja lukemisjärjestyksen täytyy olla selvä, esimerkiksi otsikoiden tulee erottua selvästi leipätekstistä ja taitossa täytyy käyttää liehuladontaa, jolloin vasen reuna on tasattu ja oikea reuna on liehu (Leskelä 2019: 188–190; Selkomittari 2018: 13–14). Tutkimuksessani pureudun uutisten ulkoasuun luvuissa 4.3 ja 5.3. Ulkoasuun luen kuuluviksi uutisen kuvan sekä selkojulkaisun kannalta keskeiset typografiset valinnat kuten kirjaintyyppin valinta, kirjainkoko, rivien pituus, riviväli palstan muoto, tekstin ladonta, kappalejaot, typografinen hierarkia ja värien käyttö (Selkokeskus 2020c). Tarkastelen edellä mainitsemiani ulkoasuun liittyviä tekijöitä tutkielmassani

siltä osin kuin ne nousevat haastatteluaineistossani esiin. Typografisiin valintoihin liittyen suuntaan huomiotani myös uutisten eri elementtien kielellisiin ominaisuuksiin.

Selkojulkaisujen typografiset ohjeet perustuvat tyypillisesti luettavuuden tutkimukseen (Leskelä 2019: 181). Leskelä (mp.) esittää, että typografiasta puhuttaessa luettavuudella viitataan erityisesti typografiseen selkeyteen eli tunnistettavuuteen ja helppolukuisuuteen. Leskelän (mp.) mukaan onnistuneelle tunnistettavuudelle on ominaista kirjaintyyppin muotoilu siten, että kirjaimet ovat tunnistettavissa ja ne erottuvat toisistaan helposti ja nopeasti. Helppolukuisuus puolestaan kertoo siitä, kuinka vaivatonta kokonaisista tekstikappaleista koostuvan tekstin lukeminen on (mp.). Tutkimukseni kannalta avainasemaan nousee Leskelän (mp.) esittämä huomio siitä, kuinka tekstin tunnistettavuus vaikuttaa heikoimpien lukijoiden suoriutumiseen.

Leskelän (2019: 181–190) mukaan suomalaisissa selko-ohjeissa ei ole lueteltu kiellettyjä tai sallittuja kirjaintyyppejä, sillä kirjaintyyppin valintaan voi vaikuttaa esimerkiksi julkaisun muu ulkoasu sekä julkaisualusta. Sen sijaan on pikemminkin pyritty hahmottamaan periaatteita, jotka helpottavat kirjainten tunnistamista ja erottamista toisistaan sekä niistä muodostuvan tekstin hahmottamista. Yhteinen konsensus kuitenkin on, että selkoteksteissä pyritään välttämään suuraakkosia muualla kuin lauseiden aloituksissa sekä erisnimissä. Selkotekstissä on syytä välttää myös muita korostuksia kuten pitkiä kursivoituja tekstejä tai tekstejä, joista on lihavoitu useita sanoja, sillä tällaiset tehosteet hankaloittavat tekstin luettavuutta. Selkotekstissä suositetaan liehupalstaa, jonka vasen reuna on tasattu ja oikea reuna on liehu. Liehupalsta auttaa silmää hahmottamaan, mihin rivi loppuu sekä estämään eripituisten välien muodostumisen sanojen välille. (Leskelä 2019: 181–190.) Selkojulkaisu rivitetään siten, että yhdellä rivillä on 55–60 merkkiä ja mieluiten vain yksi asiakokonaisuus, kuten lause, sillä se helpottaa tekstin hahmottamista (Kulkki-Nieminen 2020: 395). Lisäksi Leskelä (2019: 181–190) on määritellyt selkojulkaisun typografiasta seuraavaa: Riviväli asetetaan suhteessa rivin pituuteen. Mitä pidempi rivi on, sitä suurempi rivien välin täytyy olla. Selkojulkaisuissa suositeltava riviväli on 2–6 pistettä kirjainkokoa suurempi. Otsikoinnin tarkoitus on rytmittää tekstiä ja siksi pidempi selkoteksti kannattaa aina jakaa selkeästi erottuviin väliotsikoihin. Väliotsikot aktivoivat lukijaa ja auttavat tätä nimeämään tekstikokonaisuuksia. Väliotsikoiden avulla lukijan voi olla myös helpompi palauttaa mieleensä aiemmin lukemaansa, jos hän päätyy myöhemmin saman tekstin pariin. Leskelä (mp.) linjaa, että pääotsikon täytyy erottua visuaalisesti väliotsikoista: sen täytyy olla selkeästi isompi ja näkyvämpi kuin väliotsikoiden ja sijaittava sellaisessa kohdassa tekstiä, josta sen voi helposti tunnistaa pääotsikoksi. Tällainen kohta on tyypillisesti sivun yläreunassa. Selkotekstiä voidaan rytmittää myös erottamalla tekstinosat selkeästi toisistaan. Leskelä (mp.) toteaa, että selkoteksteissä eri tekstinosien erottaminen on tärkeää, jotta lukijan ei tarvitse arvailla, missä järjestyksessä tekstissä on tarkoitus edetä. Erottamisen keinona

voidaan Leskelän (mp.) mukaan käyttää esimerkiksi leipätekstin erottamista muista tekstin osista toisenlaisen kirjaintyyppin tai -koon avulla.

3.2.2 Ymmärrettävyyden mittaaminen

Leskelä (2011) toteaa, että yleiskielisten tekstien luettavuutta ja ymmärrettävyyttä on testattu jo pitkään ja niiden testausmenetelmät ovat vakiintuneet. Leskelän (2011) mukaan samoja menetelmiä ei voida kuitenkaan suoraan hyödyntää selkokielen kohderyhmillä, sillä heidän voi olla haastavaa esimerkiksi täyttää kyselylomakkeita, ymmärtää haastattelijan kysymyksiä, mieltää itsensä asiantuntijoiksi, ilmaista negatiivisia havaintojaan tai myöntää ymmärtämisen vaikeuksia. Siksi sovellan näitäkin menetelmiä tutkimuksessani niiltä osin kuin uskon menetelmien soveltuvan selkokielisten tekstien testaamiseen.

Tekstien ymmärrettävyyttä voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta: tekstilähtöisesti ja vastaanottajalähtöisesti (Leskelä 2019: 86–90). Leskelä (mts. 86) esittää, että tekstilähtöisten teorioiden avulla voidaan tavoittaa eri selkotekstien ominaisuuksia ja siten päätellä, mikä tekstissä on vaikeaa ja mikä helppoa. Tekstilähtöisiin teorioihin luetaan esimerkiksi luvussa 3.2.1 kuvaamani Wiion ymmärrettävyysteoria sekä luettavuustutkimus ja -kaavat, joihin otan katsauksen seuraavaksi. Leskelän (2019: 86–87) mukaan luettavuusteorioilla on pyritty mittaamaan tekstin helppolukuisuutta tarkastelemalla niistä esimerkiksi lauseiden ja kappaleiden lyhyyttä, lauserakenteiden yksinkertaisuutta, sanastollista suppeutta sekä visuaalista muotoilua. Näitä tekijöitä on pidetty lähes yksimielisesti helppolukuisen tekstin ominaisuuksina, ja konsensus on säilynyt myös selkotekstejä tarkasteltaessa. (Mp.) Leskelä (mts. 87–88) tuo esiin, että luettavuusteorioiden pohjalta on luotu luettavuuskaavoja, joiden avulla tekstien vaikeustaso on pyritty arvioimaan: Pohjoismaissa tunnetuin luettavuuskaava on LIX Readability Formula, joka on kehitetty alun perin ruotsinkielisten tekstien arviointiin, mutta myöhemmin sovellettu myös ranskaan, saksaan ja kreikkaan sekä joihinkin ruotsinkielisiin selkoteksteihin. Kaavat mittaavat tekstien ymmärrettävyyttä laskettavien ominaisuuksien, kuten lauseiden keskimääräisen sanamäärän, sanojen tavumäärän ja pitkien sanojen määrän, perusteella. Näiden pohjalta kaava antaa numeerisen arvion siitä, millainen tekstin vaikeustaso on. Leskelä (mp.) mainitsee, että luettavuuskaavoja on toivottu ratkaisuksi tekstien automatisoituun selkomukauttamiseen tai vähintäänkin selkotekstin vaikeustason arviointiin, mutta toistaiseksi luettavuuskaavoihin liittyy monia ongelmia: Luettavuuskaavat tavoittavat ainoastaan osan sanaston, taivutuksen ja lauserakenteiden vaikeustasoon vaikuttavista tekijöistä ja tekstin semantiikkaa ja sisällön ymmärrettävyyttä niillä ei voida tavoittaa lainkaan. Niinpä mekaanisia luettavuuskaavoja voidaan hyödyntää ainoastaan kielen pintatason vaikeustason arvioimisessa. (Leskelä 2019: 87–88.) Virtaluodon ja Väyrysen (2000) mukaan myös tekstien luettavuutta on pyritty

mittaamaan matemaattisin indekseihin, mutta muun muassa edellä kuvaamani kaltaiset ongelmat ovat nousseet esiin niidenkin yhteydessä.

Leskelä (2019: 88) toteaa, että 2000-luvulla mekaanista luettavuuden tutkimusta haluttiin laajentaa ja selkotekstejä lähestyä myös merkityskokonaisuuksina. Matematiikkaan perustuvat luettavuuskaavat siirrettiin taka-alalle, sillä havaittiin, että lyhyetkin lauseet ja sanat voivat olla vaikeita, minkä vuoksi niiden mittaaminen matemaattisesti koettiin harhaanjohtavaksi. Sen sijaan tekstilajitutkimus alkoi vaikuttamaan selkokielen teoriaan, sillä se tarjosi uutta näkökulmaa teksteihin ja tekstitradiitioihin. (Mp.) Siinä missä erilaisia selkotekstejä oli aiemmin tuotettu samoilla selkokielen periaatteilla, koettiin Leskelän (mp.) mukaan nyt tarpeelliseksi luoda tekstilajikohtaiset säännöt ja kirjoitusohjeet. Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015) laativatkin tekstilajikohtaiset ohjeet selkokielisille mediateksteille sekä informoiville ja kaunokirjallisille selkoteksteille. Tutkimukseni kannalta avainasemaan nousevat selkokielisten mediatekstien ohjeet, joihin perehdyn tarkemmin luvussa 3.2.2.

Selkokielen mittari on selkokielen asiantuntijoiden ja kielentutkijoiden apuväline, jonka avulla voidaan määrittää ja arvioida erityisesti informoivien selkotekstien selkokielisyyttä sekä erottaa selkokielisistä teksteistä yleiskielisistä teksteistä. Mittari on kehitetty Selkokeskuksessa, mutta myös Kotimaisten kielten keskus on osallistunut mittarin kehittämiseen. Selkokielen mittarissa on 80 tekstin kieleen liittyvää kriteeriä. Kriteerit on jaettu pääkategorioihin teksti kokonaisuutena, sanat ja kielen rakenteet sekä näiden alakategorioihin. (Leskelä 2019: 112–113.) Mittarin avulla pyritään määrittelemään selkokielen perustaso, jonka Leskelä on määritellyt seuraavasti:

Perustasolla noudatetaan kaikkia selkokielen mittarissa ilmaistuja selkokielen periaatteita, joilla tekstin ymmärrettävyyttä voidaan parantaa. Tekstin informaatiomäärä on lukijalle sopiva, sisällöt on jäsenneilty johdonmukaisesti ja teksti etenee lukijan näkökulmasta ja hänen lukuprosessiaan tukien. Ymmärrettävyyden lisäksi tekstin sävyyn ja tyyliin kiinnitetään huomiota. Sanasto on yleistä ja lukijalle tuttua, harvoin esiintyvät ja vaikeammat sanat selitetään. Kielen rakenteissa otetaan huomioon lukija, jolla on kielellisiä vaikeuksia. Tekstissä ei ole asiavirheitä, ja se noudattaa suomen kielen oikeinkirjoituksen periaatteita. (Leskelä 2019: 114.)

Vaikka selkokielen mittari ei ole Sainion (2019: 115) mukaan ollut yliopistotasaisen tutkimuksen kohteena, Leskelä (2019: 112) esittää, että se on silti toistaiseksi täsmällisin kuvaus Suomessa käytössä olevista selkokielen periaatteista, minkä vuoksi katson sen sopivan myös tässä tutkielmassa sovellettavaksi. Mittarin soveltamista tutkielmassani tukee myös se, että mittari pyrkii mittaamaan selkokielen perustasoa, jota Leskelän (2019: 114) mukaan myös monet selkokieliset mediatekstit Suomessa edustavat.

Virtaluoto ja Väyrynen (2000: 101) esittävät, että loppukädessä viimeinen sana tekstin ymmärrettävyydestä on kuitenkin sen lukijalla, sillä minkä tahansa tekstin perimmäinen tarkoitus on aina saavuttaa sen potentiaalinen lukijakunta. Tässä tutkimuksessa olen soveltanut Wiion ymmärrettävyysteoriaa muodostaen sen perusteella haastattelurungon (ks. liite 3) ja täten lähestynyt ymmärrettävyyden tutkimusta vastaanottajalähtöisesti. Leskelän mukaan (2019: 89) vastaanottajalähtöisyys onkin ohjannut selkokielen kehittämistä vahvasti ja selkotekstien kielellisiä ratkaisuja on haluttu testata tekstien todellisilla lukijoilla. Selkokielen näkökulmasta kiinnostavaa onkin tarkastella niitä vastaanottajalähtöisiä teorioita, jotka liittyvät kohderyhmien lukemisen ja kielenkäytön erityislaatuisuuteen. 2000-luvulla selkokieltä on kehitetty esimerkiksi kansainvälisten PISA- ja PIAAC-lukutaitotutkimusten avulla. Lukutaitotutkimukset ovat antaneet viitteitä suomalaisten lukijoiden taitotasosta sekä vaikuttaneet merkittävästi esimerkiksi selkokielen tarpeen arviointiin. Lukutilanteen muistitoimintojen yhteyttä selkokielen tarpeeseen on tutkittu, mutta niiden välillä ei ole juurikaan havaittu yhteyttä. (Mp.) Leskelä (mp.) huomauttaa, että tiedämme kuitenkin heikosti lukevilla henkilöillä olevan rajoituksia sekä työmuistin että pitkäkestoisen muistin kapasiteetissa. Työmuistin ongelmat näkyvät esimerkiksi vaikeutena pitää mielessä pitkiä lauseita. Pitkäkestoisen muistin ongelmat puolestaan vaikeuttavat esimerkiksi sanaston tunnistamista sekä luetun yhdistämistä aiempiin tietoihin. Leskelän (2019: 90) mukaan selkokielen tutkimuksessa voitaisiin hyötyä myös eri kohderyhmien kielellisten taitojen tarkastelusta. Esimerkiksi lasten viivästyneestä kielen kehityksestä sekä lukemaan oppimisesta on jo paljon tietoa, jolloin heille suunnattuja selkoaineistoja voidaan kehittää yhä paremmin kyseiselle kohderyhmälle sopivaksi. Toisesta näkökulmasta selkokieltä lähestyy suomi toisena kielenä -tutkimus (s2-tutkimus), jossa keskiössä ovat vieraan kielen oppijan kielelliset haasteet ja oppimisen eteneminen. S2-tutkimuksen avulla on tuotettu selkokielen kehittämisen näkökulmasta olennaista tietoa esimerkiksi siitä, millaiset tekijät suomen sanastossa tai taivutusjärjestelmässä ovat kielenoppijalle haasteellisia. (Leskelä 2019: 90.) Leskelän (mp.) mukaan vastaanottajalähtöistä lähestymistapaa voidaan hyödyntää myös saavutettavuuden testaamisessa, jolloin selkokieltä lähestytään kognitiivisen saavutettavuuden näkökulmasta.

3.3. Selkokielisen viestinnän määrittelystä

Selkokieliseksi viestinnäksi voi periaatteessa kutsua mitä hyvänsä viestintää, minkä vastaanottaja subjektiivisesti kokee selkokieliseksi. Tutkimuksessani viittaan selkokielisellä viestinnällä sellaisiin julkaisuihin, joille on myönnetty selkotunnus. Selkotunnus on s-kirjaimen muotoinen nuoli ja Selkokeskuksen myöntämä merkki siitä, että julkaisu täyttää selkokielen kriteerit (Selkokeskus

2021a). Selkotunnus on toistaiseksi ainoa tapa erottaa selkokielen kriteerit täyttävät julkaisut muista julkaisuista. Kulkki-Nieminen (2020: 386) mainitsee, että selkokielen periaatteiden lisäksi selkokielen viestintä eroaa muusta viestinnästä myös siten, että se on kohdennettu tietyille vastaanottajille. Seuraavassa tarkastelen lyhyesti selkouutisten historiaa Suomessa ja tämän jälkeen selkokielisten uutisten erityispiirteitä ja selkotekstien ymmärrettävyyttä.

3.3.1 Selkokielist utiset Suomessa

Ensimmäiset selkokielist utistekstit juontavat Suomessa juurensa 1980-luvulle (Kulkki-Nieminen 2020: 388). Suomessa selkokielist utisia julkaisevat *Selkosanomats*, Yle ja Kehitysvammaisten Tukiliiton toimittama aikakauslehti *Leija*. Selkoruotsiksi uutisia julkaisevat Selkosanomien sisarlehti *LL-Bladet* sekä Ylen Nyheter på lätt svenska. (Mts. 390.)

Selkosanomiat on julkaistu jo vuodesta 1990 lähtien. Aluksi lehti tunnettiin nimellä Selkouutiset, mutta vuodesta 2012 lehti on kantanut nimeä Selkosanomats. Selkosanomiat ja LL-Bladetilla on yhteinen toimitus, ja suuri osa lehtien sisällöistä on yhteistä. Selkosanomiat toimitetaan Kehitysvammaliiton Selkokeskuksessa ja LL-Bladetiä Selkokeskuksessa ja LL-Centerissä. LL-Center toimii osana Suomessa asuvien ruotsinkielisten kehitysvammaisten ihmisten etujärjestöä FDUV:tä. Lehtiä julkaistaan painettuna joka toinen viikko. Sen lisäksi lehtiä julkaistaan verkossa, jossa uutisia voi lukea myös helpolla selkokielellä kuvin tuettuna. Lehtien uutiset on jaoteltu kategorioittain, joita ovat Kotimaa, Ulkomaat, Urheilu, Viihde ja Teema. Selkosanomats kuuluu aikakauslehtien liittoon, minkä vuoksi se soveltaa julkisen sanan neuvoston ohjeita ja liiton sääntöjä mainonnan tunnistettavuudesta. Selkosanomiat tilaa noin 3000 taloutta ja sen lukijoita on noin 13 000. (Kulkki-Nieminen 2020: 390.) Kulkki-Niemisen (mp.) mukaan Selkosanomien verkkolehteä puolestaan lukee vuosittain noin 65 000 henkilöä, joskin Selkosanomien toimittajana työskentelevä Juusola (5.2.2021) tuo esiin, että kävijämäärä on suunnilleen kaksinkertaistunut koronapandemian aikana.

3.3.2 Selkokielisten uutisten erityispiirteet

Kulkki-Niemisen (2020) mukaan selkokielist utisia voidaan kirjoittaa joko suoraan selkokielelle tai mukauttamalla yleiskielisiä uutisia selkokielelle. Tutkimusasetelmaani liittyvissä Selkosanomiatissa uutisia on tuotettu molemmilla tavoilla. Yleiskielisten uutisten mukauttamista selkokielelle on tarkastellut lingvistiikan saralla erityisesti Kulkki-Nieminen (2010) väitöskirjassaan *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstien erityispiirteistä*. Väitöskirjassaan Kulkki-Nieminen (2010) selvitti Selkouutisia (nyk. Selkosanomats) ja STT:n uutisia vertailemalla, millaisia kielellisiä keinoja uutisten selkokielelle mukauttamisessa käytetään ja mitkä kielelliset valinnat ja ilmaisutavat

erottavat yleiskielisen uutisen selkokielisestä. Lingvistisen analyysiinsä avulla Kulkki-Nieminen (2010) kuvaa selkokielelle mukauttamista kirjoitusprosessina ja määrittelee selkouutisen kielellisiä piirteitä ja viestinnällisiä tavoitteita. Kulkki-Nieminen (2020: 388) esittääkin, että yleiskielistä uutista selkokielelle mukautettaessa selkouutinen kohdennetaan tietyille vastaanottajille ja siirretään toiseen kontekstiin. Mukauttajan tehtävänä on käsitellä tekstiä merkityskokonaisuutena ja arvioida, millaisin keinoin tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta voidaan tukea. Selkokielen periaatteet ohjaavat myös tekstin mukauttajaa. (Kulkki-Nieminen 2020: 388.) Kulkki-Nieminen (mp.) määrittää, että tutkimustiedon ja selkoviestinnän käytäntöjä tuntevien kokemusten perusteella selkokielistä mediatekstiä voidaan kuvata ja määrittää seuraavasti:

1. Juttu edustaa tunnistettavasti median tekstilajia ja noudattaa esimerkiksi tekstilajille tyypillisiä rakennepiirteitä.
2. Tekstissä on selkoyleisöä kiinnostava aihe ja selkeästi rajattu näkökulma.
3. Pääotsikko ja väliotsikot ovat informatiivisia ja usein lausemuotoisia sekä houkuttavat lukemaan tekstiä.
4. Teksti tarjoaa eri osissaan sopivasti informaatiota ja mahdollista taustatietoa.
5. Uutismaisissa teksteissä aiheen ja näkökulman kannalta tärkein asia on alussa.
6. Teksti on sidosteista ja sisällöltään johdonmukaista, ja se on jaettu sopiviin osiin.
7. Tekstissä käytetään selkeitä ja helposti hahmottuvia lauserakenteita, ja myös sitaattien rakenteita selkokielistetään.
8. Tekstissä suositetaan konkreettisia ilmaisutapoja ja selitetään vaikeiksi arvioidut käsitteet.
9. Teksteissä noudatetaan luontevasti ja luovasti selkokielen periaatteita kielestä ja visuaalisesta toteutuksesta.

Edellä olevien määritelmien voidaan katsoa koskevan niin suoraan selkokielelle kirjoitettuja kuin selkokielelle mukautettujakin uutistekstejä, koska ne keskittyvät selkouutisen lopputulokseen, jonka tulisi olla tekstin tuottamisen prosessista huolimatta aina samojen periaatteiden mukainen.

3.3.3 Selkotekstien ymmärrettävyys

Selkotekstien ymmärrettävyyttä on tutkittu Suomessa vasta vähän. Jonkin verran tutkimustietoa on saatavilla opinnäytetöistä, joissa tähän aihepiiriin viime vuosina siihen ovat paneutuneet esimerkiksi Kananen ja Tuisku (2014) tarkastellessaan tietoa antavien tekstien ymmärrettävyyttä aikuisten alkeistason S2-oppijoiden näkökulmasta. Tutkimuksensa perusteella Kananen ja Tuisku (2014) esittävät, että kielitaidon alkeistasolla olevat maahanmuuttajat tarvitsevat yleiskieltä selkeämpiä, yksinkertaisempia ja lyhyempiä tekstejä sekä vaihtoehtoisia keinoja tiedon saamiseksi. Kananen ja Tuisku (2014) havaitsivat tutkimuksessaan tekstin ymmärrettävyyttä tukeviksi tekijöiksi tekstin dialogimuotoisuuden sekä selkeän rakenteen. Pro gradu -tutkielmaansa sekä aiempaan

tutkimustietoon nojaten he myös esittävät sanaston olevan merkittävien yksittäinen ymmärrettävyyteen vaikuttava tekijä S2-oppijoilla (Kananen & Tuisku 2014). Lukijan ymmärtäessä lukemansa tekstin sanastosta 70–75 prosenttia hän saa tekstin merkityksestä yleiskuvan. Jotta lukija taas voisi ymmärtää tekstin yksityiskohtia myöten, tulee hänen ymmärtää peräti 95 prosenttia sanastosta. (Kananen & Tuisku 2014: 22.) Tutkimuksessani perehdyn selkouutisten sanastoon ja lukijoiden raportoimiin sanaston ymmärrettävyyden pulmiin analyysiosan luvussa 4.1.

Selkokielisten uutisten ymmärrettävyyttä S2-oppijan näkökulmasta on puolestaan kandidaatintutkielmassaan tarkastellut Vasile. Vasilen (2019) tapaustutkimus tukee Kananen ja Tuiskun (2014) havaintoa siitä, että sanasto olisi merkittävien yksittäinen tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttava tekijä ja Vasile esittää saman pätevän myös selkokielistä teksteissä. Sanastollisia vaikeuksia aiheuttivat erityisesti erimuotoiset verbit, toisiinsa sekoittuvat sanat ja suomalaisen yhteiskuntaan liittyvät käsitteet. Sanaston rinnalle merkittäväksi selkotehtin ymmärrettävyyteen vaikuttavaksi tekijäksi Vasile nostaa morfologian ja erityisesti sijapäätteet. Vasilen tutkielmassa yleiskielinen uutisteksti osoittautui alkeistason suomen oppijalle liian haasteelliseksi, selkotehtin puolestaan hieman helpommaksi. (Vasile 2019.)

Sanastotason selkeyttä selkokielistä teksteissä on tutkinut Nummi (2013) pro gradu -tutkielmassaan. Nummen vertailevan tutkimuksen tarkastelun kohteena olivat Helsingin sanomien yleiskieliset uutistekstit sekä oman tutkimuksenikin kiinnostuksen kohteena olevat vastaavat Selkosanomien uutistekstit. (Mt.) Tutkielmassaan Nummi on keskittynyt selvittämään, miten uutistekstien sanoja on muokattu selkokielistä uutista varten ja miten ymmärrettävyys toteutuu niissä. Selkouutisten ymmärrettävyyttä tarkastellaan myös tässä pro gradu -tutkielmassani luvuissa 4 ja 5. Tutkimuksessaan Nummi havaitsi, että selkokielistä uutiseen oli niiden yleiskielisiin lähtöteksteihin verrattuna tehty sanastotason selkeyden kannalta oleellisia muutoksia. Nummi myös esittää, että selkokielen tarvitsijat on sanastotason selkeyden näkökulmasta huomioitu selkouutisissa hyvin. (Mt.) Siinä missä Nummi (2013) on lähestynyt selkokielisten uutistekstien ymmärrettävyyttä tekstilähtöisesti, tarkastelen itse sitä vastaanottajalähtöisesti. Palaan vielä tuonnempana Nummen tutkimukseen luvussa 6, jossa peilaan oman tutkimusasetelmani tuottamia johtopäätöksiä Nummen (2013) tekstilähtöisen tarkastelun perusteella tekemiin johtopäätöksiin.

4 YMMÄRRETTÄVYYTTÄ VAIKEUTTAVAT TEKIJÄT SELKOSANOMIEN UUTISTEKSTEISSÄ

Tutkielmani analyysi jakautuu kahteen pääluukuun. Tarkastelen aluksi tässä pääluvussa niitä ymmärrettävyyttä vaikeuttavia tekijöitä, joita haastatteluaineistosta nousee esiin. Tämän jälkeen pääluvussa 5 keskityn tarkastelemaan niitä tekijöitä, joiden informantit raportoivat tukevan uutistekstien ymmärrettävyyttä.

Ymmärrettävyyttä vaikeuttavien tekijöiden analyysissäni käytän niistä käsitettä *ymmärrettävyydspulma*. Tällä käsitteellä viitataan sellaisiin kielellisiin tai ulkoasuun liittyviin tekijöihin, joiden informantit ovat raportoineet vaikeuttavan tekstin ymmärrettävyyttä. Olen luokitellut informanttien raportoimat ymmärrettävyydspulmat sen perusteella, mikä on pulmia yhdistävä tekijä. Analysoin aineistoesiintymiä myös määrällisesti silloin, kun se on analyysin kannalta mielekästä. Kuten edellä jo luvussa 2.5. ilmeni, hyödynnän aineiston analyysissä laadullista sisällönanalyysiä. Aloitan analyysin tarkastelemalla informanttien raportoimia sanaston ymmärrettävyydspulmia uutinen kerrallaan luvussa 4.1. Luvussa 4.2 etenen niin ikään uutinen kerrallaan informanttien raportoimiin sisällön ymmärrettävyydspulmiin. Lopuksi luvussa 4.3. luon katsauksen koulu- ja sote-uutisten ulkoasuun siltä osin kuin informantit ovat raportoineet sen vaikeuttavan Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä.

4.1 Sanasto

Kanasen ja Tuiskun (2014: 22) mukaan sanavaraston laajuus on paras yksittäinen luetun ymmärtämisen ennustaja, ja sanaston tuntemuksen ja luetun ymmärtämisen välinen korrelaatio todella korkea. Vaikka tutkimukseni tarkoituksena ei ole mitata informanttien luetun ymmärtämistä, sanavaraston ja luetun ymmärtämisen välinen korrelaatio on kiinnostava, sillä selkokielen kohderyhmien sanaston tuntemus ja laajuus on syytä huomioida selkotekstejä suunniteltaessa. Seuraavassa analyysissä peilaan informanttien raportoimia sanaston ymmärrettävyydspulmia selkokielen periaatteisiin sekä aiempaan lukutaidon ja ymmärrettävyyden tutkimukseen.

4.1.1 Sanaston ymmärrettävyydspulmat koulu-uutisessa

Ensimmäisellä haastattelukierroksella käsittelyssä oli koulu-uutinen. Koulu-uutisen sanasto osoittautui ymmärrettävyyttä vaikeuttavaksi tekijäksi erityisesti ryhmässä 2, johon kuuluvien informanttien selkokielen tarve on todennäköisesti väliaikainen, ja he voivat hyödyntää viestinnässään omaa äidinkieltään, joka on muu kuin suomi. Ryhmän 2 informantit raportoivat

yhteensä 12 sanan pulmallisuudesta. Ryhmän 1 informantit, joiden selkokielen tarve on todennäköisesti pysyvä ja synnynnäisistä neurobiologisista syistä johtuva, eivät puolestaan raportoineet koulu-uutisen sanaston ymmärrettävyysepulmista. Taulukossa 1 on kootusti esillä kaikki koulu-uutisen sanaston ymmärrettävyysepulmat, joista haastattelemani viisi informanttia raportoivat.

Taulukko 1. Koulu-uutisen sanaston ymmärrettävyysepulmat ja niiden aineistoesiintymät ryhmässä 1 (R1) ja ryhmässä 2 (R2).

sana	aineistoesiintymät R1	aineistoesiintymät R2	aineistoesiintymät yht.
<i>uhriaan</i>	-	3	3
<i>pahoinpitely</i>	-	3	3
<i>(menetti) tajuntansa*</i>	-	2	2
<i>potki</i>	-	2	2
<i>epäilty</i>	-	1	1
<i>tekijä</i>	-	1	1
<i>löi</i>	-	1	1
<i>(saada) syytteen</i>	-	1	1
<i>kiusaamisen</i>	-	1	1
<i>puheenaiheeksi</i>	-	1	1
<i>väkivalta</i>	-	1	1
<i>väkivaltatilanteessa</i>	-	1	1

*Toinen sanaliiton vieraudesta raportoinut informantti ilmoitti hänelle vieraaksi sanaksi sanan *tajuntansa* ja toinen koko sanaliiton *menetti tajuntansa*.

Kuten taulukosta 1 havaitaan sanat *uhriaan* ja *pahoinpitely* oli jokaiselle ryhmän 2 kolmelle informantille vieras, mikä vaikuttaa oleellisesti kouluväkivallasta kertovan uutisen ymmärrettävyyteen. Lisäksi kaksi ryhmän 2 kolmesta informantista ei tunnistanut sanaa *potki* eikä sanaliittoa *(menetti) tajuntansa*, jolloin uutisessa kuvattu väkivaltatilanne jää heille kaukaiseksi, ja hahmottaminen kokonaisuutena voi vaikeutua entisestään. Kodan (2005: 48–51) mukaan yksittäistenkin sanojen tuntemus – tai tässä tapauksessa tuntemattomuus – vaikuttaa merkittävästi onnistuneeseen ymmärtämiseen. Vaikka informantit kykenivät päättelemään muita sanoja kontekstista, vaikuttaa tämän aineiston perusteella siltä, että edellä mainitsemiä sanoja päättelemisen ei ollut mahdollista, sillä ne olivat uutisen ymmärtämisen näkökulmasta keskeisessä asemassa. Toisaalta selkotekstin lukijan ei pitäisi koskaan joutuakaan päättelemään, mitä selkokielisessä tekstissä tarkoitetaan (ks. esim. Leskelä 2019: 119). Haastattelussa informantit kuvasivat päättelemisen prosessiaan esimerkkien 1 ja 2 havainnollistamalla tavoilla.

(1) mina ummarsin sen loi ja potki se on paha tilanne mutta mina en ymmarra mita se on (Zora, R2)

(2) mm minulle se teki kaksi kertaa lukemaan artikkelin koska mm tottakai tassa on paljon uusia sanoja (Mila, R2)

Sanaston vierauden lisäksi haasteelliseksi näyttäisi osoittautuvan tässä uutisessa myös sanojen pituus erityisesti ryhmän 2 kohdalla. Kanasen ja Tuiskun (2014: 23) mukaan sanojen pituutta ei voida kuitenkaan yksinään pitää oppimista vaikeuttavana tekijänä. Sanan pituutta olennaisempaa onkin esimerkiksi ilmiön erikoisuus, tuttuus tai kiinnostavuus, mikä voi auttaa sanan muistamisessa. Esimerkiksi vaikeat vierasperäiset sanat saattavat olla S2-oppijan näkökulmasta todennäköisesti helpompia kuin niiden suomenkieliset vastineet. (Kananen & Tuisku 2014: 23) Tämä taas on ristiriidassa Selkomittarin (2018: 9) kanssa, joissa kehoitetaan esimerkiksi välttämään vierassanoja, jos niille on kotoperäinen vastine, mikä osoittaa myös sen, ettei Selkomittaria ole toistaiseksi kehitetty selkokielen eri kohderyhmät huomioiden. Huolimatta niistä aiemmista havainnoista, joiden mukaan sanan pituus ei välttämättä ennusta sen vaikeutta, nousi pitkien sanojen haasteellisuus aineistossani esiin. Esimerkiksi useamman informantin mainitsemat sanat *pahoinpitely* ja (*menetti*) *tajuntansa* ovat verrattain pitkiä sanoja. Lisäksi yksittäiset informantit mainitsivat haastaviksi sellaisia sanoja kuten *väkivaltatilanteessa*, *puheenaiheeksi* ja *kiusaamisen*, joita niin ikään voidaan pitää pitkinä sanoina. Voi myös olla, että pitkien sanojen haastavuus liittyy niiden taivutukseen. Kanasen ja Tuiskun (2014: 22) mukaan sanan taivutusmuodon on havaittu vaikuttavan siihen, kuinka ymmärrettävä sana on. Toisaalta pitkät ja taipuneet sanat *tajuntansa* (3. persoonan omistusmuoto), *väkivaltatilanteessa* (inessiivi), *puheenaiheeksi* (translatiivi) ja *kiusaamisen* (genetiivi) ovat taipuneet varsin yleisissä sijamuodoissa tai omistusmuodossa, ja ovat siten hyvin linjassa selkokielen periaatteiden kanssa, joissa kehoitetaan välttämään ainoastaan harvinaisia sijamuotoja kuten abessiivia, komitatiivia ja instruktiivia (Leskelä 2019: 142–143, Selkomittari 2018: 11). Haastatteluaineistoni kuitenkin osoittaa, että yleisinäkin pidetyt taivutusmuodot voivat olla B1-tason S2-oppijalle vielä haastavia:

(3) ehka mun kielioppitaso ei ole riittava vielä koska tottakai paljon muotoja sano- sanamuotoja suomen kielessa ja siksi se on vahan vaikea ymmartaa (Mila, R2)

(4) ei pitkia lause pitkia sana (Zora, R2)

Koska informanttien nimeämät haasteellisiksi koetut sanat ovat kouluväkivaltaa käsittelevän uutisen ymmärtämisen kannalta keskeisiä sanoja, sanaston vaikeus on mitä ilmeisemmin vaikuttanut uutisen ymmärrettävyyteen merkittävästi. Voidaankin pohtia, missä määrin vaikea sanasto on mahdollisesti vaikuttanut myös informanttien kiinnostukseen lukea uutista. Leskelä (2019: 179)

nimittäin esittää, että jos lukeminen on vaivalloista, se voi heikentää lukijan kiinnostusta lukea teksti loppuun. On huomioitava, että informantit olivat uutista lukiessaan tutkimustilanteessa, jossa heitä ohjeistettiin lukemaan uutinen kokonaan. On mahdollista, että muissa olosuhteissa samat henkilöt olisivat keskeyttäneet uutisen lukemisen etenkin, jos he eivät kokisi uutisen aihetta kiinnostavaksi. Aineistolainauksissa 5 ja 6 Mila kuvaa lukemisen prosessiaan ja uutisen soveltuvuutta B1-tasoiselle maahanmuuttajalle:

(5) mutta se on vahan vaikea teksti mun mielestä. jos tama tekele on maahanmuuttajille kenella on mm noin bee yksi taso kuin mulla on siten se on vahan vaikea teksti ja teki pitka aika luke ja ymmartaa (Mila, R2)

(6) jos tama mm lehti on esimerkiksi mm maahanmuuttajille sitten ehkaa sanasto voi olla vahan helpompi koska sitten se tekee en tieda puoli tuntia lukea vain yksi artikkeli ja sitten ehka en halua lukea jotakin muuta hehe (Mila, R2)

Ryhmän 1 informantit Pekka ja Matti eivät sen sijaan kertoneet sanaston ymmärtämisen pulmista (ks. taulukkoa 1). Kyseisen uutisen sanasto on todennäköisesti suomea äidinkielenään puhuvalle henkilölle konkreettista ja nähtävästi helposti ymmärrettävää. Ryhmän 1 jäsenten vastaukset (ks. esimerkkejä 7 ja 8) kysymykseen *Mikä on tämän uutisen tärkein asia?* vahvistavat heidän ymmärtäneen uutisen hyvin. Kysymys esitettiin informanteille muodossa *Mistä uutinen kertoi?*

(7) väkivallasta kouluissa tommost nuorten tota nuoren pojän kiusaamista (Pekka, R1)

(8) tost kouluväkivallasta ja tota noin niin tossa oli vielä mun mielestä sellanen hyvä juttu mis luki et kouluihin tulee lisää psykologeja ja kuraattoreita jotka sit niinku auttaa näitä oppilaita ja opettajia ja sit se jäi niinku mielee et kouluilla ei oo niinku yksistään vastuu tän estämiseks (Matti, R1)

4.1.2 Sanaston ymmärrettävyysepulmat sote-uutisessa

Toisella haastattelukierroksella käsiteltiin sote-uutista. Sote-uutisen sanasto osoittautui tutkimukseni informanteille huomattavasti haastavammaksi kuin koulu-uutisen sanasto. Sanaston ongelmista raportoivat pääasiassa ryhmän 2 jäsenet, mutta tässä tapauksessa myös toinen ryhmän 1 jäsenistä koki uutisen sanaston paikoin haasteelliseksi. Ryhmässä 2 raportoitiin yhteensä 12 eri sanan pulmallisuudesta, kun taas ryhmässä 1 raportoitiin 9 sanan pulmallisuudesta. Taulukossa 2 esitän kaikki sanaston ymmärrettävyysepulmat, joista informantit raportoivat.

Taulukko 2. Sote-uutisen sanaston ymmärrettävyysepulmat ja niiden aineistoesiintymät ryhmässä 1 (R1) ja ryhmässä 2 (R2).

sana	aineistoesiintymät R1	aineistoesiintymät R2	aineistoesiintymät yht.
<i>sote</i>	1	3	4
<i>hyvinvointialueet; hyvinvointialuetta</i>	1	2	3
<i>valtuustoihin</i>	1	2	3
<i>maakunniksi</i>	-	3	3
<i>vauhdikkaasti</i>	-	3	3
<i>vaivoihinsa</i>	-	2	2
<i>sote-uudistukseksi</i>	1	1	2
<i>(suomen) väestö</i>	1	1	2
<i>suunnitelman</i>	1	-	1
<i>terveydenhuollon</i>	1	-	1
<i>sote-esityksen</i>	1	-	1
<i>sote-keskuksista; sote-keskukseen</i>	1	-	1
<i>sosiaalipalvelut</i>	-	1	1
<i>terveyspalvelut</i>	-	1	1
<i>myöhemmin</i>	-	1	1
<i>säästyy</i>	-	1	1

Kuten taulukko 2 osoittaa informantit raportoivat haastavimmiksi sote-uutisessa esiintyneiksi sanoiksi sanat *sote*, *hyvinvointialueet/hyvinvointialuetta*, *valtuustoihin*, *maakunniksi* ja *vauhdikkaasti*. Sanasto oli pääosin vierasta ryhmälle 2, mutta on huomattava, että myös toinen ryhmän 1 informanteista raportoi sote-uutisen sanaston pulmallisuudesta. Uutisen haastavimmaksi sanaksi osoittautui *sote*, jonka pulmallisuudesta raportoi neljä viidestä informantista. Selkokielen mittari (2018: 10) kehottaa välttämään lyhenteitä, jotka tunnistetaan paremmin auki kirjoitettuina. *Soten* voidaan ajatella olevan melko vakiintunutkin termi ja esimerkiksi yleiskielisessä tekstissä käyttökelpoinen sellaisenaan, mutta erityisesti suomea oppivalle selkolukijalle lyhenne voi olla vieras. Kaksi kolmesta ryhmän 2 informanteista, Vera ja Mila, tulkitsi *soten* olevan palvelun nimi (ks. seuraavia aineistoesimerkkejä 9–10). Tulkinta voi johtua esimerkiksi uutisen otsikosta *Sote parantaa terveyspalveluja*, jossa *soten* voi hyvinkin tulkita olevan lauseen subjekti, jokin toimija, joka on nimetty *soteksi*.

(9) mm mina ajattelen että sote se on nimi palvelun nimi (Vera, R2)

(10) jos ma ymmarsin oikein mm artikeli puhu uusi mm systeemista tervey- terveystalalla sen nimi on sote (Mila, R2)

Uutisen otsikkoon voi nähdä liittyvän toisenkin ongelman. Kielitoimiston sanakirja määrittelee *soten* seuraavasti: *lyh. vars. yhdyssanojen alkuosana: sosiaali- ja terveydenhuolto (sotepalvelu t. sote-palvelu, sotemaksu t. sote-maksu)*. Määritelmän mukaan *sotella* siis viitataan sosiaali- ja terveydenhuoltoon, jolloin uutisen otsikko tarkoittaisi sitä, että sosiaali- ja terveydenhuolto parantaa terveystalveluja. Todellisuudessa terveystalveluja pyritään parantamaan sote-uudistuksen avulla, jolloin täsmällisempi otsikko olisi esimerkiksi *Sote-uudistus parantaa terveystalveluja*. Siinäkin tapauksessa ongelmalliseksi voisi kuitenkin muodostua sanan *sote-uudistus* haastavuus.

Ryhmän 2 informanteista Vera ja Zora yhdistivät *soten* soittamiseen (esimerkit 11–13). Tämä johtunee siitä, että *sote* ja *soittaa* sekä muut soittamiseen liittyvät verbit ja substantiivit muistuttavat sekä ulkoasultaan että ääntämykseltään paljon toisiaan. Sosiaali- ja terveystalveluihin myös hakeudutaan usein soittamalla, minkä vuoksi informanttien mahdollisesti kontekstin perusteella tekemät päätelmät ovat melko loogisia. Suomea äidinkielenään puhuva ei luultavasti yhdistäisi sanoja *sote* ja *soittaa* toisiinsa, mutta aineistoni osoittaa, että tämän kaltaiset väärinkäsitykset ovat mahdollisia suomen oppijoilla erityisesti silloin, kun konteksti tukee heidän päätelmäänsä.

(11) se on terveystalvelut jossa voi mm soittaa ja mm soittaa ehkä soittaa (Vera, R2)

(12) hehe mutta en ma tieda sote mita se tarkoittaa sote mutta ma ajatelen se on soitin *viitoo puhelinta* (Zora, R2)

(13) esimersiksi mina huono paha ja ma voin soittaa mutta ma ymmarsin ma soittaa terveystalveluja (Zora, R2)

Uutisen ymmärrettävyysspulmien kannalta keskeistä on se, että peräti neljä informanteista mainitsi sanan *sote*, kun kysyin heiltä, mitä sanoja he eivät ymmärtäneet uutisessa. Koska sana *sote* toistuu uutisessa useampaan kertaan sekä sellaisenaan että etuliitteenä, on uutista luonnollisesti vaikea ymmärtää, jos tämä sana on lukijalle vieras. Huomionarvoista on kuitenkin se, että sote-alkuisten yhdyssanojen (*sote-uudistukseksi, sote-esityksen, sote-keskuksista*) ymmärrettävyysspulmista ei kuitenkaan raportoitu kuin kerran kustakin (ks. taulukkoa 2), joista osasta vasta informantilta kysyttäessä, ymmärtääkö hän sanan merkityksen (esimerkit 14–15). Toisaalta on mahdollista, että informantit ovat jättäneet mainitsematta ne epähuomiossa tai ajatelleet niiden sisältyvän *soten* pulmiin.

(14) toiki [sote-keskus] on vähän semmonen outo et totakaan mää en oov varmaan kuullu (Pekka, R1)

(15) ei seki [sote-esitys] on iha outo (Pekka, R1)

Ongelmalliseksi informanteilleni osoittautui myös sana *hyvinvointialue*, joka esiintyi uutisessa monikon nominatiivissa (*hyvinvointialueet*) sekä yksikön partitiivissa (*hyvinvointialuetta*). *Hyvinvointialueen* ongelmallisuudesta raportoi viidestä informantistani kolme, ryhmästä 1 Pekka ja ryhmästä 2 Vera ja Zora (ks. taulukkoa 2). Sanan ongelmallisuuteen vaikuttanee sen pituus, mutta mahdollisesti myös se, että sana on melko uusi. Sanaa ei löytynyt esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjasta. Luullakseni sana onkin esiintynyt suomen kielessä ensimmäisiä kertoja vasta sote-uudistuksesta puhuttaessa ja sen voitaisiin ajatella kuuluvan esimerkiksi sote-alojen erikoissanastoon. Sana voi kokonaisuudessaan kuulostaa muuta kuin suomea äidinkielenään puhuvan korvaan haastavalta ja vieraalta (esimerkki 16), sillä kyseisen yhdyssanan molemmat osat voivat olla tälle vieraita. Suomea äidinkielenään puhuvalle yhdyssanan osat ovat todennäköisesti tuttuja, mutta ne herättävät toisenlaisia mielikuvia kuin mitä sanalla todellisuudessa tarkoitetaan. Esimerkissä 17 Pekka päätteli *hyvinvointialueen* tarkoittavan aluetta, jossa ihminen voi pitää omaa hyvinvointiaan yllä.

(16) mina en naie aiemmin tama sana esimerkiksi hyvinvointialue mina en nae mina en tieda mita se tarkoittaa hehe (Vera, R2)

(17) elikkä se [hyvinvointialue] on joku mm se on joku kävelypaikka tai sit jotai kuntosaleja semmonen käsitys mulla on (Pekka, R1)

4.2 Sisältö

Sisällön ymmärrettävyyttä tarkastellessani keskiöön nousee erityisesti havainnollisuus. Kuten Wiio (1997: 23) on todennut, sanoma on sitä helpompi ymmärtää mitä havainnollisempi se on. Havainnollisuuden merkitys korostuu erityisesti silloin, kun sanoman vastaanottajan koulutustausta on vähäinen (mp.) Selkokielen periaatteet (Selkomittari 2018: 7) puoltavat Wiion (1997) ajatusta sanoman havainnollisuudesta, ja niissä kehoitetaan käsittelemään selkotekstin aihetta konkreettisesti. Selkotekstin kannalta on myös olennaista, että tietoa tarjotaan lukijalle sopivasti, eikä tekstiin synny esimerkiksi niin sanottuja sisällöllisiä aukkoja. Leskelän (2019: 119) mukaan sisällöllisillä aukkoilla tarkoitetaan tekstin kohtia, joissa jätetään osa informaatiosta pois, koska lukijan ajatellaan pystyvän päättämään tai arvaamaan asian kontekstista. Seuraavaksi analysoin, millaiset uutisten sisältöön liittyvät tekijät nousivat pulmallisiksi haastatteluaineistossani.

4.2.1 Sisällön ymmärrettävyysepulmat koulu-uutisessa

Koulu-uutisen sisältöön ei liittynyt aineistossani erityisiä ymmärrettävyyden pulmia. Kaikkiaan kolme informanteista, Matti ryhmästä 1 ja Mila ja Zora ryhmästä 2, kertoi kaipaavansa lisää tietoa uutisen tapahtumasta (esimerkit 18–19), mutta kyse oli pikemminkin siitä, että he olisivat esimerkiksi halunneet lukea lisää tapahtuman syistä ja seurauksista kuin siitä, että uutisesta olisi puuttunut ymmärrettävyyden kannalta merkittävää tietoa tai että se olisi sisältänyt niin sanottuja sisällöllisiä aukkoja (ks. sisällöllisistä aukoista seuraavaa lukua 4.2.2).

(18) no siinä oli niinkur riittävästi tietoa mut vois siinä olla ehkä niinku enemmän tietoa siitä että millä tavalla toi asia niinkus saatais korjattua (Matti, R1)

(19) en ymmärtänyt mita tapahtui sitten opiskelijoille että tekivat tuo paha asia – ja me emme tieda joo kuin sina sanoit että oliko jotakin paha että tuo opiskelija teki mm opiskelijoille ennen tama tapahtuma myös vai miksi he reagoivat niin kovasti (Mila, R2)

Ryhmän 2 informantti Zora jäi pohtimaan (esimerkki 20), miksi Ruotsissa koulujen täytyy raportoida julkisesti pahoinpitelyistä viitaten uutisen kohtaan ”*Ruotsissa koulujen täytyy raportoida julkisesti pahoinpitelyistä. Se on ehkäissyt väkivaltaa kouluissa*”. On mahdollista, että kyseinen kappale jättää paljon lukijan tulkinnan varaan ja edellyttää sellaista päättelyä, jota selkolukijan ei pitäisi joutua selkotekstiä lukiessaan tekemään. Tämä voi muodostua ongelmalliseksi erityisesti sellaisten henkilöiden kohdalla, joiden selkokielen tarve on pysyvä, sillä Leskelän (2019: 98) mukaan näillä henkilöillä esiintyy tyypillisesti rajoitteita älyllisessä kapasiteetissa ja sen myötä myös oppimisessa. Esimerkin 20 näyttämässä Zoran kommentissa on puolestaan luultavammin kyse kulttuurisista eroista, sillä kouluväkivaltatapauksista julkisesti raportointi lienee melko poikkeuksellista maailmanlaajuisesti tarkasteltuna, minkä vuoksi asia jäi mietityttämään informanttia. Muut ryhmän 2 jäsenistä eivät kuitenkaan jääneet pohtimaan samaa. Aineistoni kuitenkin antaa osviittaa siitä, että mahdolliset kulttuuriset erot on syytä ottaa selkoteksteissä huomioon yhä paremmin, jotta selkouutiset olisivat mahdollisimman ymmärrettäviä mahdollisimman monelle lukijalle. Kanasen ja Tuiskun (2004) mukaan lukijalle vieraat kulttuuriset oletukset aiheuttavat lähes poikkeuksetta vaikeuksia kohdekielisen tekstin ymmärtämisessä. Tekstin tulkinta taas edellyttää kulttuurin tuntemusta, koska teksti yhdistyy aina sen kulttuuriin, sosiaaliin, poliittisiin sekä historiallisiin konteksteihin (Vaarala & Jalkanen 2010: 70).

(20) mutta ruotsissa koulun täytyy raportoida mutta mina ajatele se on ruotsissa sama onkelma ei mutta mina miksi miksi ruotsissa koulun täytyy raportoida (Zora, R2)

Ryhmän 2 informantit kertoivat myös uutisen aiheen olevan heille vieras. Uutisen vieraus voi johtua esimerkiksi siitä, etteivät ryhmän 2 informantit ole lukeneet muitakaan kotimaan uutisia, sillä kouluväkivalta oli ollut syksyn mittaan esillä valtamediassa Suomessa. Toisaalta voi olla, että ryhmän 2 informanteille kouluväkivallan käsitteleminen uutisissa on ylipäänsä vieras asia, mikäli näin ei tehdä heidän kotimaissaan. On todennäköistä, että Suomen kaltaisessa maassa, jossa koulutusta arvostetaan todella paljon ja jossa on pääosin varsin turvallista, kouluväkivallasta kertovat uutiset nousevat otsikoihin huomattavasti matalammalla kynnyksellä kuin monessa muussa maassa. Mikäli näin on, ymmärrettävyyttä vaikeuttivat jälleen kulttuuriset erot, kuten jo aiemmin esimerkissä 20.

(21) mm kuullut ei sama mutta vahan sama ei tama asia mutta vahan sama (Vera, R2)

(22) joo uusi uusi mina en tieda mina en kullut en lukea ei ei (Zora, R2)

(23) ei ei se oli uusi mulle (Mila, R2)

Kun uutisen aiheen voidaan olettaa olevan kohderyhmälle vieras, on sen esittämiseen syytä kiinnittää erityistä huomiota, jotta lukija voi ymmärtää vierastakin aihetta. Yleisesti selkotekstien tulisikin lähestyä aihetta sellaisesta näkökulmasta, joka on lukijan kannalta mielekäs (Leskelä 2019: 117, Selkomittari 2018: 7). Kulkki-Niemisen (2020: 388) mukaan erityisesti selkouutisten kohdalla on syytä pohtia myös näkökulman rajausta tarkasti. Aineistoni perusteella vaikuttaakin siltä, että näkökulman merkitys korostuu erityisesti silloin, kun aihe on lukijalle vieras, ja näkökulman valinta voi vaikuttaa jopa päätökseen lukea tai jättää lukematta uutinen. Toisaalta koulu-uutisen aiheen vieraudesta raportoineet informantit pystyivät melko helposti samastumaan uutiseen, kuten tuonnempana luvussa 5.1.1 tulee käymään ilmi. Tämä taas viittaa siihen, että informantit pystyivät osittain päättelemään, mistä uutinen kertoo. On kuitenkin huomioitava, että tämänkaltaisen päättely ei välttämättä ole mahdollista esimerkiksi sellaisille selkokielen tarvitsijoille, joilla on älyllisen kapasiteetin rajoitteita tai puutteita yleistiedossa. Tällöin uutisen täytyy niin sanotusti selittää itse itsensä ja perustella lukijalle, miksi on tärkeä, ilman että lukija joutuu itse päättelemään sitä.

4.2.2 Sisällön ymmärrettävyysepulmat sote-uutisessa

Sote-uutisessa ymmärrettävyysepulmia esiintyi huomattavasti enemmän kuin koulu-uutisessa, ja ne olivat haastateltavien antamien tietojen perusteella vakavampia. Sote-uutisen ymmärrettävyysepulmista raportoivat sekä ryhmän 1 että ryhmän 2 informantit. Ryhmän 2 informanteista Veralle ja Zoralle uutisen aihe oli täysin vieras. Taustalla voi olla samankaltaisia kulttuurisia eroja kuin koulu-uutisenkin kohdalla (ks. lukua 4.2.1 edellä), minkä vuoksi aihetta ei ole käsitelty informanttien syntymämaan uutisissa ja se on heille vieras. Vera kertookin haastattelussaan,

että esimerkiksi kotimaassani se [sosiaali- ja terveydenhuolto] ei ole ei ole hyva. Kolmas ryhmän 2 informanteista muisteli kuulleen sote-uudistuksesta aiemmin, mutta hänen kommenttinsa perusteella ei voida kuitenkaan olla varmoja, onko kyseessä ollut juuri sote-uudistus vai jokin muu terveydenhuoltoon liittyvä uutinen:

(24) mm nyt ma ajatelen etta kuulen tasta en muista etta sen nimi oli sote jaa mutta muistan etta luin vuosi sitten tai pitkan aikaa sitten etta mm oli ongelma etta ihmisten tayttaa odota pitkan aikana kun he paasevat laakarille (Mila, R2)

Ryhmän 1 informanteille uutisen aihe puolestaan oli tuttu, mutta kumpikaan heistä ei ollut perehtynyt sote-uudistukseen kunnolla (esimerkit 25–27). Haastatteluaineistoni antaakin osviittaa siitä, että aina edes aiheen tuttuus ei takaa uutisen ymmärrettävyyttä. Aineiston perusteella voidaan päätellä, että abstraktiksi jäävässä uutisessa on ohitettu ainakin selkokielen mittarin (2018: 7) kriteerit 8 ja 9, joissa aihetta kehoitetaan käsittelemään konkreettisella tavalla esimerkiksi kiinnittämällä asia aikaan ja paikkaan, ja aiheen ollessa abstrakti havainnollistamaan sitä konkreettisten esimerkkien avulla.

(25) no ohan se sillei ollu vähä jo tuttu että ku siit on niin paljon puhuttu eikä se oo vieläkkää toteutunu (Matti, R1)

(26) no mä en oo lukenu siit hirveesti ehkä mä oon enemmän kuullu siitä ku on kattonu uutisia ja tälläst. ja sitte tietenki sosiaalisessa mediassa ku o niitä uutislinkkejä siitä asiasta sen kautta on sitte lukenu (Matti, R1)

(27) oon mä mun mielest netissä vähä ei netissä ku teksti teevessä nähny tän siinä luki sote mut mä en niin tarkasti kattonu et lukiks siinä toi so- terveyspalveluja parantaa terveyspalveluja (Pekka, R1)

Huomionarvoista on myös se, että informantit eivät pystyneet samastamaan itseään tai ympäristöään uutisen tapahtumiin ollenkaan tai samastuminen oli huomattavasti vaikeampaa kuin koulu-uutisen kohdalla. Vaikka uutinen oli haastava myös ryhmän 2 informanteille he pystyivät kuitenkin jopa ryhmää 1 paremmin samastamaan uutiseen ja löytämään siitä hyötyä (esimerkit 28–29), mikä jälleen osoittaa sen, että ryhmän 1 ymmärrettävyyden haasteet voivat tyypillisesti liittyä tiedon kognitiiviseen prosessointiin, kun taas ryhmän 2 kohdalla haasteet ovat kielellisiä. Toisaalta Matti taas pystyi samastamaan itsensä uutisessa kerrottuun hyvinkin, mikä muistuttaa eri kohderyhmienkin välisistä yksilöllisistä eroista (esimerkki 30).

(28) hyva kysymys hehe mmm joo tulevaisuus [on hyötyä] (Zora, R2)

(29) mm en tieda ehka mina en mmm en en kay sairaala usein hehe koska nyt minulla on hyva terveys muttaa jos mina kun mina oon vanha ehka silloin [on hyötyä] hehe (Vera, R2)

(30) no jos mä nyt itteeni ajattelen ni joo et jos ite tarvii terveyspalveluja ni vois ymmärtää että sinne pääsis aika helpostikki (Matti, R1)

Yhdeksi sote-uutisen keskeisimmäksi ongelmaksi osoittautui tiedon puute, mikä aiheuttaa uutiseen niin sanottuja sisällöllisiä aukkoja. Leskelä (2019: 119) huomauttaa, että selkolukija ei useinkaan pysty lukemaan asioita niin sanotusti rivien välistä, minkä vuoksi selkotekstiin ei jätetä aukkoja, jotka ovat lukijan päättelyn varassa. Tämä johtuu siitä, että selkolukijalla ei välttämättä ole sellaista yleistietoa, jota muilla lukijoilla yleensä on (Leskelä 2019: 119). Aineistohavaintoihin pohjaavien päätelmieni mukaan kontekstista päättelemisen tai uuden tiedon suhteuttaminen aiempaan tietoon saattaa olla myös monelle selkolukijalle kognitiivisesti niin haastava prosessi, että lukijaa ei tulisi jättää tällaiseen tilanteeseen. Selkokielen mittarin (2018: 7–8) mukaan selkotekstistä ei puutu olennaista informaatiota ja tekstissä on ennakoitu, millaista tietoa ja kuinka paljon lukija tarvitsee aiheesta. Selkotekstissä annetaan myös lukijalle joka kohdassa tekstin ymmärtämisen kannalta riittävä informaatio eli selkotekstissä ei ole sisällöllisiä aukkoja (mp.).

Sote-uutisen keskeisin yksittäinen haaste liittyi *hyvinvointialueisiin*. Kolme informanteista, Pekka, Vera ja Zora, raportoi sanan olevan heille vieras tai vaikea (ks. myös lukua 4.1.2). Hyvinvointialueiden abstraktisuus nousi esiin molempien ryhmän 1 informanttien haastatteluissa siitakin huolimatta, että Matti ei ollut aiemmin raportoinut sanaa itselleen vaikeaksi:

(31) täski mä voisin periaattees sanoo ketä tätä lukee ni toi hyvinvointialue alueen ois voinu ehkä vähä paremmin selittää sitä. ehkä mulle ois voinun nyt laittaa vähä erilailla ku mä en ymmärtäny tota (Pekka, R1)

(32) nii siis hyvinvointialueet ni se on ehkä sit semmone että siit ei oikein niinku tiä et mitä ne on että niistä ei oo niinku tossa uutisessa kerrottu (Matti, R1)

Toisaalta kaksi ryhmän 2 informanteista taas mainitsi sanan *hyvinvointialueet* itselleen vieraaksi tai vaikeaksi, mutta ei nostanut sen sisällön ongelmallisuutta tai puutetta esiin enää myöhemmin haastattelussa. Tämä voi kertoa siitä, että informantit kokivat maininneensa käsitteen olevan heille haastava jo aiemmin, eivätkä siksi maininneet siitä enää myöhemmin, mikä on huomioitava vastaavissa haastattelutilanteissa jatkossa. Sen sijaan ryhmän 2 informanteista Mila ymmärsi hyvinvointialueen merkityksen melko hyvin, mutta jäi silti kaipaamaan siitä lisää tietoa (esimerkki 33). Tämä osoittaa hyvin, kuinka isoja eroja informanttien välillä on siinä, kuinka hyvin he pystyvät arvioimaan omaa kielitaitoaan ja ymmärrettävyyden ongelmia.

(33) mm onkse joo alue on mm onko helsinki tai uusimaa tai mita vaan joo mutta en tieda mm kuinka monta hyvinvointialuetta ovat suomessa ja onko se tulee koko suomeen tama systeemi vai vain uusimaa tampere turku tai oulu (Mila)

Hyvinvointialueet mainitaan tekstissä ensimmäistä kertaa väliotsikossa *hyvinvointialueet järjestävät palvelut*, joka saattaa olla abstraktisuutensa vuoksi haastava otsikko kenelle tahansa. Väliotsikon jälkeisen kappaleen alussa hyvinvointialuetta pyritään selittämään seuraavasti: *Sote-uudistuksessa Suomeen perustetaan 21 hyvinvointialuetta, jotka huolehtivat sote-palveluista*. Selityksestä käy ilmi, mikä hyvinvointialueiden tehtävä on, mutta jos sote-palvelut ovat jääneet lukijalle vieraaksi käsitteeksi, on selityksen ymmärtäminen haastavaa tai jopa mahdotonta. Selkotekstissä aihetta tulisi kuitenkin lähestyä pääosin konkreettisten toimijoiden kautta ja toimijoiksi asettaa vain vähän abstrakteja substantiiveja (Selkomittari 2018: 7). Toisaalta kyseessä on ainoastaan yksi tekstin kohta, ja osa tekstin toimijoista on varsin konkreettisia tai niistä on annettu konkreettiset esimerkit. Tässä tapauksessa toimijan abstraktisuus asettuu kuitenkin tekstin ymmärrettävyyden kannalta niin merkittävään kohtaan, että hyvinvointialueen käsite ja mahdollisesti koko aihetta käsittelevä kappale jää lukijalle etäiseksi. Koska lähes puolet uutisesta käsittelee hyvinvointialueita, voidaan huomata, että yksittäisetkin haasteet voivat vaikuttaa koko selkotekstin ymmärrettävyyteen.

Ryhmän 1 informanteista Matti ja ryhmän 2 informanteista Zora ajattelivat uutisen olevan alustavaa tietoa sote-uudistuksesta (esimerkit 34–35). Haastatteluissa kävi ilmi, että uutisessa oli alustavasti riittävästi tietoa, mutta sitä olisi mahdollisesti syytä täydentää myöhemmin, kun lisää tietoa on saatavilla. Tämä voi viitata siihen, että uutinen jäi vielä informanteille hieman etäiseksi. Ryhmän 2 informanteista Vera sen sijaan oli sitä mieltä, että uutisessa on riittävästi tietoa sanomalehteen, ja ihminen voi halutessaan lukea itse lisää internetistä (esimerkki 36).

(34) ei mun mielest täs on niinku iha riittävästi tiatoo täst asiasta että tää on nyt ehkä enemmän semmosta alkutietoo ni ei se tarvii enempää sitte (Matti, R1)

(35) se on oookoo ei lisata tietoa mutta kun se olla järjestää sitten voi lisata mm eri tietoa muut muut tietoa toinen tieto (Zora, R2)

(36) mm minusta sanomalehdessa se on riittaa mutta jos ihminen halua- haluaa mm tieta tieta paljon han voi lukea netista (Vera, R2)

Ryhmän 2 informantti Mila jäi kaipaamaan runsaasti lisää tietoa sote-uudistuksesta ja sen vaikutuksesta tulevaisuuteen (esimerkki 37). Mila esittääkin, että mikäli uutisessa ei voida kertoa enempää, olisi hyvä, että sen yhteydessä kuitenkin kerrottaisiin, mistä lisätietoa voi halutessaan lukea (esimerkki 38). Tässä yhteydessä huomautin informantille, että uutisen lopussa on lähteet, joista soteuudistus.fi -sivustolta voisi löytyä lisää tietoa aiheesta.

(37) no vahan vahan lisatietoja olisi hyva koska se on mielenkiintoinen se voi olla etta tama on meidan tulevaisuus ja haluaisin tietaa miten uusi systeemi toimii ja jos artikeli ei sano tasta se olisi hyva missa artitetaa missa ma voin lukea lisaa itse (Mila, R2)

(38) mun mielestani se olisi parempi jos tassa on lisa tiedosta tietoa systeemista mita on eroo ja miten se toimii tottakai ma en tieda ma en lukee uutisia paljon suomeksi se voi olla etta mm lehdessa oli paljon tietoja enemman mutta jos mm artikkelissa olisi joku linki missa ma voin lukea lisaa tasta systeemista se olisi hyva mutta nyt ma vain tiedan okei se oli pitka prosessi ja se voi olla se tulee meidan elamaan pari vuotta jalkeen (Mila, R2)

Uutisen lopussa mainittu sivusto vaikuttaa vastaavan informantin tarpeeseen, joskaan ei selkokielisenä, mutta Mila esittää vielä toiveen siitä, että linkki erotettaisiin tekstistä selkeämmin: *mutta nyt ma se on mielenkiintoinen lukea taman soteuudistus piste fi joo mutta mun mielestani normaalisti kun mm joku linki tulee ja tai tieda mista voit saada lisainformaatio se voi olla kirjoitettu mm vahan eri erilaisesti etta ihmiset huomasivat sen* (Mila, R2). Palaan sote-uutisen typografian ymmärrettävyysspulmiin tarkemmin luvussa 4.3.2. On huomioitava, että kyseinen informantti oli mahdollisesti aineistoni taitavin lukija, mikä näkyy esimerkiksi siinä, kuinka hyvin tämä kykenee reflektoimaan omaa ymmärtämistään. Hänen ehdotuksensa tiedon lisäämisestä uutiseen on relevantti, mutta mikäli teksti pitenisi paljonkin, se voisi olla monelle selkolukijalle entistä haastavampi. Voidaankin ajatella, että selkotekstissä on syytä panostaa määrän sijasta laatuun.

Sote-uutisen vakavimmat ymmärrettävyysspulmat näkyivät esimerkiksi siten, että ryhmän 1 informantilta Pekalta kysyessäni tietääkö hän, mikä soten tarkoitus on, hän vastasi *eei mitää hajuu*. Pekka osasi keskustelumme perusteella kertoa *soten* viittaavaan sanoihin *sosiaali ja terveys*, mutta hän ei kyennyt kertomaan tarkemmin, mistä uutisessa oli kyse. Keskustelumme lopussa Pekalta kysyessäni, saiko tämä uutisesta uutta tietoa, hän vastasi *no siitä mä sain sillee et se on lyhenteenä sote on lyhenteenä sosiaali ja terveys*, mikä viittaa siihen, että Pekka kykeni prosessoimaan ainoastaan keskustelumme aikana oppimansa lyhenteen merkityksen, mutta ei muuta uutta tietoa, kuten uutisen sisältöä. On huomattava, että Pekka ei kuitenkaan oppinut lyhennettä uutisesta vaan keskustelustamme, joten uutisesta saatua uutta tietoa Pekka ei kyennyt haastattelutilanteessa prosessoimaan tai ainakaan sanallistamaan lainkaan. Tämä osoittaa sen, kuinka abstraktiksi haastava uutinen voi jäädä lukijalle. Koulu-uutisen Pekka ymmärsi hyvin ja pystyi jopa keskustelemaan aiheesta, mikä kertoo siitä, että koulu-uutinen oli selkolukijalle huomattavasti helpompi ymmärtää kuin sote-uutinen. Voidaankin pohtia, olisiko sote-uutinen voinut olla esimerkiksi Pekalle ymmärrettävämpi, mikäli se olisi tarjonnut lukijalle enemmän konkretiaa ja samastumis pintaa vaikkapa esimerkkien avulla.

Myös koulutustaustan merkitystä on mielekästä pohtia juuri tämänkaltaisten abstraktien uutisten kohdalla. Uutinen jäi kaukaisimmaksi Matille ja Pekalle, joilla on taustallaan kaikista informanteista matalimmat koulutukset. Koulu- ja sote-uutisia vertaillaessa korostuu selkeästi konkreettisen ja abstraktimman uutisen erot ja niiden vaikutus uutisen ymmärrettävyyteen: siinä

missä koulu-uutinen on helposti sidottavissa aikaan ja paikkaan, jäävät ne sote-uutisessa lukijalle kaukaisemmaksi. Leskelän (2019: 98) mukaan abstraktin kielen ymmärtäminen on usein vaikeaa jo lievästikin kehitysvammaiselle henkilölle. Havainnollistamalla aihetta konkreettisten esimerkkien avulla, esimerkiksi vertaamalla sote-keskusta lukijalle todennäköisesti tuttuun terveyskeskukseen, olisi uutinen luultavasti ollut lukijalle jo hieman ymmärrettävämpi.

4.3 Ulkoasu

Seuraavaksi tarkastelen uutisten ulkoasuun liittyviä ymmärrettävyyden pulmia aineistoni valossa. Vaikka ulkoasuun liittyvät perusratkaisut olivat uutiskuvaa ja kuvatekstiä lukuun ottamatta molemmissa uutisissa samat, käsittelemme ne erikseen, sillä ulkoasu vaikutti uutisen ymmärrettävyyteen eri uutisissa eri tavoin ja siitä nousi ensimmäisellä ja toisella haastattelukierroksella esiin erilaisia asioita. Varsinaisten ulkoasuun liittyvien valintojen lisäksi tarkastelen tässä yhteydessä myös uutisen kuvaa sekä uutisen eri elementtien kuten otsikoiden ja kuvatekstin kielellisiä ominaisuuksia. Päädyin ottamaan uutisen elementtien kielellisten ominaisuuksien tarkastelun osaksi muun ulkoasun tarkastelua, sillä niillä on erilainen tehtävä ymmärrettävyyden rakentajana verrattuna leipätekstiin, jonka ymmärrettävyyttä tarkastelin luvuissa 4.1 ja 4.2. Tarkasteltaessa uutisten elementtejä osana tekstin ymmärrettävyyttä olennaista on myös niiden visuaalinen erottaminen muusta havaintopinnasta. Leskelän (2019: 176) mukaan selkojulkaisujen ulkoasun suunnittelu nousee olennaiseksi monissa kansainvälisissä selko-ohjeissa, ja esimerkiksi saksalaisessa selkokielessä (*leichte sprache*) noin puolet kaikista selko-ohjeista keskittyy tekstin visuaaliseen muotoiluun. Selkouutisten kuvia ei sen sijaan ole juurikaan tutkittu, mutta niiden valinnassa on perinteisesti suosittu monipuolisuutta (Virtanen 2009; Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015). Leskelä ja Kulkki-Nieminen (2015: 58–59) kuitenkin esittävät, että selkouutisen kuva voi parantaa tekstin ymmärrettävyyttä. Selkouutisen kuvan on myös havaittu ohjaavan lukijan tulkintaa uutisesta, minkä vuoksi kuvan valinnalla on selkouutisen ymmärrettävyyden kannalta suuri merkitys (mp.). Ulkoasulla on siis suuri merkitys selkotekstin ymmärrettävyydelle, minkä vuoksi siihen on syytä paneutua tässä analyysin yhteydessä syvemmin.

4.3.1 Ulkoasun ymmärrettävyydspulmat koulu-uutisessa

Esitin uutistekstien esittelyn yhteydessä luvussa 2.3 kuvassa 1 koulu-uutisen kuvakaappauksen Selkosanomien taittoversiosta. Kuvakaappauksesta on nähtävissä koulu-uutisen typografia sekä uutisen sisältämä kuva. Koulu-uutisessa ulkoasun ymmärrettävyydspulmat hankaloittivat uutisen

lukemista enimmäkseen ryhmässä 1, mikä on odotuksenmukaista, koska tälle ryhmälle lukeminen on myös teknisesti haastavaa (vrt. esim. Leskelä 2019: 176). Myös Mila ryhmästä 2 raportoi ulkoasun ymmärrettävyysepulmista. Huomionarvoista on se, ettei kukaan tutkimukseni informanteista kokenut ulkoasun vaikuttaneen merkittävästi uutisen ymmärtämiseen, vaan informantit kertoivat lähinnä, miten uutisen ulkoasu voisi olla vieläkin selkeämpi.

Informanttien keskeisimmäksi ulkoasuun liittyväksi havainnoksi nousi uutisen eri osien, erityisesti ingressin erottuvuus. Jokainen kolmesta ulkoasun ymmärrettävyysepulmista raportoineesta informantista toi esiin, että ingressin voisi erottaa muusta tekstistä vieläkin selkeämmin. Ingressin erottamiseksi ryhmän 1 informantit ehdottivat isompaa fontin kokoa (esimerkki 39) sekä ingressin rajaamista laatikon avulla (esimerkki 40). Ryhmän 2 informanteista Mila nosti esiin ingressin merkityksen uutisen tiivistämisessä, ja toivoi siksi, että ingressi erottuisi tekstistä paremmin (esimerkki 41).

(39) ehkä mm ehkä vähä isommal noi kirjaimet (Pekka, R1)

(40) sit mä mietin sellasta että tota siis tuli vaa mieleen että se [ingressi] niinku erottuu tässä mut miltä se näyttäis jos tähän niinku laittais et se ois semmosessa laatikossa vaikka (Matti, R1)

(41) voisi olla mm kirjoitettu vahan eri etta se [ingressi] on ummrtanut etta okei tama asia on tarkein tassa (Mila, R2)

Myöhemmin, luvussa 5, tulee ilmenemään, että moni informanteista koki ingressin tukeneen uutisten ymmärrettävyyttä (ks. lukua 5.3). Voitaneen siten päätellä lukijan kannalta olevan mielekkäintä, mikäli ingressi olisi vieläkin helpompi erottaa muusta tekstistä ja näin tunnistettavissa tärkeäksi uutisen osaksi. On huomattava, että ryhmän 1 informanttien lisäksi myös ryhmän 2 informantti Mila ehdotti ingressin erottamista, vaikka hän osoittautui haastatteluiden aikana varsin taitavaksi lukijaksi. Aineistoni valossa voidaankin täten päätellä, että ingressin ja sen tehtävän tunnistaminen voi olla haastavaa monellekin lukijalle. Uutisen osien selkeä erottaminen toisistaan olisi linjassa myös selkokielen periaatteiden kanssa, joissa tekstin rakenteella kehoitetaan kiinnittämään huomiota olennaiseen (Selkomittari 2018: 8). Selkotekstissä myös tekstin hierarkian ja lukemisjärjestyksen tulisi olla selvä (mts. 13).

Ryhmän 2 informantti Mila raportoi uutisen kuvatekstiin liittyvästä ymmärrettävyysepulmasta (esimerkki 42). Uutisen kuvateksti onkin poikkeuksellisen pitkä olleessaan peräti kolmen virkkeen mittainen: *Kuvassa on Kytöpuiston koulu Vantaalla. Koulussa tapahtui syyskuussa vakava pahoinpitely välitunnilla. Yksi koulun oppilas loukkaantui, kun häntä lyötiin ja potkittiin. Pahoinpitelyjä on sattunut tänä syksynä myös muissa kouluissa.* Kuvatekstiin on tiivistetty melko paljon asiaa, mikä saattaa tehdä sen lukemisesta raskasta ja haastavaa. Kuten kyseinen informanttikin

toteaa, kuvatekstin olisi syytä olla selkeämpi. On myös huomattava, että kuvatekstin haastavuudesta raportoinut informantti on yksi aineistoni taitavimmista lukijoista, minkä vuoksi voidaan ajatella, että kuvatekstiin liittyviä ymmärrettävyysspulmia on esiintynyt muillakin informanteilla, mutta he eivät ole osanneet sanallistaa ongelmaa tai ovat jättäneet sen huomiotta. Leskelän (2019: 200) mukaan selkojulkaisun kuvatekstin tulee kytkeä kuva tekstiin ja auttaa tulkitsemaan kuvaa sen osana. Koulu-uutisen kohdalla voidaankin pohtia, olisiko kuvatekstin kaksi ensimmäistä virkettä riittäneet jo vastaamaan Leskelän esittämiin kriteereihin. Tällöin kuvateksti olisi jäänyt huomattavasti lyhyemmäksi ja ollut pituudeltaan linjassa lehden muiden uutisten, kuten sote-uutisen, kuvatekstien kanssa.

(42) mutta esimerkiksi kun ensin aloitin lukea en ymmärtänyt pieni teksti kuvan alle [kuvateksti] mm mistä se sanoo tai mistä se kertoo koska normaalisti pieni teksti pienen tekstin täytyy olla selva mutta tämä teksti oli vahan vaikea minulle (Mila, R2)

Milan kanssa keskustellessani kävikin ilmi, että tämän mielestä uutinen olisi ollut helpompi ymmärtää, mikäli ingressi olisi ollut ennen kuvatekstiä, sillä uutisen ingressi on lyhyt ja kuvatekstiä helpompi (esimerkki 43). Tämä onkin hyvä huomio, sillä lukija saattaa jättää uutisen lukematta pelkästään ensivaikutelman perusteella. Jos ensimmäisenä vastaan tuleva teksti on vaikeaselkoinen kuvateksti, motivaatio jatkaa uutisen lukemista voi lopahtaa. Ehkä uutiskuvan ja kuvatekstin sekä ingressin esittämisjärjestystä onkin syytä vielä pohtia. Mikäli ingressin esittäisi uutisessa pääotsikon jälkeen ensimmäisenä, etuna olisi se, että lukija saisi heti selkeän tiivistelmän siitä, mistä uutinen kertoo. Tällaista tapaa suositaan havaintojeni mukaan ainakin toisinaan joissakin yleiskielisissä aikakaus- ja sanomalehdissä, kuten Keskisuomalaisessa tai Helsingin sanomissa.

(43) mm joo koska se [ingressi] on helpompi ymmärtää ja se on lyhyt mm ja kuvan teksti on vahan pitkä ja nyt luen uudestaan ja se on vielä vaikea (Mila, R2)

Esimerkistä 44 käy ilmi, että Milan oli vaikea erottaa ingressi ja väliotsikko hierarkkisesti toisistaan, sillä ne ovat tarkalleen saman asuiset. Erityisesti selkotekstissä eri elementtien välinen hierarkia tulisi kuitenkin erottaa selkeästi (ks. esim. Selkokeskus 2020c). Kaatra (2021) kertoo, että Selkosanomien typografisessa ohjeistuksessa ingressin fontiksi on määritelty Calluna Sans Bold 14/17 pistettä ja väliotsikon Calluna Sans Bold 14/16 pistettä. Tämä osoittaa sen, että ero ingressin ja väliotsikon ulkoasussa on hyvin pieni.

(44) mm okei minä aloitin lukea kuvan tekstistä mutta se ei autoi minulle hehe ja sitten tottakai ensin artikkelin pääotsikko ja sitten okei ajattelen että molemmat [ingressi ja väliotsikko] ovat pikkuotsikot (Mila, R2)

Matin kanssa keskusteltaessa kävi ilmi, että tekstin lihavoiminen kauttaaltaan (esimerkit 45–46) sekä rivivälien suurentaminen (esimerkit 47–48) voisi informantin mukaan helpottaa lukemista. On kuitenkin huomioitava, että mikäli tekstin lihavoisi kauttaaltaan, ingressi ja väliotsikot eivät enää erottuisi tekstistä ja lukeminen voisi hankaloitua. Toisaalta on mahdollista, että tekstin lihavoimisen sijaan teksti selkeytyisi esimerkiksi fontin kokoa suurentamalla.

(45) no ainaki otsikko on niinku iha nähtävissä ja toi johdanto mut sit mä mietin et toi sisältö pitäskö ton tekstin olla vähän paksumpaa (Matti, R1)

(46) mä ajattelin et tääl on kummiski nääki kohat mis on nää ihmisten nimet kirjoitettu ni tottakai ne erottuu tosta tekstistä ihan hyvin mutta miltä toi teksti näyttäis jos se ois kokonaan tollasta [lihavoitua] (Matti, R1)

(47) mä katon tota tekstiä että tota et toihan on toi rivien väli mä aattelin et jos se ois vähän isompi ni (Matti, R1)

(48) kyl se [lihavoitu teksti] on helpompi erottaa ja sit jos noi rivivälitki muuttais vähä isommaks nii (Matti, R1)

Selkokielen mittarin (2018: 14) mukaan selkojulkaisun kirjainkoon on oltava tarpeeksi suuri, esimerkiksi 11–16 pistettä leipätekstissä. Kaatran (2021) mukaan Selkosanomien typografisten ohjeiden mukaan painetuissa uutisissa kirjainkoon tulisi olla 12 tai 14,4 pistettä. Tällöin sen voidaan katsoa olevan selkotekstiin riittävä. Matin ehdottama rivivälien suurentaminen voisi tukea ulkoasun ymmärrettävyyttä erityisesti silloin, kun lukemiseen liittyy myös teknisiä haasteita. Selkokielen mittarin (2018: 14) mukaan rivivälin tulisi olla pari pistettä kirjainkokoa suurempi. Selkosanomien typografian ohjeistuksessa printtutuutisten riviväli on merkattu samaksi kuin pistekoko, jolloin se voi olla selkolukijalle liian pieni.

Uutisen kuvaan liittyvistä ymmärrettävyydyspulmista raportoi ainoastaan ryhmän 2 informantti Mila. Uutisen kuva, jossa on Kytöpuiston koulu eli tapahtumapaikka, koettiin pääasiassa hyväksi. Mila kuitenkin tarkensi kuvan kertovan ainoastaan, missä asiat tapahtuivat, eikä mitä tapahtui (esimerkki 49).

(49) mm see [kuva] vain kertoo missä asiat tapahtui mutta ei kertoo mitään mitä tapahtui (Mila, R2)

Haastatteluaineistoni tukee näkemystä, jonka mukaan selkojulkaisun kuvituksessa tulisi huomioida julkaisun tavoitteet, kuten kuvan funktio informaation välittäjänä (Selkomittari 2018: 15). Lisäksi selkojulkaisun kuvan välittämän tunneviestin tulisi olla yhtenevä tekstin kanssa (mp.). Koska koulu-uutisen aihe on arkaluontoinen, voidaan kuitenkin pohtia, onko tunneviestiä mahdollista välittää halutulla tarkkuudella niin, että se silti kunnioittaa väkivallan kohteeksi joutunutta henkilöä

ja tämän läheisiä. Siitäkin huolimatta, että uutisen kuva koettiin pääasiassa hyväksi, enemmän informaatiota välittävä kuva olisi saattanut vähentää sanaston ja sisällön ymmärrettävyysspulmia ja tukea uutisen ymmärrettävyyttä. Toisaalta on täysin mahdollista, että kyseiseen uutiseen ei löydy paremmin informaatiota välittävää kuvaa tapahtumien arkaluontoisuuden vuoksi. On myös huomattava, että siinä missä ryhmän 1 informantit eivät juurikaan raportoineet koulu-uutisen sanaston tai sisällön ymmärrettävyysspulmista, he osasivat kuitenkin sujuvasti kertoa, kuinka uutisen ulkoasua voidaan parantaa. Tämä osoittaa sen, että ryhmän 1 informanteilla ja heidän edustamallaan selkokielen kohderyhmällä lukemisen haasteet voivat olla sisällön ymmärrettävyyden lisäksi myös ulkoasun ymmärrettävyydessä. Ryhmällä 2 ulkoasu taas ei selkeästi vaikuttanut ymmärtämiseen, vaan heillä ja heidän edustamallaan selkokielen kohderyhmällä lukemisen haasteet näyttäisivät liittyvän kielitaidon väliaikaisen heikkouden vuoksi useimmiten uutisen sanastoon ja sisältöön.

4.3.2 Ulkoasun ymmärrettävyysspulmat sote-uutisessa

Myös sote-uutisista esitin kuvankaappauksen jo aiemmin uutistekstien käsittelyn yhteydessä luvussa 2.3 kuvassa 2. Kuvakaappauksesta on nähtävissä sote-uutisen typografia sekä uutisen sisältämä kuva. Sote-uutisessa ulkoasuun liittyvistä pulmista raportoivat enimmäkseen ryhmän 1 informantit siitäkin huolimatta, että ryhmän 2 informantit osallistuivat toisen kierroksen haastatteluihin etänä ja lukivat uutisen tietokoneensa tai kännykkänsä näytöltä. Onkin hyvin mahdollista, ettei maahanmuuttajataustaisilla selkokielen tarvitsijoilla ole useinkaan uutisen ulkoasuun liittyviä pulmia, vaan heidän haasteensa liittyvät pääasiassa vieraaseen kieleen. Haastatteluaineiston perusteella voidaan sen sijaan päätellä, että kun selkokielen tarpeen taustalla on jokin neurobiologinen syy, tekstin havaintopsykologinen merkitys todennäköisesti korostuu. Ryhmän 1 informanttien vastauksista käy molemmilla testauskierroksilla ilmi, että fontin koko (esimerkki 50) ja rivivälit (esimerkki 51) voisivat olla suurempia.

(50) no kyllä neki [kirjaimet] vois olla vähä isommat (Pekka, R1)

(51) tossa on kyllä tekstiä ihan riittävästi mut tekstien välit [riviväli] iha sama niinku viime kerrallaki vois niinku vähä sillei isontaa (Matti, R1)

Myös uutisen eri osien, kuten otsikon, väliotsikon, ingressin ja lähteiden, erottuminen herätti keskustelua sekä ryhmässä 1 että ryhmässä 2. Pekka ehdotti otsikon, väliotsikon ja ingressin erottamista muusta tekstistä lihavoinnin lisäksi alleviivauksen tai laatikon avulla (esimerkki 52). Aluksi Pekka totesi, että hänen ehdottamistaan typografisista muutoksista voisi olla apua *jollekki* (esimerkki 53), mutta tältä kysyttäessä auttaisivatko ne myös häntä itseään, Pekka vastasi

myöntävästi. Tämä tukee havaintoani siitä, että suomea äidinkielenään puhuvalle selkokielen tarvitsijalle voi olla vaikeaa myöntää tai tunnistaa, mikäli tällä on ymmärrettävyyden pulmia.

(52) siinäki mä mietin et jos tohonki [väliotsikon alle] ois pistäny jonku viivan ja sit toho [ingressin alle] tai sit jos totaa nää ois vaik semmoses pienes laatikos (Pekka, R1)

(53) jollekki voi auttaa vaik se et pistää semmose viivan toho [otsikon alle] (Pekka, R1)

Ulkoasun ymmärrettävyydepulmista raportoinut ryhmän 2 informantti Mila ehdotti, että uutisen lähde soteuudistus.fi-verkkosivusto voitaisiin erottaa muusta tekstistä eri tavalla, jotta lukija huomaisi sen paremmin ja osaisi etsiä lisäinformaatiota osoitteesta:

(54) mutta nyt ma se on mielenkiintoinen lukea taman soteuudistus piste fi joo mutta mun mielestani normaalisti kun mm joku linki tulee ja tai tieda mista voit saada lisainformaatio se voi olla kirjetettu mm vahan eri erilaisesti etta ihmiset huomasivat sen (Mila, R2)

On huomattava, että ehdotuksen tehdessään Mila luki uutista älylaitteensa näytöltä. Verkossa julkaistavaan uutiseen kyseiseen osoitteeseen vievän linkin olisikin voinut upottaa tekstiin esimerkiksi saatesanoilla ”lisätietoja sote-uudistuksesta saat soteuudistus.fi-verkkosivustolta”. Tällöin linkki olisi tullut erottaa tekstistä, kuten Milakin totesi, selkeämmin, esimerkiksi värien ja alleviivauksen avulla (ks. saavutettavuudesta esim. Papunet). Osoitteen lisääminen painettuun lehteen voisi olla mutkikkaampaa, mutta silti mahdollista. On kuitenkin huomioitava, että kyseinen osoite on tässä tapauksessa lisätty uutiseen lähteeksi eikä niinkään lisäinformaatioksi, minkä vuoksi sitä ei ehkä ole erotettu tekstistä paremmin. Lisäksi kyseinen verkkosivu on yleiskielinen, mikä voi vaikuttaa siihen, ettei sitä ole haluttu laittaa selkotekstin lisäinformaatioksi.

5 YMMÄRRETTÄVYYTTÄ TUKEVAT TEKIJÄT SELKOSANOMIEN UUTISTEKSTEISSÄ

Tässä analyysin osassa tarkastelen informanttien raportoimia ymmärrettävyyttä tukevia tekijöitä tarkastelluissa uutistapauksissa. Kuten luvussa 4, analyysi etenee myös tässä uutinen kerrallaan. Olen luokitellut ymmärrettävyyttä tukevat tekijät Wiion (1997) ymmärrettävyyden osatekijöiden mukaisesti samastumiseen (luku 5.1), motivaatioon (luku 5.2) sekä ulkoasuun (luku 5.3), joiden mukaan jäsenän myös seuraavassa analyysini.

5.1 Samastuminen

Kuten luvussa 3.2.1 kävi jo ilmi Wiion teorian käsittelyn yhteydessä, samastuminen on yksi hänen esittämistään ymmärrettävyyden osatekijöistä. Samastumisella Wiio (1997: 123) viittaa vastaanottajan mahdollisuuteen samastaa itsensä ja ympäristönsä sanomassa esitettyihin asioihin. Wiion (mp.) mukaan ihmistä kiinnostavat sellaiset asiat, joissa he voivat kuvitella olevansa itse mukana (ns. *human interest*). Seuraavaksi tarkastelen uutinen kerrallaan, kuinka samastuttaviksi tutkimukseni informantit kokivat Selkosanomien uutistekstit, ja millä tavoin samastuminen tuki sanoman ymmärrettävyyttä.

5.1.1 Samastuminen koulu-uutisessa

Ryhmän 1 informantit kertoivat lukeneensa tai kuulleensa koulu-uutisen aiheesta aiemminkin (esimerkit 55–56), mikä voi heidän kohdallaan tukea uutisen ymmärrettävyyttä, sillä tuttu asia koetaan usein ymmärrettäväksi (ks. esim. Wiio 1997: 122–123). Aiheen tuttuus onkin koulu-uutisen kohdalla melko hyvin linjassa sen kanssa, kuinka ymmärrettäväksi uutinen koettiin. Siinä missä ryhmän 1 informantit kokivat aiheen tutuksi ja uutisen ymmärrettäväksi, esiintyi ryhmällä 2 sanaston ja sisällön ymmärrettävyydspulmia ja uutisen aihe nähtiin vieraana (ks. luvut 4.1.1 ja 4.2.1).

(55) mm no siis vastaavia juttuja mitä täs on niinkus syksyn mittaan ollu ainakin uutisissa nähnyj ja lehissä että kouluikäset on vähän niinkuv väkivaltaan altistuvia (Matti, R1)

(56) oon mä mum mielest telkkaris uutisii kuunnellu ja katon- kattonut (Pekka, R1)

Aiheen tuttuuden lisäksi ymmärrettävyyttä tuki tyypillisesti myös se, että informantit pystyivät samastamaan itsensä tai ympäristönsä uutisen tapahtumiin (esimerkit 57–59). Voitaneen olettaa, että samastuminen edellyttää jo melko syvällistä uutisen ymmärtämistä ja prosessointia,

jolloin se voisi toimia hyvänä mittarina siitä, kuinka ymmärrettävä uutinen on ollut. Samastumisen lisäksi haastatteluissa nousi esiin myös uutisen hyödyllisyys ymmärrettävyyttä tukevana tekijänä (esimerkki 60).

(57) no sellanen juttu mulle tuli mieleen että mähän käyn kerran vuodessa entisellä koululla senioripäivillä niin tota mä en tiä miten tää asia näkyy siellä koulussa mutta tota kyl se senki koulun kohalla tulee varmaan mieleen että tuleeks tämmöstä siellä esiin vai ei (Matti, R1)

(58) mina ymmaran minun pitää keskustella minun lapseni [kanssa] ja olla varovastii ja kattoo [mitä] minun lapseni puhuu (Zora, R2)

(59) totakai se on tosi hyva tieto ja siten on hyva mm keskustelu keskustelua tasta kavereiden kanssa mm ettaa jos heila on on lapsia etta menevat paivakotiin tai kouluun tai mm yliopistoon mm etta vanhemat voivat keskustelua lapsien kanssa miten tavalinen paiva on heila on ja onko tama juttu on myos mm tapah-tapahtui heidan koul- koulussa milloinkaan ja etta he voivat opettaa lapset ennen tama jotenkin samaa tapahtuu miten he tai jos lapset nahda sama ongelmaa etta se on tosi tarkea etta he voivat auttaa toisele lapsele (Mila, R2)

(60) no se [hyöty] et jos mä oisi kouluikäne ni emmä ainakaa tekis tommost (Pekka, R1)

5.1.2 Samastuminen sote-uutisessa

Samastuminen nousi esiin paitsi sote-uutisen myös sote-uutisen ymmärrettävyyttä tarkasteltaessa. Sote-uutisen kohdalla samastuminen oli kuitenkin informanteilleni selvästi haastavampaa kuin koulu-uutisen kohdalla. Ainoastaan kaksi informanteista ilmaisi samastuvansa sote-uutiseen tällä hetkellä (esimerkit 61–62). Zora kertoi terveyspalveluiden olevan tällä hetkellä elämässään hyvinkin ajankohtainen asia, sillä hänen lapsensa käsi oli murtunut. Osa hänen vuorostaan on esimerkeissä jätetty pois informantin ja hänen läheistensä yksityisyyden suojaamiseksi, sillä vuoro sisälsi melko yksilöivää tietoa, mutta esimerkki 61 kuitenkin osoittaa näinkin rajaten, että Zora pystyi poimimaan uutisesta itselleen merkitykselliset asiat, vaikka uutinen oli hänelle muuten melko vaikea ymmärtää. Vera taas koki, että hyötyy uutisen tarjoamasta tiedosta mahdollisesti tulevaisuudessa, mikä sekin kertoo tiedon prosessoimisesta (esimerkki 63).

(61) mutta esimerkiksi mun lapseni murtansi murtanut murtansi kaset joo kadet siten nyt me pois kipsi joo muta hanella on ongelma (Zora, R2)

(62) no jos mä nyt itteeni ajattelen ni joo et jos ite tarvii terveyspalveluja ni vois ymmärtää että sinne pääsis aika helpostikki (Matti, R1)

(63) mm en tieda ehka mina en mmm en en kay sairaala usein hehe koska nyt minulla on hyva terveys muttaa jos mina kun mina oon vanha ehka silloin [on hyötyä] hehe (Vera, R2)

Seuraavassa siirryn tarkastelemaan, millaisten asioiden informantit raportoivat kiinnostaneen Selkosanomien uutisteksteissä, ja millä tavoin motivaation voidaan nähdä vaikuttavan uutisten ymmärrettävyyteen.

5.2 Motivaatio

Wiion (1997: 122–125) mukaan motivaatiolla on keskeinen rooli siinä, kuinka paljon lukija on valmis näkemään vaivaa sanoman ymmärtämiseksi. Kuten Wiio (mp.) on esittänyt, kiinnostavaksi koetut lehtijutut luetaan tyypillisesti useammin loppuun kuin vähemmän kiinnostavaksi koetut. Kuten edellä, tarkastelen myös tätä tekijää ensin koulu-uutistapauksen ja sen jälkeen sote-uutistapauksen käsittelyistä.

5.2.1 Motivaatio koulu-uutisessa

Kaikki viisi informanttia olivat yhtä mieltä siitä, että koulu-uutinen on kiinnostava (ks. esim. esimerkki 64). Wiion (1997: 125) mukaan uutisen kiinnostavuudella on sanoman ymmärrettävyyden kannalta suuri merkitys, sillä lukija saattaa nähdä paljonkin vaivaa kiinnostavan asian ratkomiseksi. Vähemmän kiinnostavan asian ratkomiseen ei sen sijaan välttämättä riitä motivaatiota, mikäli se vaatii vähänkin vaivaa (mp.). Selkokielen mittari (2018: 7) puolestaan ohjeistaa, että tekstin aiheen on oltava sellainen, että sitä voidaan pitää kohderyhmälle mielekkäänä. Lisäksi aihetta tulee käsitellä lukijan kannalta mielekkästä näkökulmasta (mp.). Selkotekstiä suunniteltaessa on siis syytä kiinnittää erityistä huomiota uutisen aiheeseen ja näkökulmaan, mitkä taas edesauttavat myös kiinnostuksen syntymistä. Esimerkki 65 havainnollistaa hyvin, millaista pohdintaa lukija saattaa käydä uutisen kiinnostavuuden ja lukemisen suhteesta.

(64) kyl se kiinnostaa ainahan se kiinnostaa jos koulus sattuu jotai (Pekka, R1)

(65) kyl se jossain määräis kiinnosti se nyt ei oo ehkä se kiinnostavin uutinen mutta kyl se sen verran kiinnostaa että se pitää lukee läpi (Matti, R1)

Keskeiseksi uutisten ymmärrettävyyttä tukevaksi tekijäksi näyttäisi nousevan jonkinlainen samastumisen ja motivaation yhdistelmä. Useat informanteistani kokivat koulu-uutisen kiinnostavaksi juuri sen vuoksi, että he pystyivät samastamaan itsensä tai lähipiirinsä uutisen tapahtumiin. Kun uutisen tarjoama informaatio koetaan tärkeäksi, motivaatio uutisen ymmärtämiseen luultavasti kasvaa. Koulu-uutisen kiinnostavuutta saattaa lisätä entisestään se, että se lapsiin ja nuoriin

liittyvät uutiset vetoavat usein lukijan tunteisiin. Ryhmän 2 informanttien vastauksissa (esimerkit 66–68) korostuukin informanttien huoli omista tai lähipiirin lapsista. Tunteet ovat läsnä myös Matin vastauksessa esimerkissä 69, jossa tämä liittyy uutisen tapahtumat osaksi laajempaa kokonaisuutta. Aihe herättää pelkoa, mutta toive turvasta motivoi lukemaan uutisen.

(66) se on kiinnostava ja tarkea tarkea informaatio koska mm joo on ajatelen että se on tosi usein että aikuiset eivät miettii tai ajatella miten lapset mm milaiset lapset ovat kun he eivät ole kotona se voi olla että se on mm miten voin sanoa kuin yksi ihmisessä on kaksi persoonaa sisällä hehe mutta se on tosi tarkea tilanne että he kertoivat tasta lehdessä (Mila, R2)

(67) mmmh kiin- kiinnosta minua tama uutinen koska se se meidan elamaa minun laps- mm minun lasta on aik- aikuiset mutta se on kiinnostava koska minulla on paljon mm paljon ystavia joilla on lapsii joka menee kouluun menevat kouluun ja se on tarkea asia että koulu- koulussa on aina turvalinen (Vera, R2)

(68) joo se on kinostava ja informativinen koska mina [olen] vanhemat ja mina kinostunut lapset (Zora, R2)

(69) öö no toi on vähän sellanen uutinen että se ehkä itessä herättää vähän sellasta ehkä pikkusen sellasta pelkooki että uskaltaako tuolla niinku pimeellä liikkua ja näin. sen takii nyt ois hyvä lukee et missä nää niinku liikkuu tämmöset porukat ja yleensäki tommonen niinku kaikki väkivaltaan liittyvä uutisointi ni kyllä mä luen ne läpi (Matti, R1)

5.2.2 Motivaatio sote-uutisessa

On mielenkiintoista, että vaikka sote-uutisen kohdalla koettiin koulu-uutista merkittävämpiä ymmärtämisiongelmiä, koki kuitenkin neljä informanttia viidestä myös sote-uutisen kiinnostavaksi. Haastatteluista kävi ilmi, että osaa informanteista motivoi uutisen tarjoama tieto oman tai läheisen ihmisen terveyden parantamiseksi (esimerkit 70–71). Myös oman tiedon kartuttaminen sote-uudistukseen liittyen motivoi osaa informanteista lukemaan uutisen (esimerkit 72–73).

(70) kylhän se aina oma terveys kiinnostaa (Pekka, R1)

(71) mm joo se kinostava koskaa [tässä tietoa, jonka jätän informantin yksityiseen suojaamiseksi pois] (Zora, R2)

(72) joo se on hyva tietaa että se oli suunniteltu pitkana aikana tottakai se tarvitsee paljon toita ja se sano että miloin se voi mm tule meidan elamaan mm muttaa olisi ihana tietaa lisaa sote systeemista (Mila, R2)

(73) ei tää nyt ehkä niinkun öö kiinnostavin uutinen ollu mutta kummiski semmonen mitä ihan mielellään lukee läpi et mitä on tulossa (Matti, R1)

Siitä huolimatta, että Matti ei kokenut sote-uutista erityisen kiinnostavaksi, hän halusi lukea sen läpi. Tässä tapauksessa Mattia motivoi mahdollisuus saada uutisesta lisää tietoa hoitoon pääsystä ja sen mahdollisesta helpottumisesta (esimerkki 74). Tästä voidaan päätellä, että aihe on informantin mielestä kuitenkin jokseenkin kiinnostava tai tämä ajattelee sen sisältävän sellaista tietoa, joka kannattaa lukea. Vaikka uutinen ei siis olisi viihdyttävyyden näkökulmasta katsottuna erityisen kiinnostava, lukija saattaa tarttua uutiseen, jos uskoo siitä olevan hyötyä itselleen tai lähipiirilleen.

(74) noh en tiä liittyys tää toho asiaan mutta mulla on itelläni sellanen kuva tosta sotejutusta et ku o itekki yrittäny nyt saada influenssarokotusta ja sit on soittanu terveyskeskukseen niin tuntuu et se siis niinku paikan päälle pääseminen on tehty jo liian vaikeeks (Matti, R1)

Jokainen ryhmän 2 informanteista mainitsi jommankumman uutisen kohdalla informaation merkityksen Suomeen integroitumisessa, jolloin uutisen ymmärrettävyyden vaikutusten voidaan nähdä ulottuvan pitkällekin. Esimerkistä 75 käy ilmi, että lukijaa motivoi halu kasvattaa tietämystään Suomeen liittyvissä asioissa maahan integroituaakseen. Esimerkissä 76 ryhmän 2 informantti Mila toteaa, että on tärkeää, että tietoa saavat muutkin kuin Suomessa syntyneet henkilöt. Tiedon saamisen nähtiin edesauttavan osallistumaan elämään uudessa kotimaassa. Vera puolestaan koki merkitykselliseksi, että Suomessa kerrotaan avoimesti kaikkia kansalaisia koskevista asioista (esimerkki 77).

(75) mutta kun mina esimersiksi haluan integreisson tama maassaa mina haluan mina haluan mm tieda lue ja kato ja ummarsin (Zora, R2)

(76) se on tarkeaa etta maahanmuutajat tai ulkomaalaiset voivat lukea mm kaikesta asioista mita tapahtuu kaupungissa tai maassa ja mm reagoivat hyvin ja tai osallistuvat mm elamassa tassa maassa (Mila, R2)

(77) mmmh se on tarkea mm koska esimerkiksi minun kotimaassa mm eii ei puhutetaan paljon vakivaltasta. minusta se tarkeaa kirjoittaa ja lukea selaista asiasta koska meidan meidan taytyy tietaa mita tapahtuu (Vera, R2)

5.3 Ulkoasu

Wii (1997: 125) on todennut, että ulkoasulla voidaan joko tehostaa tai huonontaa sanoman sisäistämistä, ja ulkoasulla olikin tutkimuksessani toisinaan myös ymmärrettävyyttä tukeva vaikutus. Leskelän (2019: 176) mukaan ulkoasulla onkin ratkaiseva merkitys erityisesti selkojulkaisuissa. Luvussa 4.3 erittelin aineistossani esiin nousseita ulkoasuun liittyviä ymmärrettävyydspulmia koulu- ja sote-uutisissa. Seuraavaksi tarkastelen, millaisten ulkoasuun liittyvien ratkaisujen informantit raportoivat tukeneen uutisten ymmärrettävyyttä.

5.3.1 Ulkoasu koulu-uutisessa

Kuten edellä (luvussa 4.3.) kävi ilmi, tutkimukseni tukee havaintoja siitä, että havaintopsykologiset tekijät osoittautuvat merkityksellisiksi erityisesti silloin, kun lukemiseen voidaan olettaa liittyvän kognitiivisten haasteiden lisäksi myös teknisiä haasteita, kuten selkokielen kohderyhmässä 1. Jotkin ulkoasuun liittyvät ratkaisut, kuten taiton ilmavuus (esimerkki 78) ja lihavoinnin suosiminen lyhyissä korostuksissa (esimerkki 79), osoittautuvat kuitenkin ymmärrettävyyttä tukeviksi tekijöiksi myös

ryhmässä 2. Tämä voi viitata siihen, että tämänkaltaisista typologisista ratkaisuista voi hyötyä kuka tahansa.

(78) koska ei lähellä eri osat ei ole lähellä se on mm helppo lukea (Vera, R2)

(79) se näyttää hyvin mun mun mielestä mutta se on aina helpompi minulle lukemaan jotakin jos mm tarkeat asiat ovat mm esimerkiksi tassa nimet ovat mm - joo tummennettu (Mila, R2)

Pääuutisen selkeä erottuminen muista uutisista nousi esiin kahdessa ensimmäisen kierroksen haastatteluista. Pääuutisen erottamisen voidaan katsoa tukevan uutisen ymmärrettävyyttä siten, että se vangitsee lukijan huomion ja antaa vaikutelman tärkeästä informaatiosta. Matti kuvasi osuvasti pääuutista uutissivun keskeisimmäksi uutiseksi (esimerkki 80). Päättelmä perustui Matin havaintoon siitä, että uutinen oli sivun isoin. Myös Vera kiinnitti huomiota koulu-uutisen ulkoasuun ja kertoi huomionsa kiinnittyneen uutissivulla ensimmäisenä pääuutisen muita uutisia suurempaan otsikkoon ja kuvaan (esimerkki 81). Pääuutisen selkeän erottumisen voidaan nähdä tukevan myös tekstilajille ominaisia piirteitä.

(80) jotenki tulee mieleen että oisko tää nyt semmonen kesskeinen uutinen ku se on noin isona ja sit nää kaikki mitä tääl on pienempänä nii ne on sit vähän niinku semmosii sivu uutisii (Matti, R1)

(81) mm sina voit sina mm sina naet sina katsot ensimaine iso iso sanat *osoittaa otsikkoo* ja iso kuva (Vera, R2)

Informanttien havainnot koulu-uutisen ulkonäöstä ymmärrettävyyttä tukevana tekijöinä ovatkin selkouutiselle toivottavia piirteitä, sillä Kulkki-Niemisen (2020: 388) mukaan selkokielen mediatekstin tulisi edustaa tunnistettavasti median tekstilajia ja noudattaa esimerkiksi tekstilajille tyypillisiä rakennepiirteitä.

5.3.2 Ulkoasu sote-uutisessa

Ulkoasun osalta keskeisimmäksi ymmärrettävyyttä tukevaksi tekijäksi nousi sote-uutisen kuva, jossa on potilas lääkärin vastaanotolla. Ryhmän 1 informanteista sekä Matti että Pekka ja ryhmän 2 informanteista Vera ja Zora kokivat sote-uutisen kuvan auttaneen heitä ymmärtämään uutista. Vera kertoi kuvan jopa korjanneen tekstin perusteella syntyneen väärinkäsityksen siitä, että sote-palveluissa olisi kyse ainoastaan puhelimitse tapahtuvasta palvelusta (esimerkki 82). Zora koki uutisen kuvan hyväksi ja selkeäksi, koska kuvassa oli lääkäri ja potilas (esimerkki 83). Sote-uutisen kuva vastaakin hyvin selkokielen periaatteita, joissa ohjeistetaan valitsemaan selkotekstiin sellaisia

kuvia, jotka ovat yhteneviä tekstin pääviestin kanssa ja auttavat ymmärtämään tekstiä (Selkomittari 2018: 15).

(82) muttaa mina mm mina ymmarran etta se on soittaa palvelu ja nyt hehe nyt kuvassa mina naen etta se ei ole vain soittaa mina voin kaydaa (Vera, R2)

(83) no joo koska han on se on laakarissa joo potilas joo ymmartava [ymmärrettävä] selva (Zora, R2)

Uutisen kuva osoittautui ymmärrettävyyden kannalta merkittäväksi myös ryhmässä 1, sillä Pekan mukaan uutista ei olisi välttämättä voinut ymmärtää ilman kuvaa (esimerkki 84). Matin mielestä kuva, pääotsikko ja ingressi yhdessä tukivat uutisen ymmärrettävyyttä (esimerkki 85).

(84) no ainaki se [on hyvää] että tää kuva liittyy tähä et tää on mun mielestä hyvin otettu tää kuva et se liittyy tähä tekstiin ja ihminen näkee et mist on kyse ku se lukee tän et jos ei ois tätä kuvaa ni ei välttämättä ymmärtäis (Pekka, R1)

(85) no ainaki toi kuva ja sitte toi otsikko ja sitte tota mikä on tää otsikon alla tää *osoittaa ingressiä* mikskä tätä nyt sit sanotaa (Matt, R1)

Kuten koulu-uutisenkin myös sote-uutisen informantit erottivat helposti muista uutissivun uutisista. Pekka huomasi sote-uutisen olevan sivun muita uutisia isompi ja kysyessäni häneltä, mistä se voisi johtua, Pekka päätteli uutisen olevan tärkeä (esimerkki 86). Matti kertoi, että hänen huomionsa kiinnittyi sivulla ensimmäisenä isoon sote-uutiseen (esimerkki 87). Myös Vera oli sitä mieltä, että lukijan huomio kiinnittyi sote-uutiseen ensimmäisenä (esimerkki 89).

(86) se on tärkeä uutinen (Pekka, R1)

(87) se on kummiski isompi uutinen (Matti, R1)

(89) tama artikkeli on mm isompi ni- niinkun eri artikkelit ja se on mina naen hyvin ja minu- minun mina voi hu- hu- en muista hehe huomata huomata ensi- ensimai- tama artikeli mina naen ensimaine- ensimai- ensimmaiseksi (Vera, R2)

6 TULOSTEN KOONTIA JA POHDINTAA

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut selkokielen ajankohtaislehti Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä. Olen lähestynyt ymmärrettävyyttä vaikeuttavia ja tukevia tekijöitä vastaanottajalähtöisesti eli selkouutisten lukijoita haastatteleamalla ja heidän kokemuksiinsa kahdesta uutisesta keräämällä. Tutkimukseni tulokset perustuvat viiden informantin näkemyksiin. Tutkimuksen informantit jakautuvat kahteen selkokielen kohderyhmään: henkilöihin, joilla on pysyviä ja synnynnäisiä neurobiologisia syitä selkokielen tarpeelle sekä henkilöihin, joiden selkokielen tarve on todennäköisesti väliaikainen ja jotka voivat hyödyntää viestinnässään jotakin muuta kieltä tai kommunikointijärjestelmää (ks. jaottelusta Leskelä & Lindholm 2012). Laadullisen sisällönanalyysin avulla olen analysoinut ja luokitellut haastatteluaineistoa, jonka keskiössä oli kaksi tarkasteltavaa uutista. Näiden tarkastelusta esiin nousseita tekijöitä olen tutkimustavoitteeni mukaisesti käsitellyt kahdessa analyysiluvussa. Luvuissa 4 ja 5 käsiteltyjä aineistohavaintoja verratessa korostuu uutistekstien ymmärrettävyyttä vaikeuttavien ja tukevien tekijöiden välinen epäsymmetria. On huomattava, että todellisuudessa niiden välinen epäsymmetria tuskin on niin suuri, sillä informantit esimerkiksi kokivat lukemansa uutiset pääasiassa ymmärrettäviksi. Näennäinen epäsymmetria saattaa syntyä menetelmästä, jolla aineistoa tarkastelen. Koska olin päättänyt ennalta kategoriat, joihin kuuluvia tekijöitä aineistosta poimin, on se saattanut vaikuttaa epäsymmetrian muodostumiseen. Myös tekemäni haastattelut olivat luonteeltaan sellaisia, että niissä pyrittiin selvittämään, miten uutistekstejä voitaisiin parantaa, jolloin haastatteluuden pääpaino oli ymmärrettävyyttä vaikeuttavissa tekijöissä. Tämä on nähtävissä esimerkiksi haastattelurungossa liitteessä 3.

Haastateltavat saivat haastattelutilanteissa tarkasteltavakseen kaksi Selkosanomien uutista, joita olen kutsunut koulu-uutiseksi ja sote-uutiseksi niiden aiheen perusteella. Kumpaakin uutista käsiteltiin erillisissä haastattelutilanteissaan. Uutisten sanastoja verrattaessa haastatteluissa nousi esiin, että koulu-uutisen sanasto oli huomattavasti sote-uutisen sanastoa konkreettisempi ja siten myös ymmärrettävämpi. Koulu-uutisen sanastossakin esiintyi pulmia, mutta ainoastaan ryhmän 2 kohdalla. Ryhmän 2 informantit raportoivat yhteensä 12 eri sanan pulmallisuudesta. Kiinnostavaa on, että jokainen informanteista ilmoitti uutisen aiheen kannalta kenties keskeisimmät sanat *uhriaan* ja *pahoinpitely* itselleen vieraiksi. Ryhmän 1 informantit eivät raportoineet koulu-uutisen sanaston ymmärrettävyydspulmista, mikä oli oletettavaa, sillä sanasto lienee suomea äidinkielenään puhuville henkilöille arkista ja konkreettista. Sote-uutisessa sanaston ymmärrettävyydspulmia esiintyi molemmissa ryhmissä. Ryhmän 1 jäsenet raportoivat yhteensä 9 eri sanan pulmallisuudesta, ryhmän

2 jäsenet 12 sanan. Sote-uutisen haastavimmaksi sanaksi osoittautui sana *sote*, jonka pulmallisuudesta raportoi neljä viidestä informantista. On jälleen huomioitava, että *soten* tunteminen tukisi sote-uudistusta käsittelevän uutisen ymmärrettävyyttä huomattavasti. *Soten* jälkeen pulmallisimmiksi koettiin sanat *hyvinvointialueet* tai *hyvinvointialuetta*, *valtuustoihin*, *maakunniksi* ja *vauhdikkaasti*, joista kahdesta viimeisimmästä raportoivat ainoastaan ryhmän 2 informantit. Kanasen ja Tuiskun (2014) tapaan myös omat havaintoni osoittivat sanaston olevan yksi merkittävimmistä tekstin ymmärrettävyyteen vaikuttavista tekijöistä. Siinä missä Kanasen ja Tuiskun aineisto koostui pelkästään kielenoppijoista, omassa aineistossani oli siis mukana myös kehitysvammaisia henkilöitä. Aineistoni on pieni, eikä sen pohjalta voi tehdä merkittäviä päätelmiä, mutta aineistoni antaa viitteitä siitä, että sanasto vaikuttaa tekstin ymmärrettävyyteen yhtä lailla molempien ryhmien kohdalla, joskin erot siinä, mitkä sanat koettiin pulmallisiksi, vaihtelivat yksilö- ja ryhmäkohtaisesti. Toisaalta kaikkein merkittävimmät ymmärrettävyydepulmat toistuivat useiden eri ryhmien informanttien vastauksista. Siinä missä Nummi (2013) havaitsi tekstilähtöisessä tarkastelussaan Selkosanomien uutistekstien huomioivan lukijansa sanastotason selkeyden näkökulmasta hyvin, on oman vastaanottajalähtöisen tarkasteluni tulos kuitenkin hieman siitä poikkeava, kuten jo edellä kävi ilmi. Tämä voi antaa osviittaa siitä, että tekstilähtöisesti tarkasteltuna ei välttämättä tavoiteta sellaisia ymmärrettävyydepulmia, joita vain selkolukijat itse pystyvät tavoittamaan, kuten jo Leskelä (2011: 2) on aiemmin esittänyt.

Sanaston tarkastelun jälkeen loin katsauksen uutisten sisällön ymmärrettävyyteen. Koulu-uutisen sisältöön ei haastatteluiden perusteella näyttänyt liittyvän erityisiä ymmärrettävyyden pulmia. Keskeisin sisältöön liittyvä huomioni aineistosta oli se, että jokainen ryhmän 2 informanteista raportoi uutisen aiheen olevan heille vieras. Sote-uutisesta sisällön ymmärrettävyydepulmia löytyi sen sijaan enemmän, ja niistä raportoitiin kummassakin ryhmässä. Ryhmässä 2 uutisen aihe oli selkeästi vieras kahdelle kolmesta informantista. Ryhmän 1 informanteille aihe oli puolestaan tuttu, mutta uutinen jäi silti ainakin toiselle heistä melko kaukaiseksi ja esimerkiksi uutiseen samastuminen oli tälle haastavampaa kuin ryhmän 2 informanteille. Sote-uutisen sisällön keskeisimmäksi ongelmaksi muodostuikin tiedon puute, mikä aiheutti uutiseen sisällöllisiä aukkoja, joita selkokielen ohjeistuksen mukaisesti tulisi välttää selkoteksteissä (ks. sisällöllisistä aukoista esim. Leskelä 2019:119). Sote-uutinen osoittautui myös huomattavasti abstraktimmaksi kuin koulu-uutinen, mikä näkyi pulmallisena esimerkiksi *hyvinvointialueiden* käsittämisessä. Uutisten ulkoasun osalta merkittävistä ymmärrettävyydepulmista ei kukaan informanteista raportoinut. Ulkoasuun liittyen esitettiin kyllä parannusehdotuksia, ja niitä tuli enimmäkseen ryhmästä 1. Keskeisimmiksi ulkoasun ymmärrettävyydepulmiksi nousivat ingressin erottaminen muusta tekstistä ja väliotsikoista, liian pieni riviväli ja liian pieni fontti.

Yksi kiinnostavista havainnoista aineistossani on se, että kulttuuriset erot näyttivät vaikeuttavan molempien uutisten sisällön ymmärrettävyyttä ryhmän 2 kohdalla. Tämä antaakin osviittaa siitä, että kulttuuriset erot olisi syytä huomioida yhä paremmin selkouutisissa. Vaikka ryhmän 2 informantit kertoivat lukevansa mielellään suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria koskevia uutisia, olisi niitä heidän mukaansa syytä taustoittaa siten, että ne ovat ymmärrettäviä mahdollisimman monelle selkolukijalle näiden taustoistaan riippumatta. Tämä on selkokieleen liittyvä näkökohta, jota olisi aiheellista tutkia syvemmin laajemmasta aineistosta.

Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä tukevat tekijät päätin luokitella Wiion (1997) ymmärrettävyyden osatekijöiden mukaisesti samastumiseen, motivaatioon ja ulkoasuun sillä perusteella, että havaitsin niiden myös toistuvan haastatteluaineistossa. Koulu-uutiseen samastuminen oli informanteille keskimäärin helpompaa kuin sote-uutiseen samastuminen, mikä on pitkälti linjassa sen kanssa, kuinka ymmärrettäväksi uutiset koettiin. Koulu-uutinen koettiin myös hieman sote-uutista kiinnostavammaksi, ja Wiion (1997: 125) mukaan juuri kiinnostavuus tukee sanoman ymmärrettävyyttä tai lisää motivaatiota yrittää ymmärtää sitä. Uutisten ulkoasu ei herättänyt keskustelua niin paljoa kuin muut ymmärrettävyyteen vaikuttavat tekijät, mutta merkittävimmäksi uutisten ymmärrettävyyttä tukevaksi tekijäksi näyttäisi nousseen sote-uutisen kuva, joka auttoi neljää viidestä informantista ymmärtämään uutista paremmin. Perustellusti valitun kuvan voidaankin nähdä tukevan uutisen ymmärrettävyyttä erityisesti silloin, kun uutinen on muuten ollut vaikea ymmärtää. Haastatteluaineistosta nousi myös molempien uutisten kohdalla esiin se, että tarkastelun kohteena olleet pääuutiset erottuivat selkeästi muista uutisista sekä ryhmässä 1 että ryhmässä 2. Pääuutisen selkeä erottuminen voi tukea esimerkiksi tekstilajin tunnistamista, mikä on selkoteksteissä tärkeää (ks. tekstilajien tunnistamisesta esim. Leskelä & Kulkki-Nieminen 2015).

Olin rajannut tutkimukseni tavoitteeksi selvittää, millaisten tekijöiden informantit raportoivat vaikeuttavan ja millaisten puolestaan tukevan Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyyttä ja millaisia päätelmiä tutkimukseen osallistuneiden kahden selkokielen kohderyhmän välisistä yhtäläisyyksistä ja eroista uutisten lukijoina voidaan tehdä. Yhteenvetona voidaan todeta, että keskeisimmiksi Selkosanomien uutisten ymmärrettävyyttä vaikeuttaviksi tekijöiksi haastatteluaineistosta nousivat haastava sanasto, tiedon puutteen aiheuttamat sisällölliset aukot sekä abstraktisuus. Haastatteluaineistoni perusteella Selkosanomien uutisten ymmärrettävyyttä puolestaan tukevat samastuttavuus, motivaatio sekä jotkin ulkoasuun liittyvät seikat.

Tutkielmani antaa tietoa paitsi Selkosanomien uutistekstien ymmärrettävyydestä koko heterogeeniselle selkokielen kohderyhmälle, myös eri selkokielen kohderyhmien välisistä eroista ja haasteista kieleen liittyen. Tutkimukseni esimerkiksi vahvistaa Leskelän (2011: 2) havaintoa siitä, että selkokielen kohderyhmiin kuuluvilla henkilöillä voi olla testautilanteessa muun muassa

taipumusta myöntävyyteen sekä vaikeuksia myöntää ymmärtämisen vaikeuksiaan. Nämä haasteet näkyivät tutkimuksessani erityisesti ryhmän 1 informanttien kohdalla. Näiden lisäksi esitän, että selkokielen kohderyhmälle 1 (synnynnäinen ja pysyvä selkokielen tarve, ks. Leskelä & Lindholm 2012) voi olla tyypillistä ylipäänsä tunnistaa ja nimetä ymmärtämisen vaikeuksiaan. Tutkimukseni antaa myös osviittaa siitä, että selkokielen kohderyhmälle 1 selkotekstien haasteet liittyvät erityisesti aiheen abstraktiuteen ja tekstin ulkoasuun. Heidän vahvuutensa näyttäisivät sen sijaan olevan suomalaisen kulttuurin tuntemuksessa sekä arkipäiväisen sanaston tunnistamisessa.

Tutkimukseni ryhmälle 2 eli selkokielen kohderyhmälle 3 (väliaikainen selkokielen tarve, ks. Leskelä & Lindholm 2012) puolestaan on ominaista ilmaista näkemyksiään melko rehellisesti. Toisinaan heillä voi kuitenkin olla taipumusta vedota oman kielitaitonsa heikkouteen ymmärrettävyydypulmia havaitessaan siitäkin huolimatta, että pyrin painottamaan, että tutkimuksen tarkoituksena on parantaa lehteä ja kerätä havaintoja siitä, mitkä asiat uutisissa on vaikeita ymmärtää. Oman kielitaidon heikkouteen vetoaminen näkyi esimerkiksi vuoroissa, kuten *se on minun ongelma koska mina en tieda paljon (Zora)* ja *en tieda mm onko se uutisesta mutta se on minun minun tilanne jos mina en ymmarra kaikki se on minun minun taso (Vera)*. Tutkimukseni perusteella selkokielen kohderyhmälle 3 haasteelliseksi osoittautuivat suomalaisen kulttuurin vieraus sekä suomen kielen sanasto. Myös aiempi tutkimustieto, kuten Kananen ja Tuisku (2014: 22), on osoittanut sanaston olevan merkittävin yksittäinen ymmärrettävyyteen vaikuttava tekijä S2-oppijoilla. Kohderyhmä kykenee kuitenkin arvioimaan omaa kielitaitoaan ja tunnistamaan ja nimeämään ymmärrettävyysongelmia testaustilanteessa hyvin. Kiinnostavaa on myös, että jokainen ryhmän 2 informanteista ilmaisi jossain vaiheessa haastatteluja lukevansa uutisia sen vuoksi, että he voisivat integroitua paremmin Suomeen. Tämä kertonee siitä, että Selkosanomien uutisia käytetään ainakin jonkin verran siihen, että niistä hankitaan tietoa Suomen kulttuurista ja ajankohtaisista asioista Suomessa.

On huomioitava, että tutkimukseni otos on melko pieni, eikä sen voida siksi katsoa antavan yleistettävissä olevia vastauksia siitä, mikä selkokielisissä uutisissa on kohderyhmille helppoa tai vaikeaa. Esimerkiksi käytettävyytestauksissa on kuitenkin havaittu, että jo 4–5 kohderyhmää edustavaa henkilöä pystyy tavoittamaan noin 80 prosenttia kyseiselle kohderyhmälle tyypillisistä ongelmista ja samalla suurimman osan merkittävimmistä yleisistä ongelmista (Suojanen, Koskinen & Tuominen 2012: 71). Tutkimuksen tuloksia tulkittaessa on lisäksi otettava huomioon erityisesti ryhmän 1 informanttien taipuvuus myöntävyyteen (ks. Leskelä 2011: 2). Kaikkien informanttien kohdalla on huomioitava, että informantit saattoivat olla ensimmäisellä haastattelukierroksella uudesta tilanteesta johtuen jännittyneempiä kuin toisella, mikä on voinut vaikuttaa siihen, kuinka hyvin informantit jaksoivat keskittyä tai uskalsivat raportoida uutisen ymmärrettävyyttä

vaikeuttavista tekijöistä. On myös pohdittava, onko joidenkin informanttien heikompi kielitaito tai kyky arvioida ja sanallistaa omaa lukutaitoaan voinut vaikuttaa siihen, kuinka he vastaavat heille esitettyihin kysymyksiin ja siten myös tutkimuksen tuloksiin. Toisaalta minkäänlaista empimistä informanteista ei ollut nähtävissä ja moni kertoi suoraan, mikäli ei osannut sanallistaa jotakin, ja apuna saatettiin käyttää esimerkiksi englannin kieltä. Selko- tai mitä tahansa uutisia tarkasteltaessa on myös tärkeää muistaa, ettei täydellistä ja jokaista lukijaansa palvelevaa tekstiä ole olemassa. Tutkimukseni tarkoituksena ei siis ollut tuottaa tietoa virheettömästä selkotekstistä, vaan nostaa esiin keskeisimpiä informanttien raportoimia ymmärrettävyyttä vaikeuttavia ja tukevia tekijöitä, jotta niihin voidaan jatkossa kiinnittää entistä paremmin huomiota selkotekstejä suunniteltaessa ja kirjoitettaessa.

Vaikka selkokielen periaatteet on toistaiseksi suunniteltu siten, että niiden mukaisesti kirjoitettu teksti palvelisi koko heterogeenistä selkokielen kohderyhmää, on tulevaisuudessa syytä keskittyä myös tuottamaan tutkittua tietoa eri selkokielen kohderyhmien välisistä eroista, mikäli joitakin tekstejä halutaan kohdentaa spesifisti tietyille kohderyhmälle. Onkin tärkeää, että selkokielen tutkimusta ja kehittämistä jatketaan tulevaisuudessakin, sillä selkokielen avulla yhä useammalla meistä on yhdenvertainen mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan. Myös selkokielen kohderyhmiä on syytä kuulla yhä enenevässä määrin selkokielisiä tekstejä testattaessa, ja tutkimuksestani voikin olla apua myös testaustilanteiden suunnittelemiseen tulevaisuudessa. Tämä on ensiarvoisen tärkeää, jotta jokainen meistä tulisi kuulluksi ja saisi tietoa itselleen ymmärrettävällä tavalla.

LÄHTEET

- CALLUS, ANNE-MARIE & CAUCHI, DORIANNE 2019: Ensuring meaningful access to easy-to-read information: A case study. – *British Journal of Learning Disabilities* 48 s. 124–131.
- HEIKKINEN, VESA 2012: Ymmärrettävyytutkimuksen kysymyksiä. – *Kielikuvia* 2/2012 s. 40–44. https://www.kotus.fi/files/2799/Ymmarrettavyystutkimuksen_kysymyksiä_Heikkinen_2012_Kielikuvia_2.pdf (21.4.2021).
- JUUSOLA, MARKKU 2019: *Selkokielen tarvearvio 2019*. <https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2019/02/Tarvearvio-2019.pdf> (6.10.2020). Helsinki: Kehitysvammaliitto ry / Selkokeskus.
- JUUSOLA, MARKKU 2021: Markku Juusolan haastattelu. 5.2.2021.
- KAATRA, KAISA 2021: Kaisa Kaatran haastattelu. 25.3.2021.
- KANANEN, LAURA & TUISKU, SARA 2014: *Tietoa antavan tekstin ymmärrettävyys aikuisten alkeistason S2-oppijoiden näkökulmasta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/43658/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201406091969.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- KIELITOIMISTON SANAKIRJA 2021: *Sote*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/sote>.
- KODA, KEIKO 2005: Insights into second language reading. A cross-linguistic approach. *Cambridge Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66618/978-951-44-8093-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. 29.9.2018.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2020: Journalistisia tekstejä selkokielellä. Saavutettavan median tarjonnasta ja erityispiirteistä – *Media & viestintä* 43 (2020): 4 s. 385–402.
- LESKELÄ, LEEALaura 2009: Selkokieli kahdenkeskisissä keskusteluissa. – Johanna Kartio (toim.), *Selkokieli ja vuorovaikutus* s. 25–45. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opike.
- 2011: *Selkotekstin testaus*. Helsinki: Selkokeskus. <https://selkokeskus.fi/palvelut/selkotekstien-testaus/> (8.10.2020).
- 2019: *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Espoo: Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opike.
- LESKELÄ, LEEALaura & LINDHOLM, CAMILLA 2012 (toim.): *Haavoittuva keskustelu: Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 6. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- LESKELÄ, LEEALaura & KULKKI-NIEMINEN, AULI 2015: *Selkokirjoittajan tekstilajit*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opike.
- LEÓN, JOSE A. & LEÓN-LÓPEZ, ALVARO 2019: Reading Performance in Adults with Intellectual and Developmental Disability (IDD) When They Read Different Kinds of Texts. – *Psychology in Russia: State of the Art* 12(4) s. 148–158.

LUOMANEN, JARI & NIKANDER, PIRJO 2017: Haavoittuvat keskusteltavat? – Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvoori & Anna Liisa Aho (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* luku 13. Tampere: Vastapaino.

NUMMI, CHRISTINA 2013: Sanastotason selkeys selkokielisessä tekstissä. Vertaileva tutkimus Selkosanomien ja Helsingin Sanomien uutisartikkeleista. Nykysuomen pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopiston filosofinen tiedekunta.

https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/3657/osuva_5229.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2020: *Selkokielen opetus vakiintuu Helsingin yliopistossa*. <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/2020/12/02/selkokielen-opetus-vakiintuu-helsingin-yliopistossa/> (20.3.2021).

OPETUSHALLITUS 2021: *Kehittyvän kielitaidon tasojen kuvausasteikko*.

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kehittyvan-kielitaidon-tasojen-kuvausasteikko> (27.4.2021).

PAPUNET 2019: *Värien käyttö*. Kehitysvammaliitto ry / Papunet.

<https://papunet.net/saavutettavuus/wcag-ohjeet/141-varien-kaytto> (17.4.2021).

PIETILÄ, ILKKA 2017: Ryhmäkeskustelu – Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvoori & Anna Liisa Aho (toim.), *Tutkimushaastattelun käsikirja* luku 4. Tampere: Vastapaino.

SAINIO, ARI 2019: Selkokieltä mittatikulla. – Leealaura Leskelä (toim.), *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas* s. 115. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opিকে.

SELKOMITTARI 2018. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry / Selkokeskus.

https://selkokeskus.fi/wpcontent/uploads/2018/10/SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf (19.4.2021).

SELKOKESKUS 2020a: *Määritelmä*. Kehitysvammaliitto ry / Selkokeskus.

<https://selkokeskus.fi/selkokieli/maaritelma/> (19.3.2021).

SELKOKESKUS 2020b: *Selkokieli*. Kehitysvammaliitto ry / Selkokeskus.

<https://selkokeskus.fi/selkokieli/> (19.3.2021).

SELKOKESKUS 2020c: *Selkojulkaisun typografia ja taitto*. Kehitysvammaliitto ry / Selkokeskus.

<https://selkokeskus.fi/selkokieli/selkojulkaisun-ulkoasu/selkojulkaisun-typografia/> (25.3.2021).

SELKOKESKUS 2021a: *Selkotunnuksen hakeminen*. Kehitysvammaliitto ry / Selkokeskus.

<https://selkokeskus.fi/palvelut/selkotunnuksen-hakeminen/> (20.4.2021).

SELKOSANOMAT 2020: Koulujen turvallisuus huolettaa – *Selkosanommat* 15/2020 s. 3.

<https://selkosanommat.fi/kotimaa/koulujen-turvallisuus-huolettaa/> (20.3.2021).

SELKOSANOMAT 2020: Sote parantaa terveystalvveluja – *Selkosanommat* 16/2020 s.3.

<https://selkosanommat.fi/kotimaa/sote-parantaa-terveyspalveluja/> (20.3.2021).

STOLT, JENNI 2020: *Korona-aika lisäsi selkokielisen tiedotuksen tarvetta*. [https://ketju-](https://ketju-lehti.fi/aiheet/selkokieli/korona-aika-lisasi-selkokielisen-tiedotuksen-tarvetta/)

[lehti.fi/aiheet/selkokieli/korona-aika-lisasi-selkokielisen-tiedotuksen-tarvetta/](https://ketju-lehti.fi/aiheet/selkokieli/korona-aika-lisasi-selkokielisen-tiedotuksen-tarvetta/) (6.10.2020).

SUOJANEN, TYTTI – KOSKINEN, KAISA & TUOMINEN, TIINA 2012: Käyttäjakeskeinen kääntäminen. *Tampere Studies in Language, Translation and Literature Series B1*. Tampere: Tampereen yliopisto.

https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66333/kayttajakeskeinen_kaantaminen_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y (19.3.2021).

RUUSUVUORI, JOHANNA – TIITTULA, LIISA – AALTONEN, TARJA – ALASTALO, MARJA – RASTAS, ANNA – TIENARI, JANNE – VAARA, EERO – MERILÄINEN, SUSANNA – LUMME-SANDT, KIRSI – ALASUUTARI, MAARIT – HYVÄRINEN, MATTI K. – LÖYTTYNIEMI, VARPU, VALTONEN, ANU & NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005: *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.

TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA 2019: *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. <https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/ihmistieteiden-eettisen-ennakoarvioinnin-ohje> (17.4.2021).

TUOMI, JOUNI & SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

VAARALA, HEIDI & JALKANEN, JUHA 2010: Changing spaces, expanding mindsets: towards L2 literacies on a multimodal reading – *Language Value* 2 (1) s. 68–99.

VASILE, SONJA 2019: ”Luen vain kirjaimia” – *Tapaustutkimus S2-oppijan tavasta ymmärtää selkotekstiä*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto.

VIRTALUOTO, JENNI & VÄYRYNEN, PERTTI 2000: Voidaanko tekstin luettavuutta mitata matemaattisilla indekseillä? – *Informaatiotutkimus* 19 (4) s. 100–106. <https://journal.fi/inf/article/view/1617/1464>.

VIRTANEN, HANNU 2009: *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry / Oppimateriaalikeskus Opike.

WIIO, OSMO A. 1992: *Viestinnän tutkimussuuntia*. Helsinki: Yliopistopaino.

WIIO, OSMO A. 1997: *Johdatus viestintään*. Porvoo: Weilin+Göös.

LIITTEET

Liite 1: Koulu-uutinen

Uutisen kuva: Kuvassa näkyy Kytöpuiston koulu ja koulun pihaa, kuten keinut ja kiipeilyteline.

Kuvateksti: Kuvassa on Kytöpuiston koulu Vantaalla. Koulussa tapahtui syyskuussa vakava pahoinpitely välitunnilla. Yksi koulun oppilas loukkaantui, kun häntä lyötiin ja potkittiin. Pahoinpitelyjä on sattunut tänä syksynä myös muissa kouluissa.

Otsikko: Koulujen turvallisuus huolettaa

Uutinen julkaistu: 7.10.2020 Teksti: Petri Kiuttu, Markku Juusola Kuva: Lehtikuva

Ingressi: Suomen kouluissa on henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Kouluväkivalta nousi syksyn puheenaiheeksi. Neljä oppilasta pahoinpiteli koulutoveriaan koulun pihalla Vantaalla.

Pahoinpitely tapahtui Vantaalla Kytöpuiston koulun pihalla syyskuun puolivälissä. Neljä koulun oppilasta löi ja potki koulutoveriaan.

Viime viikolla uutisoitiin toisesta väkivaltatilanteesta koulussa. Vantaan Havukosken koulun pihalla sattui 11. syyskuuta tilanne, jossa 14-vuotias oppilas menetti tajuntansa. Epäilty tekijä on toisen koulun oppilas. Hän löi ja potki uhriaan.

Kytöpuiston koulun pahoinpitelijät eivät saa tuomiota, koska he ovat alle 15-vuotiaita. Itä-Uudenmaan poliisin mukaan Havukosken pahoinpitelijä on yli 15-vuotias, joten hän voi saada syytteen.

Väliotsikko: Oppi tulee kotoa

Opetusministeri Li Anderssonin mukaan hallituksella on suunnitelma kiusaamisen vähentämiseksi. Kouluihin tulee lisää psykologeja ja kuraattoreita. He auttavat oppilaita ja opettajia.

Myös presidentti Sauli Niinistö on otti kantaa kouluväkivaltaan. Niinistö painottaa, että koulu ei ole yksinään vastuussa kasvattamisesta tai kiusaamisen estämisestä. Vanhempien ja kotien on otettava vastuuta lasten kasvattamisesta.

Lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen sanoo, että lapsille täytyy opettaa jo kotona väkivallaton asenne. Pekkarisen mukaan lapsille pitää painottaa, että väkivallan käyttö ei ole hyväksyttävää missään muodossa eikä ketään kohtaan.

Ruotsissa koulujen täytyy raportoida julkisesti pahoinpitelyistä. Se on ehkäissyt väkivaltaa kouluissa.

Lähteet Yle, HS, IS

Liite 2: Sote-uutinen

Uutisen kuva: Kuvassa potilas ja lääkäri istuvat vastakkain ja keskustelevat lääkärin vastaanottohuoneessa.

Kuvateksti: Kuvassa potilas on lääkärin vastaanotolla.

Otsikko: Sote parantaa terveystalvaeluja

Uutinen julkaistu: 21.10.2020 Teksti: Markku Juusola Kuva: Lehtikuva

Ingressi: Ihminen saa nopeasti oikeaa apua vaivoihinsa. Se on hallituksen uuden sote-esityksen tavoite.

Hallitus esitteli viime viikolla suunnitelman, joka uudistaa sosiaali- ja terveydenhuollon Suomessa. Sitä kutsutaan lyhyesti sote-uudistukseksi. Sotea on suunniteltu jo 15 vuotta.

Sosiaalipalvelut ja terveystalvaelut saa pian sote-keskuksista. Kun ihminen voi huonosti, hän ottaa yhteyttä sote-keskukseen. Siellä hänet ohjataan juuri sellaiseen palveluun, mitä hän tarvitsee.

Palvelu voi olla lääkäri tai sairaanhoitaja. Se voi olla myös sosiaalityöntekijä, terapeutti tai fysioterapeutti. Enää ei tarvitse odottaa hoitoon pääsyä. Näin ihmiset pysyvät terveempinä. Rahaakin ehkä säästyy.

Väliotsikko: Hyvinvointialueet järjestävät palvelut

Tähän asti kunnat ovat huolehtineet sote-palveluista. Sote-uudistuksessa Suomeen perustetaan 21 hyvinvointialuetta, jotka huolehtivat sote-palveluista. Suomen väestö vanhenee vauhdikkaasti. Siksi vanhusten hoitoon kuluu yhä enemmän rahaa. Isot hyvinvointialueet selviävät tästä paremmin kuin pienet kunnat.

Hyvinvointialueet aloittavat vuoden 2023 alussa, jos hallituksen esitys toteutuu. Suomeen tulee myös uudet vaalit vuonna 2022. Silloin valitaan edustajat hyvinvointialueiden valtuustoihin. Myöhemmin hyvinvointialueiden nimet muuttuvat maakunniksi.

Lähteet Yle, soteuudistus.fi

Liite 3: Haastattelurunko

Tekstilaji

Mikä on tämän uutisen tärkein asia (olennainen informaatio)?
 Mistä tunnistat tämän tekstin uutiseksi?
 Miten tämä uutinen eroaa aukeaman muista uutisista (pääuutinen)?

Havainnollisuus, samastuminen, ideatiheys ja motivaatio

Oletko kuullut tai lukenut tästä aiheesta aiemmin? *Saitko tästä uutisesta uutta tietoa? Mitä?*
 Kiinnostiko tämä uutinen sinua? *Miksi?*
 Mistä tykkäsit uutisessa? *Mikä uutisessa oli hyvää?*
 Mistä et tykännyt uutisessa? *Mikä uutisessa oli huonoa?*
 Oliko tämä uutinen helppo ymmärtää? *Miksi/miksi ei?*
 Mitkä asiat tässä uutisessa ovat vaikeita ymmärtää? *Mitkä asiat helpottaisivat niiden ymmärtämistä?*
 Onko tämä uutinen pitkä, lyhyt vai sopivan pituinen?
 Puuttuiko uutisesta jotain? *Mitä?*
 Oliko tästä uutisesta sinulle hyötyä? *Mitä hyötyä tästä uutisesta oli sinulle?*
 Onko uutinen mielestäsi luotettava? *Miksi?*

Kieliasu eli sanatekijät ja rakennetekijät

Kerro, mitkä uutisen lauseista ovat liian pitkiä tai vaikeita ymmärtää.
 Kerro, mitkä uutisen sanoista ovat liian pitkiä tai vaikeita ymmärtää. *Tiedätkö mitä tarkoittaa esimerkiksi: henkinen ja fyysinen väkivalta, kuraattori, sote, hyvinvointialueet, soteuudistus?*

Ulkoasu

Näytä, mikä on tämän uutisen a) otsikko b) väliotsikko c) ingressi eli johdanto d) uutiskuva e) kuvateksti f) leipäteksti eli tekstin pääosa g) kirjoittaja ja h) osasto.
 Miten uutisen kuva liittyy uutiseen?
 Missä järjestyksessä luit uutisen? *Oliko uutista helppo seurata?*
 Onko riviväli riittävän iso?
 Ovatko kirjaimet riittävän isoja?

Lehti kokonaisuutena

Selaa lehteä. Jos lukisit lehdestä yhden uutisen, mikä se olisi? *Miksi?*
 Millaisia uutisia haluaisit lukea?